

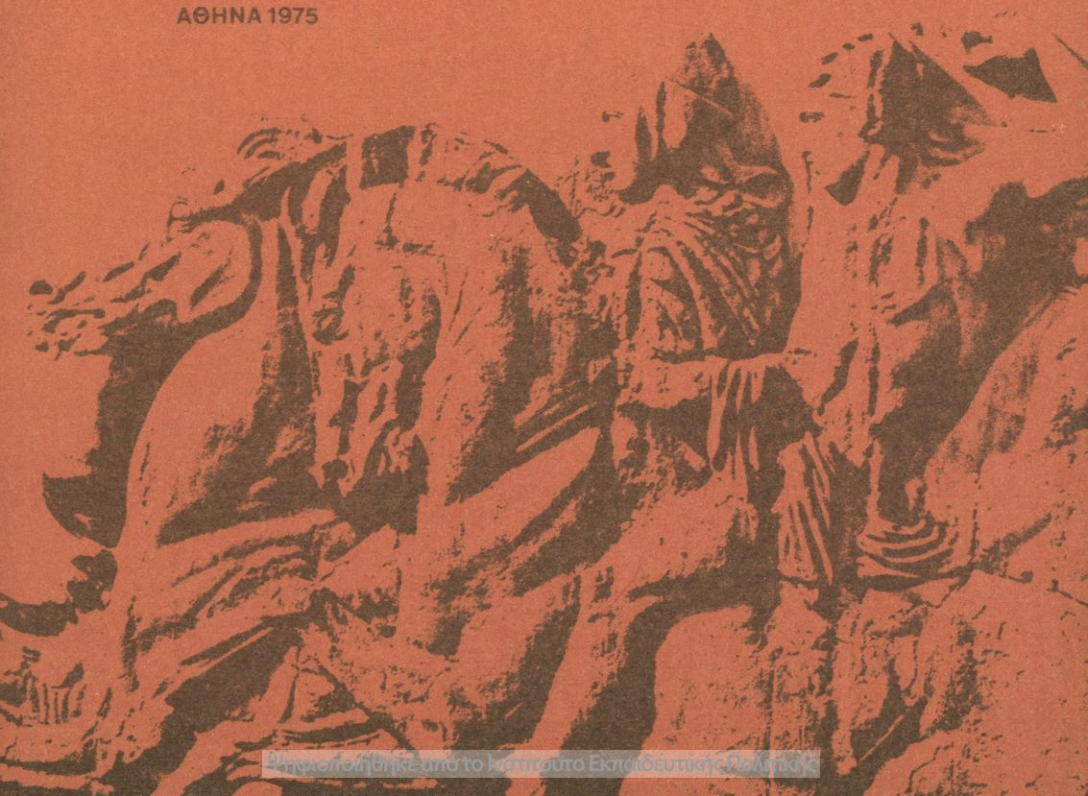
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗΣ

είσαγωγή - μετάφραση - σημειώσεις
ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1975

40726

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΠΕΡΙ ΚΛΗΣ

ΔΩΡΕΑΝ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΔΩΡΕΑΝ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΠΕΡΙ ΚΛΗΣ

Είσαγωγή - Μετάφραση - Σημειώσεις.
ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1975

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια
Μ. Κ. ΧΑΡΟΚΟΠΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗΣ
ΑΘΗΝΑ 1975

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Χαιρώνεια ἦταν μιὰ μικρὴ πολιτεία στὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδας, κοντὰ στὸν ποταμὸ Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρομε ἀπὸ τὴν ἱστορία, τὸ 338 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β' νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, πὸν ἀναγκάστηκαν τότε νὰ δεχτοῦν τὴν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων.

Ἀλλὰ ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστὴ ὄχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τὸ ὄνομά της μὲ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονός, μὰ καὶ γιατί ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τοῦ Πλούταρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, πὸν τὰ πολυάριθμα ἔργα του ἐπὶ αἰῶνες ἀπὸ τότε κυκλοφοροῦν σὲ χιλιάδες ἐκδόσεις καὶ διαβάζονται μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ σὲ ὅλο τὸν κόσμο. Ἔτσι τὸ ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, πὸν πολὺ εἶχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μὲ τὸ δικό του τὴν ἀθανασία.

Ὁ Πλούταρχος γεννήθηκε τὸ 46 μ.Χ. ἀπὸ εὐποροὺς γονεῖς, πὸν εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση καὶ κοινωνικὴ θέση στὴ μικρὴ πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ὁ ἴδιος στὰ ἔργα του μᾶς δίνει πληροφορίες γιὰ τὴν οἰκογένειά του καὶ γιὰ τὴ ζωὴ του. Ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ προπάππου του, τοῦ Νικάρχου, πὸν ἦταν εὐπορὸς καὶ εἶχε ἀρκετὲς φιλοσοφικὲς καὶ θεολογικὲς γνώσεις. Ἐπίσης συχνὰ μνημονεύει ὁ Πλούταρχος τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, καὶ διηγεῖται πολλὰ εὐχάριστα ἀνέκδοτα πὸν ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ὁ πατέρας του, ὁ Ἀντίβουλος, σύμφωνα πάντοτε μὲ ὅσα μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος ἦταν ἄνθρωπος μὲ πολλὲς ἀρετὲς καὶ

Καταγωγή
τοῦ Πλούταρχου. Τὰ παιδικὰ του χρόνια.

ἔδινε σοφές συμβουλές στο παιδί του. Ὁ Πλούταρχος εἶχε δύο μικρότερους ἀδερφούς, τὸν Τίμωνα καὶ τὸν Λαμπρία. Τοὺς ἀναφέρει καὶ αὐτοὺς συχνά, καὶ τὰ λόγια τους δείχνουν ὅτι εἶχαν ἀρκετὴ μόρφωση. Οἱ τρεῖς ἀδερφοὶ ἦταν πολὺ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μέλη τὴν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος καὶ ἔζησε τὰ παιδικὰ καὶ τὰ πρῶτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τὴν πρώτη του μόρφωση καὶ νωρὶς ἔδειξε τὴν ἀσυγκράτητη φιλομάθειά του. Ἡ μικρὴ ὁμως Χαιρώνεια δὲν εἶχε ἀρκετὲς πηγές γιὰ τὸ πνεῦμα του, ποὺ διψοῦσε γιὰ μάθηση. Ἐπρεπε νὰ εὐρύνῃ τὴ μόρφωσή του σὲ μεγαλύτερα πνευματικὰ κέντρα.

Ἡ ἐποχὴ του.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ εἶχε, ὅταν ἔζησαν οἱ πολὺ ἀρχαῖοτεροι ἀπὸ αὐτὸν Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5. καὶ τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ ζοῦν σὲ μιὰν ἐλεύθερη πατρίδα. Ἐβλεπαν νὰ συναγωνίζονται οἱ ἑλληνικὲς πόλεις σὲ προκοπὴ καὶ σὲ δύναμη καὶ μέσα σ' αὐτὲς αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτὴ τὴν εὐτυχία δὲν τὴν εἶχε ὁ Πλούταρχος. Δύο αἰῶνες πρὶν αὐτὸς γεννηθῆ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταχθῆ στους Ρωμαίους (146 π.Χ.) Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία, εἶχε ἀπλωθῆ σὲ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο. Οἱ μεσογειακὲς χῶρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία, καὶ ἡ Βόρεια Ἀφρικὴ ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπέραντο κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴ Ρώμη.

Καὶ ὁμως τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα δὲν ἔπαψε νὰ ζῆ. Στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ στὴ Συρία καὶ στὴν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξακολουθοῦσε νὰ μένῃ ζωντανὴ στὸ στόμα τοῦ λαοῦ μὲ τὴ μορφή ποὺ τὴ βλέπομε γραμμμένη στὰ ἱερὰ κείμενα τῆς « Καινῆς Διαθήκης ». Ἐτσι, μέσα στὸ ἀπέραντο ρωμαϊκὸ κράτος, ἐξακολουθοῦσε νὰ ζῆ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος μὲ κέντρο ἀκτινοβόλο τὴν Ἀθήνα. Σ' αὐτὴν ἔρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ μέρη ὅσοι ἤθελαν νὰ τροφοδοτήσουν τὸ πνεῦμα

τους και να μορφωθούν στην ελληνική φιλοσοφία. Οί Ρωμαίοι οί ίδιοι θεωρούσαν απαραίτητο να έρθουν στην 'Αθήνα, για να συμπληρώσουν τή μόρφωσή τους και να διδαχτούν από έξοχους άντρες. Και, αν η Ρώμη είχε γίνει εξαιτίας τών κατακτήσεών της ή πολιτική πρωτεύουσα του κόσμου, στην 'Αθήνα είχε απομείνει τήν εποχή εκείνη ο πιο ένδοξος και πιο επίζηλος τίτλος τής πρωτεύουσας του πνευματικού κόσμου.

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, όταν στα πρώτα χρόνια τής νεανικής του ηλικίας αισθάνθηκε τήν ανάγκη να λάβη ανώτερη μόρφωση, ήρθε στην 'Αθήνα και παρακολούθησε πολλούς δασκάλους και πολλές επιστήμες. Τού άρεσαν τὰ μαθηματικά, οί φυσικές επιστήμες, ή ιατρική, και βλέπομε στα έργα του ότι είχε αρκετές γνώσεις από τις επιστήμες αυτές. Έκείνο όμως πού ιδιαίτερα τόν τράβηξε, ήταν ή φιλοσοφία.

Και ευτόχησε να έχη δάσκαλό του τόν 'Αμμώνιο τόν 'Αλεξανδρέα, πού τόν έμύησε σε όλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα, προπάντων όμως στις πλατωνικές θεωρίες. Για τὸ δάσκαλό του μιλεῖ συχνά στα έργα του με πολλή αγάπη και εκτίμηση. 'Αλλά και ο 'Αμμώνιος και πολλοί άλλοι πνευματικοί άνθρωποι επίσης εκτίμησαν τήν αξία και τὸ χαρακτήρα του Πλουτάρχου, πού ανακηρύχτηκε επίτιμος 'Αθηναῖος πολίτης.

Η δίδα του όμως για μόρφωση ήταν πάντα ζωηρή και ανικανοποίητη. Γι' αυτό δὲν περιορίστηκε στα ὅσα έμαθε στην 'Αθήνα. Πήγε στην 'Αλεξάνδρεια όπου υπήρχαν λαμπρά ανώτερα εκπαιδευτήρια και πλουσιώτατη βιβλιοθήκη. Έκει συμπλήρωσε τις φιλοσοφικές σπουδές του και παρακολούθησε και μαθήματα φυσικῶν επιστημῶν.

'Αλλά και τή μητρόπολη του τότε κόσμου, τή Ρώμη, επισκέφτηκε ο Πλούταρχος. Είχε συμπληρώσει πια τόν κύκλο τών σπουδῶν του και είχε γίνει ο ίδιος δάσκαλος τής φιλοσοφίας. Η φήμη του είχε διαδοθῆ και πολλές προσωπικότητες παρακολουθοῦσαν τὰ μαθήματά του και έδειχναν τήν εκτίμησή τους στο σοφό Έλληνα. Συνδέθηκε στενά με σπουδαίους Ρωμαίους, ακόμα και με τόν αυτο-

Ἡ μόρφωσή του.

Ἡ δράση του.

κράτορα Τραϊανό, και ἀπόχτησε τὰ δικαίωματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Καμιὰ ὄμως ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις ποὺ ἐπισκέφτηκε, οὔτε ἡ Ἀθήνα οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ἡ Ρώμη, δὲν πῆρε στὴν καρδιά του τὴ θέση ποὺ εἶχε ἡ μικρὴ ἰδιαιτέρη πατρίδα του. Αὐτὴν νοσταλγοῦσε σὲ ὅλα του τὰ ταξίδια και ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἐκεῖ πήγαινε, γιὰ νὰ βρεθῆ στὰ γνωριμὰ του μέρη και στὸν κύκλο τῶν συμπολιτῶν του ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν και τοὺς ἀγαποῦσε. Καὶ ἐκεῖ, στὴ Χαϊρώνεια, ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ πιά, γιὰ νὰ ἀρχίσῃ νὰ γράφῃ τὰ ἔργα ποὺ εἶχε ἤδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νυμφεύτηκε τὴν ἐνάρετη συμπολίτισσά του Τιμοξένα και ἀπόχτησε τέσσερεις γιοὺς και μιὰ θυγατέρα ποὺ πέθανε πολὺ μικρὴ. Ἡ ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιὰ τὸν Πλούταρχο μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες φροντίδες του και ἀφιερῶθηκε σ' αὐτὴ μαζί με τὴν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοτάξιδος, ὅπως ἦταν, δὲ σταμάτησε νὰ ταξιδεύῃ κατὰ καιροὺς σὲ διάφορες ἑλληνικὲς πόλεις, στὴν Ἀθήνα, στοὺς Δελφούς, στὴν Αἰδηφό, στὴν Ἴσθμια, στὴν Ὀλυμπία, και γνωρίστηκε με σπουδαίους Ἕλληνας ποὺ θαύμαζαν τὴν ἀρετὴ και τὴ σοφία του. Στὸν τόπο ὄμως τῆς μόνιμης διαμονῆς του, στὴν ἀγαπημένη του Χαϊρώνεια, ἐνωθε ὅλη τὴν ἀνεση και ἀνακτοῦσε τὶς δυνάμεις του, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴ συγγραφὴ τῶν ἔργων του. Οἱ συμπολίτες του τὸν τίμησαν με πολλὰ ἀξιώματα, ποὺ αὐτὸς τὰ ἀναλάβαινε με προθυμία, ὄχι γιὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴ φιλοδοξία του, παρὰ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὅσο μπορούσε τὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα του.

Ὁ βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος με τὶς ἠθικὲς θεωρίες του, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πιὸ βασικὴ ἦταν ἡ πίστη του στὴ θεία πρόνοια και στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σὲ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὸ δημόσιο βίον και ἔγινε ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τὸ 126 μ.Χ.

Τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἱστορικὰ και φιλοσοφικά.

Τὰ ἱστορικά του ἔργα εἶναι γνωστὰ με τὸν τίτλο « Π α ρ ἄ λ λ η λ ο ι β ἴ ο ι ». Οἱ Βίοι αὐτοὶ εἶναι βιογραφίαι σπουδαίων Ἑλλήνων

καὶ Ρωμαίων καὶ ἀποτελοῦν 23 ζεύγη. Τὸ κάθε ζεύγος παρουσιάζει ἕναν Ἕλληνα καὶ ἕναν ἀντίστοιχο Ρωμαῖο, πὸν συγκρίνονται μεταξύ τους. Ἔτσι βιογραφοῦνται σοφοὶ νομοθέτες, ἔνδοξοι στρατηγοί, ἔξοχοι πολιτικοὶ καὶ ρήτορες, πὸν εἶναι σχεδὸν ὅλοι πρότυπα καὶ παραδείγματα πρὸς μίμηση. Ἄν κοντὰ σ' αὐτοὺς τοὺς ἐνάρετους ἀνθρώπους παρῆθεσε καὶ μερικοὺς πὸν ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ἀντίθετος, αὐτὸ τὸ ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ διεγείρη, μὲ αὐτὴ τὴν ἀντίθεση, μεγαλύτερη ἀποστροφή πρὸς τὸ κακὸ καὶ μεγαλύτερη ἐκτίμηση γιὰ τὴν ἀρετή.

Ἡ ἱστορία λοιπὸν, ὅπως τὴ γράφει ὁ Πλούταρχος στοὺς « Βίους » του, δὲν εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ μεθοδικὴ ἔκθεση γεγονότων καὶ καταστάσεων, ὅπως μᾶς τὴν παρουσίασε ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν καὶ οἱ ἄλλοι ἱστορικοί. Εἶναι ἕνα μάθημα ἐμπραχτικῆς ἠθικῆς μὲ πλούσια παραδείγματα, γιὰ νὰ τὰ μιμηθοῦμε ἢ γιὰ νὰ τὰ ἀποφύγουμε. Ἄλλο τὸ μάθημα αὐτὸ πὸν δίνουν οἱ βιογραφίες τοῦ Πλουτάρχου στοὺς ἀναγνώστες του γίνεται μὲ τὸν πιὸ εὐχάριστο τρόπο, γιὰτὶ εἶναι γεμάτες ἀπὸ ἀνέκδοτα, διηγήσεις, λόγια καὶ πράξεις τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς αὐτῶν πὸν βιογραφοῦνται, ὥστε νὰ τοὺς γνωρίζουμε ὄχι μόνον ὡς ἱστορικὰ πρόσωπα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνθρώπους μέσα στὴν κοινωνία πὸν ἔζησαν.

Γιὰ νὰ γράψῃ τὶς βιογραφίες αὐτῆς ὁ Πλούταρχος, χρησιμοποίησε ἀφθονες πηγές. Εἶχε μελετήσει ὅλους τοὺς συγγραφεῖς πὸν ἔγραψαν πρὶν ἀπὸ αὐτὸν καὶ μᾶς παραθέτει ὀνόματα, συγγράμματα καὶ πληροφορίες πὸν δὲ θὰ γνωρίζαμε σήμερα, ἂν ἔλειπαν τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, τὰ « Ἡθικά », ὅπως λέγονται, εἶναι συλλογὴ ἀπὸ 83 πραγματεῖες. Οἱ περισσότερες ἐξετάζουν ἠθικὰ ζητήματα. Περιέχονται ὁμως καὶ πολλὲς ἄλλες πὸν ἀσχολοῦνται μὲ διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, ὅπως καὶ μὲ θέματα ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ τὴν ὑγιεινὴν. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔγραψε ὁ Πλούταρχος γιὰ τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς του καὶ περιέχουν σοφὲς γνώμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ καὶ ἰδιωτικὸ βίον τῶν ἀνθρώπων καὶ δίνουν

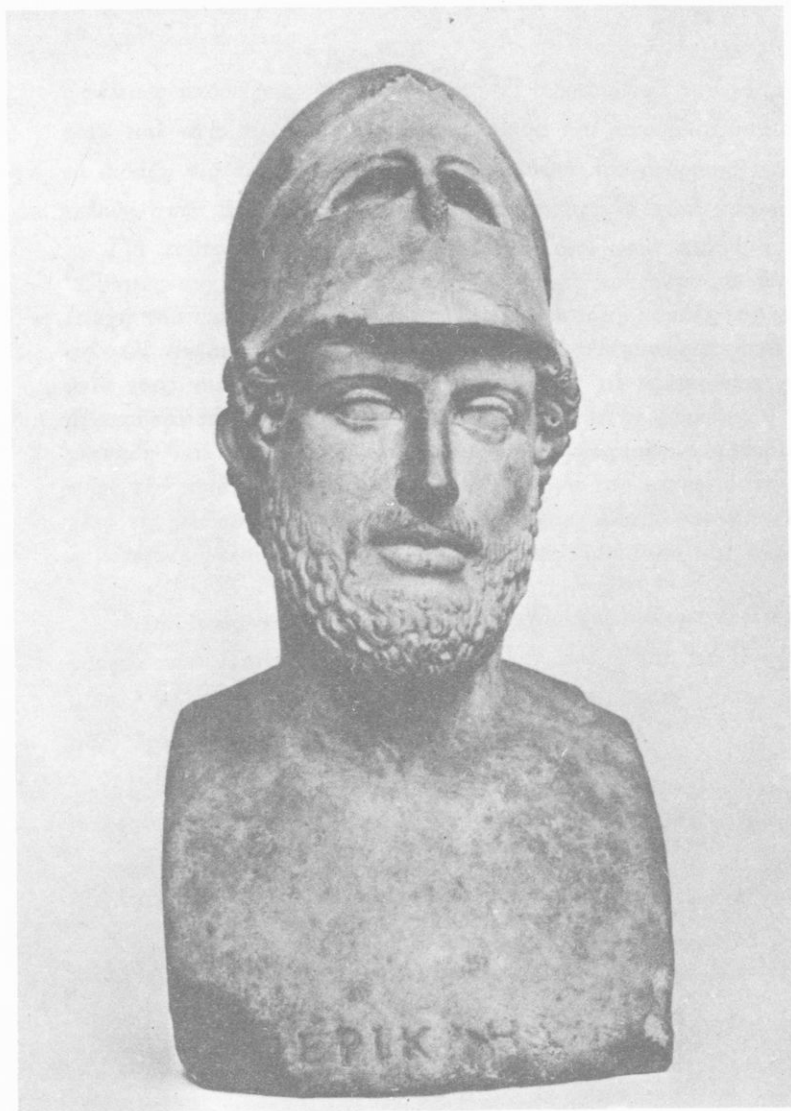
ωφέλιμες υποδείξεις και συμβουλές. Ἡ προσπάθειά του εἶναι πάντοτε και στίς πραγματεῖες αὐτές, ὅπως και στοὺς « Βίους » του, νὰ διδάξη τίς ἀρετὲς ἐκεῖνες ποὺ ἐξυψώνουν τὸν ἄνθρωπο και συντελοῦν στὴν ἀτομικὴ εὐτυχία και στὴν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

Γιὰ τοῦτο ὁ Πλούταρχος εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀγαπητοὺς Ἑλληνες συγγραφεῖς. Σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του ὡς σήμερα τὰ ἔργα του διαβάζονται μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν τὰ κείμενα τοῦ Πλουτάρχου στὰ σχολεῖα τους και οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τὰ μελετοῦσαν και τὰ ἀγαποῦσαν πολὺ. Στους χρόνους ποὺ ἄρχισε στὴν Εὐρώπη ἡ Ἀναγέννηση και ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ Πλούταρχος πῆρε τὴν πρώτη θέση και ἀπὸ τότε τὰ ἔργα του μεταφράστηκαν σὲ ὅλες τίς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Σοφοὶ συγγραφεῖς και λογοτέχνες μιλοῦν γιὰ τὸν Πλούταρχο μὲ θαυμασμό και ἀγάπη.

Ἀπὸ τοὺς « Βίους » τοῦ Πλουτάρχου παρῆθετομε ἐδῶ τὴ βιογραφία τοῦ Περικλῆ (490 - 429 π.Χ.) ποὺ ἔζησε πέντε περίπου αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸν Πλούταρχο και ἦταν γι' αὐτόν, ὅπως και γιὰ μᾶς, ἔνδοξος πρόγονος.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Περικλής (490 - 429 π.Χ.)

Για τὴν προσωπικότητα τοῦ Περικλῆ ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης γράφει :

«Ὁ Περικλῆς εἶχε ἀποχτήσει μεγάλη δύναμη μὲ τὸ προσωπικό του κύρος καὶ τὴ διανοητικὴ του ἰκανότητα καὶ γιατί εἶχε ἀναδειχτῆ ὀλοφάνερα ἀνώτερος ἀπὸ χρήματα. Γι' αὐτὸ συγκρατοῦσε τὸ λαό, χωρὶς νὰ περιορίζῃ τὴς ἐλευθερίες του. Δὲν τὸν ρυμουλκοῦσε ὁ λαός, παρὰ αὐτὸς τὸν καθοδηγοῦσε, γιατί δὲν ἐπιδίωκε νὰ κερδίσῃ δύναμη μὲ ἀθέμιτα μέσα, ὥστε νὰ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ μιλήῃ γιὰ νὰ κολακεύῃ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ στηριγμένος στὴν κοινὴ ἐκτίμησιν εἶχε τὸ σθένος νὰ τοῦ ἀντιλέγῃ, ἀκόμη καὶ ἂν προκαλοῦσε τὴν ὀργή του. Ἔτσι, ὅταν καταλάβαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ ἔπαρση ἔδειχναν παράκαιρο θάρρος, τοὺς μιλοῦσε μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ τοὺς τρομάζῃ καὶ νὰ τοὺς φοβίξῃ, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν τοὺς ἔβλεπε νὰ φοβοῦνται χωρὶς λόγο, τοὺς ἔδινε πάλι θάρρος. Ἐπομένως μόνο κατὰ τὸ ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία ποὺ τὴν εἶχε ἓνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης.»

(Θουκ. Β, 65, 8 - 10)

Π Ε Ρ Ι Κ Λ Η Σ

ΚΕΦ. 3

- 1 Περικλῆς γὰρ ἦν τῶν μὲν φυλῶν Ἀκαμαντιδῆς, τῶν δὲ δήμων
2 Χολαργεὺς, οἴκου δὲ καὶ γένους τοῦ πρώτου κατ' ἀμφοτέρους. Ξάν-
θιππος γὰρ ὁ νικῆσας ἐν Μυκάλῃ τοὺς βασιλέως στρατηγούς ἔγημεν
'Αγαρίστην Κλεισθένης ἔγγονον, ὃς ἐξήλασε Πεισιστρατίδας καὶ
κατέλυσε τὴν τυραννίδα γενναίως καὶ νόμους ἔθετο καὶ πολιτείαν
3 ἄριστα κεκραμένην πρὸς ὁμόνοιαν καὶ σωτηρίαν κατέστησεν. Αὕτη
κατὰ τοὺς ὕπνους ἔδοξε τεκεῖν λέοντα, καὶ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας ἔτεκε
Περικλέα, τὰ μὲν ἄλλα τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος ἄμεμπτον, προμήκη
4 δὲ τῇ κεφαλῇ καὶ ἀσύμμετρον. Ὅθεν αἱ μὲν εἰκόνες αὐτοῦ σχεδὸν
ἅπασαι κράνεσι περιέχονται, μὴ βουλομένων ὡς ἔοικε τῶν τεχνιτῶν
ἐξονειδίζειν.

ΚΕΦ. 4

- 1 Διδάσκαλον δ' αὐτοῦ τῶν μουσικῶν οἱ πλεῖστοι Δάμωνα γενέ-
σθαι λέγουσιν, οὗ φασὶ δεῖν τοῦνομα βραχύνοντας τὴν προτέραν συλ-
λαβὴν ἐκφέρειν, Ἀριστοτέλης δὲ παρὰ Πυθοκλειδῆ μουσικὴν διαπο-
2 νηθῆναι τὸν ἄνδρα φησίν. Ὁ δὲ Δάμων ἔοικεν ἄκρος ὢν σοφιστῆς κα-
ταδύεσθαι μὲν εἰς τὸ τῆς μουσικῆς ὄνομα πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐπικρυ-
πτόμενος τὴν δεινότητα, τῷ δὲ Περικλεῖ συνῆν καθάπερ ἀθλητῇ τῶν
3 πολιτικῶν ἀλείπτῃς καὶ διδάσκαλος. Οὐ μὴν ἔλαθεν ὁ Δάμων τῇ λόρρα
παρακαλύμματι χρώμενος, ἀλλ' ὡς μεγαλοπράγμων καὶ φιλοτύρανος
4 ἐξωστρακίσθη καὶ παρέσχε τοῖς κωμικοῖς διατριβήν. Ὁ γοῦν Πλά-
των καὶ πνιθανόμενον αὐτοῦ τινα πεποίηκεν οὕτω·

« Πρῶτον μὲν οὖν μοι λέξον, ἀντιβολῶ· σὺ γὰρ
ὡς φασὶ Χείρων ἐξέθρεψας Περικλέα. »

- 5 Διήκουσε δὲ Περικλῆς καὶ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου πραγματενο-

Π Ε Ρ Ι Κ Λ Η Σ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 3 - 6)

Ὁ Περικλῆς ἀνῆκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή καί στό δῆμο τοῦ 1
Χολαργοῦ· ἡ πατρική καί ἡ μητρική του γενιά εἶχαν τά πρωτεῖα στήν
Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁ Ξάνθιππος, αὐτός πού νίκησε στή Μυκάλη 2
τούς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύθηκε τήν Ἀγαρίστη, τήν ἐγγονή
τοῦ Κλεισθένη, ἐκείνου πού ἐδιώξε τούς Πεισιστρατίδες καί κατάλυσε
μέ γενναιότητα τήν τυραννίδα καί ἔθεσε νόμους καί θεμελίωσε πο-
λίτευμα πού εἶχε συνταχθῆ μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά ὁμόνοια καί
σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στόν ὕπνο της πῶς γέννησε ἓνα 3
λιοντάρι καί ὕστερ' ἀπό λίγες μέρες γέννησε τόν Περικλῆ πού τὸ
σῶμα του ἦταν κανονικό κατά τά ἄλλα, μὰ τὸ κεφάλι μακρουλό
καί στό μέγεθος δυσανάλογο. Γι' αὐτό τὸ λόγο οἱ καλλιτέχνες τόν 4
παριστάνουν σχεδόν πάντα μέ κράνος, γιατί δὲν ἤθελαν φαίνεται,
νά τόν πικράνουν (γιά τὸ φυσικό του ἐλάττωμα).

Οἱ περισσότεροι λένε ὅτι ὁ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μουσι- 1
κῆς τὸ Δάμωνα (πού τὸ ὄνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νά προ-
φέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέλης
ὅμως ἀναφέρει ὅτι ἀσχήθηκε στή μουσική ἀπό τόν Πυθοκλείδη. 2
"Ὅσο γιά τὸ Δάμωνα, φαίνεται πῶς αὐτός ἦταν ἐξοχος σοφιστής,
ἀλλά ἤθελε νά κρύβη ἀπό τὸ πλῆθος τήν ἱκανότητά του καί γι' αὐ-
τό τῆ σκέπαζε μέ τήν ιδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καί εἶχε στενές σχέ-
σεις μέ τόν Περικλῆ, ὅπως ἓνας προπονητής καί δάσκαλος τῶν ἀ-
γώνων μέ ἓναν ἀθλητῆ τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε ὅμως ὁ κόσμος 3
ὅτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τῆ λύρα ὡς πρόσχημα καί κατηγορή-
θηκε πῶς κρύβει μεγάλα σχέδια καί πῶς εὐνοεῖ τήν τυραννία. Γι'
αὐτό ἐξοστρακίστηκε καί ἔδωσε ὕλικό στά πειράγματα τῶν κωμι-
κῶν ποιητῶν. Ἔτσι ὁ Πλάτων ὁ κωμικός παρουσιάζει σέ μιὰ σκη- 4
νῆ κάποιον πού ρωτᾷει :

« Πρῶτα, γιά πές μου, σέ παρακαλῶ· γιατί εἶσαι ἐσύ
ὁ Χείρων, πού, ὅπως λέν, ἀνάθρεψες τόν Περικλῆ. »

Ὁ Περικλῆς παρακολούθησε ἀκόμη καί τά μαθήματα τοῦ Ζή- 5

ΚΕΦ. 3

Οἱ γονεῖς τοῦ
Περικλῆ. Ἡ
σωματική του
διάπλαση.

ΚΕΦ. 4

Ἡ μόρφωση
τοῦ Περικλῆ.

μένον μὲν περὶ φύσιν ὡς Παρμενίδης, ἐλεγκτικὴν δὲ τινα καὶ δι' ἀντι-
 λογίας εἰς ἀπορίαν κατακλείουσαν ἐξασκήσαντος ἔξιν, ὡς πού καὶ
 Τίμων ὁ Φλειάσιος εἴρηκε διὰ τούτων

« Ἀμφοτερογλώσσου τε μέγα σθένος οὐκ ἀλαπαδὸν
 Ζήνωνος, πάντων ἐπιλήπτορος. »

- 6 Ὁ δὲ πλείστα Περικλεῖ συγγενόμενος καὶ μάλιστα περιθῆεις ὄγκον
 αὐτῷ καὶ φρόνημα δημαγωγίας ἐμβριθέστερον, ὅλως τε μετεωρίσας
 καὶ συνεξάρας τὸ ἀξίωμα τοῦ ἥθους, Ἀναξαγόρας ἦν ὁ Κλαζομένιος,
 ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι Νοῦν προσηγόρευον, εἴτε τὴν σύνεσιν αὐτοῦ με-
 γάλην εἰς φυσιολογίαν καὶ περιττὴν διαφανεῖσαν θαυμάσαντες, εἴθ'
 ὅτι τοῖς ὄλοις πρῶτος οὐ τύχην οὐδ' ἀνάγκην διακοσμήσεως ἀρχήν,
 ἀλλὰ νοῦν ἐπέστησε καθαρὸν καὶ ἄκρατον, ἐν μειγμένοις πᾶσι τοῖς
 ὄλοις ἀποκρίνοντα τὰς ὁμοιομερείας.

ΚΕΦ. 5

- 1 Τοῦτον ὑπερφυῶς τὸν ἄνδρα θαυμάσας ὁ Περικλῆς καὶ τῆς λεγο-
 μένης μετεωρολογίας καὶ μεταρσιολεσχίας ὑποπιμπλάμενος, οὐ μόνον
 ὡς ἔοικε τὸ φρόνημα σοβαρὸν καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχε καὶ καθαρὸν
 ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμολοχίας, ἀλλὰ καὶ προσώπου σύστασις
 ἄθρυπτος εἰς γέλωτα καὶ πρᾶτης πορείας καὶ καταστολὴ περιβολῆς
 πρὸς οὐδὲν ἐκταραττομένη πάθος ἐν τῷ λέγειν καὶ πλάσμα φωνῆς
 2 ἀθόρυβον καὶ ὅσα τοιαῦτα πάντας θαυμαστῶς ἐξέπληττε. Λοιδοροῦ-
 μενος γοῦν ποτε καὶ κακῶς ἀκούων ὑπὸ τινος τῶν βδελυρῶν καὶ ἀκο-
 λάστων ὄλην ἡμέραν ὑπέμεινε σιωπῇ κατ' ἀγοράν, ἅμα τι τῶν ἐπει-
 γόντων καταπραττόμενος, ἐσπέρας δ' ἀπῆει κοσμίως οἴκαδε παρακο-
 λουθοῦντος τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάσῃ χρωμένον βλασφημίᾳ πρὸς αὐτόν.
 Ὡς δ' ἔμελλεν εἰσιέναι σκότους ὄντος ἤδη, προσέταξέ τι τι τῶν οἰκε-
 τῶν φῶς λαβόντι παραπέμψαι καὶ καταστήσαι πρὸς τὴν οἰκίαν τὸν
 ἀνθρώπον.

νωνα του Ἐλεάτη, πού ἐρευνούσε τή φύση, ὅπως ὁ *Παρμενίδης*, καί εἶχε ἀποκτήσει κάποια ικανότητα νά συζητῇ καί μὲ ἀντιλογίες νά σπρώχνη τελικὰ τὸν συζητητὴ του σὲ ἀμηχανία. Αὐτὸ καί ὁ *Τίμων* ὁ *Φλειάσιος* τὸ εἶχε πεῖ μὲ τοῦτα τὰ λόγια :

« Δύναμη ἀδάμαστων ἔχει ὁ διπλόγλωσσος Ζήνωνας, κι ὅλα ξέρει μὲ λόγια νά κρίνη, νά ἐλέγῃ. »

Ἐκεῖνος ὅμως, πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μὲ τὸν Περικλῆ καί τοῦ πρόσθεσε πολὺ μεγάλο κύρος καί γέμισε τὴν ψυχὴ του μὲ τὸ φρόνημα πού πρέπει νά ἔχη ἓνας πολιτικὸς ἀρχηγὸς καί ἔφερε σὲ μεγάλο ὕψος τὴν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν ὁ *Ἀναξαγόρας* ἀπὸ τὴς *Κλαζομένων*. Εἶναι αὐτὸς πού οἱ σύγχρονοὶ του τὸν ὀνόμαζαν « *Νοῦν* », εἴτε γιατί θαύμασαν τὴ διάνοιά του, πού φάνηκε στὴν ἔρευνα τῆς φύσης μεγάλη καί ἐξαιρετικὴ, εἴτε γιατί, πρῶτος αὐτὸς, σὰν ἀρχὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε ὅχι τὴν τύχη οὔτε τὴν ἀνάγκη, παρὰ ἓνα νοῦ καθαρὸ καί ἀπλό, πού μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀνάμειχτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπὸ ὅμοια μέρη.

Αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο τὸν θαύμασε ἀπερίοριστα ὁ Περικλῆς καί ἀπ' αὐτὸν μὴθήθηκε στὴ λεγόμενη *μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη* καί στὴν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἐτσι, ὅπως φαίνεται, ὅχι μόνο ἡ σκέψη του ἦταν σοβαρὴ καί ὁ λόγος του ὑψηλὸς καί ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε χυδαία καί ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλὰ καί τοῦ προσώπου του ἡ ἔκφραση πού δὲν τὴν ἀλλοίωνε τὸ γέλιο, καί τὸ ἥρεμο βάδισμα, καί ἡ σεμνὴ περιβολὴ του πού δὲν τὴν ἀνατάραζε ποτὲ καμιὰ βίαιη κίνηση ὅταν μιλοῦσε, καί ὁ χαμηλὸς τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτὰ καί πολλὰ παρόμοια προκαλοῦσαν τὸ θαυμασμὸ ὅλων. Ὅταν κάποτε ἓνας ἀπαίσιος καί ἀχρεῖος ἄνθρωπος στὴν ἀγορὰ τὸν ἔβριζε καί τὸν κακολογοῦσε ὅλη τὴν ἡμέρα, ὁ Περικλῆς σιωποῦσε μὲ ὑπομονή, ἀπασχολημένος σὲ μιὰν ἐπείγουσα ὑπόθεση· τὸ βράδυ ἔφυγε ἡσυχα γιὰ τὸ σπιτί του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τὸν παρακολουθοῦσε καί ξεστόμιζε κάθε εἶδος βρισιὰ ἐναντίον του. Καί ὁ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του καί σὰν ἦταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγὴ σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ὑπῆρέτες του νά πάρη τὸ φῶς καί νά συνοδέψη καί νά ὀδηγήσῃ ἐκεῖνο τὸν ἄνθρωπο στὸ σπιτί του. Ὁ ποιητὴς *Ἴων* λέει

ΚΕΦ. 5

Ὁ χαρακτήρας του.

- 3 Ὁ δὲ ποιητὴς Ἴων μοθωνικὴν φησι τὴν ὀμίλιαν καὶ ὑπότυπον εἶναι τοῦ Περικλέους, καὶ ταῖς μεγαλαυχίαις αὐτοῦ πολλὴν ὑπεροφίαν ἀναμεμειχθαι καὶ περιφρόνησιν τῶν ἄλλων, ἐπαινεῖ δὲ τὸ Κίμωνος ἐμμελὲς καὶ ὕγρον καὶ μεμύσσωμένον ἐν ταῖς περιφοραῖς. Ἀλλ' Ἴωνα μὲν ὥσπερ τραγικὴν διδασκαλίαν ἀξιοῦντα τὴν ἀρετὴν ἔχειν τι πάντως καὶ σατυρικὸν μέρος ἔδωκεν, τοὺς δὲ τοῦ Περικλέους τὴν σεμνότητα δοξοκοπίαν τε καὶ τῶρον ἀποκαλοῦντας ὁ Ζήνων παρεκάλει καὶ αὐτούς τι τοιοῦτο δοξοκοπεῖν, ὡς τῆς προσποιήσεως αὐτῆς τῶν καλῶν ὑποποιοῦσης τινὰ λεληθότως ζῆλον καὶ συνήθειαν.

ΚΕΦ. 6

- 1 Οὐ μόνον δὲ ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου συνουσίας ἀπέλαυσε Περικλῆς, ἀλλὰ καὶ δεισιδαιμονίας δοκεῖ γενέσθαι καθυπέρευτος, ἦν τὸ πρὸς τὰ μετέωρα θάμβος ἐνεργάζεται τοῖς αὐτῶν τε τούτων τὰς αἰτίας ἀγνοοῦσι καὶ περὶ τὰ θεῖα δαιμονῶσι καὶ ταρattoμένοις δι' ἀπειρίαν αὐτῶν, ἦν ὁ φυσικὸς λόγος ἀπαλλάττων ἀντὶ τῆς φοβεραῦς καὶ φλεγματούσης δεισιδαιμονίας τὴν ἀσφαλῆ μετ' ἐλπίδων ἀγαθῶν εὐσέβειαν
2 ἐνεργάζεται. Λέγεται δὲ ποτε κριοῦ μονόκερω κεφαλῆν ἐξ ἀγροῦ τῷ Περικλεῖ κομισθῆναι, καὶ Λάμπωνα μὲν τὸν μάντιν, ὡς εἶδε τὸ κέρας ἰσχυρὸν καὶ στερεὸν ἐκ μέσου τοῦ μετώπου πεφυκός, εἰπεῖν ὅτι δεεῖν οὐσῶν ἐν τῇ πόλει δυναστειωῶν, τῆς Θουκυδίδου καὶ Περικλέους, εἰς ἓνα περιστῆσεται τὸ κράτος παρ' ᾧ γένοιτο τὸ σημεῖον· τὸν δ' Ἀναξαγόραν τοῦ κρανίου διακοπέντος ἐπιδειξάει τὸν ἐγκέφαλον οὐ πεπληρωκότα τὴν βάσιν, ἀλλ' ὄξυν ὥσπερ ὄν ἐκ τοῦ παντός ἀγγείου συνωλισθηκότα κατὰ τὸν τόπον ἐκείνον ὅθεν ἡ ῥίζα τοῦ κέρατος εἶχε τὴν
3 ἀρχήν. Καὶ τότε μὲν θαυμασθῆναι τὸν Ἀναξαγόραν ὑπὸ τῶν παρόντων, ὀλίγω δ' ὕστερον τὸν Λάμπωνα, τοῦ μὲν Θουκυδίδου καταλυ-

πώς στις κοινωνικές σχέσεις του ὁ Περικλῆς ἦταν ἀλαζονικός καὶ 3
 κάπως ἀγέρωχος καὶ πὼς στοὺς καυχησιάρικους τρόπους του ὑπῆρχε
 καὶ μεγάλη δόση ἀπὸ ὑπεροψία καὶ περιφρόνηση πρὸς τοὺς ἄλλους·
 καὶ ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τὴν κοσμιότητα, τὴν ἠπιότητα
 καὶ τὴν εὐγένεια στὴ συμπεριφορά του. Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμε τὸν Ἰω-
 να, ποὺ νομίζει ἀπαραίτητο νὰ ἔχη ἡ ἀρετὴ καὶ κάτι τὸ εὐχάριστο,
 ὅπως οἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν καὶ ἓνα σατυρικό μέρος.
 Ἀντίθετα, ἄς θυμηθοῦμε τὸ Ζήνωνα ποὺ, ὅταν ἄκουε πολλοὺς νὰ
 χαρακτηρίζουν τὴ σοβαρότητα τοῦ Περικλῆ σὰ μεγαλομανία καὶ
 ἀλαζονεία, τοὺς συμβούλευε νὰ ἔχουν καὶ αὐτοὶ μιὰ τέτοια μεγαλο-
 μανία, γιατί καὶ ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾷ
 σιγὰ σιγὰ καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ κανεὶς, τὸ ζῆλο καὶ τὴ συνή-
 θεια τοῦ καλοῦ.

Δὲν ἀποκόμισε ὅμως μόνον αὐτὰ ἀπὸ τὴ συναναστροφή του μὲ 1
 τὸν Ἀναξαγόρα ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ φαίνεται πὼς ξεπέρασε τὶς
 δεισιδαιμονίες, ποὺ μπροστὰ στὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα προ-
 καλοῦν τρόμο σ' ἐκείνους ποὺ δὲν ξέρουν τὶς αἰτίες τους, καὶ
 ἀπὸ τὴν ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπὸ φόβο καὶ ταραχὴ γιὰ
 τὰ θεῖα. Αὐτὴ τὴν ἀμάθεια τὴν ἐξαφανίζει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ποὺ
 διώχνοντας τὴ φοβερὴ καὶ νοσηρὴ δεισιδαιμονία ἐμπνέει τὴ σταθε-
 ρὴ εὐσέβεια καὶ τὴν αἰσιοδοξία. Σχετικὰ μὲ τὶς δεισιδαιμονίες διη- 2
 γοῦνται καὶ τὸ ἀκόλουθο περιστατικό.

Ἐφεραν κάποτε στὸν Περικλῆ ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς τὸ κεφάλι ἀπὸ ἓνα
 μονοκέρατο κριάρι. Τότε ὁ Λάμπων ὁ μάντης, μόλις εἶδε τὸ κέρατο ποὺ
 ἦταν φυτρωμένο δυνατὸ καὶ στερεὸ ἀπὸ τὴ μέση τοῦ μετώπου, εἶπε μιὰ
 προφητεία, πὼς ἀπὸ τὶς δύο πολιτικὲς μερίδες ποὺ ἦταν τότε ἰσχυρὲς
 στὴν πόλη, τοῦ Θουκυδίδη καὶ τοῦ Περικλῆ, θὰ ὑπερισχύσῃ ἡ μερίδα
 ἐκείνου, ποὺ μέσα στὸν ἀγρὸ του βρέθηκε τὸ σημαδιακὸ αὐτὸ κεφάλι.
 Ἀντὶ γι' ἄλλη ἀπάντησὴ ὁ Ἀναξαγόρας ἔσπασε τὸ κρανίον καὶ εἶδει ὅτι
 ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἔπιανε ὅλη τὴ βάση, παρὰ μυτερὸς σὰν αὐγὸ εἶχε
 γλιστρήσει ἀπὸ ὅλο τὸ χῶρον τοῦ κρανίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀπ'
 ὅπου ξεφύτρωνε τὸ κέρατο. Καὶ τότε ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν 3
 τὸν Ἀναξαγόρα, ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ θαύμασαν τὸ Λάμ-
 πωνα, ὅταν ὁ Θουκυδίδης ἔπεσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ ὀλόκληρη τὴ

ΚΕΦ. 6

Οἱ δεισιδαι-
 μονίες.

θέντος, τῶν δὲ τοῦ δήμου πραγμάτων ὁμαλῶς ἀπάντων ὑπὸ τῷ Περι-
 4 κλεῖ γενομένων. Ἐκίολυε δ' οὐδέν, οἶμαι, καὶ τὸν φυσικὸν ἐπιτυγχά-
 νειν καὶ τὸν μάντιν, τοῦ μὲν τὴν αἰτίαν, τοῦ δὲ τὸ τέλος καλῶς ἐκλαμ-
 βάνοντος· ὑπέκειτο γὰρ τῷ μὲν, ἐκ τίνων γέγονε καὶ πῶς πέφυκε θεο-
 5 ρῆσαι, τῷ δέ, πρὸς τί γέγονε καὶ τί σημαίνει προειπεῖν. Οἱ δὲ τῆς
 αἰτίας τὴν εὐρεσιν ἀναίρεσιν εἶναι τοῦ σημείου λέγοντες οὐκ ἐπινο-
 οῦσιν ἅμα τοῖς θεοῖς καὶ τὰ τεχνητὰ τῶν συμβόλων ἀθετοῦντες, πρό-
 φους τε δίσκων καὶ φῶτα πυρσῶν καὶ γνωμόνων ἀποσκιασμούς· ὦν
 ἕκαστον αἰτία τινὶ καὶ κατασκευῇ σημείον εἶναι τινος πεποιήται.
 Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἐτέρας ἐστὶ πραγματείας.

ΚΕΦ. 7

1 Ὁ δὲ Περικλῆς νέος μὲν ὦν σφόδρα τὸν δῆμον εὐλαβεῖτο. Καὶ γὰρ
 ἐδόκει Πεισιστράτῳ τῷ τυράνῳ τὸ εἶδος ἐμφορῆς εἶναι, τὴν τε φω-
 νὴν ἠδεῖαν οὖσαν αὐτοῦ καὶ τὴν γλῶτταν εὐτροχον ἐν τῷ διαλέγεσθαι
 καὶ ταχεῖαν οἱ σφόδρα γέροντες ἐξεπλήττοντο πρὸς τὴν ὁμοιότητα.
 2 Πλούτου δὲ καὶ γένους προσόντος αὐτῷ λαμπροῦ καὶ φίλων οἱ πλεῖ-
 στον ἐδύνατο, φοβούμενος ἐξοστρακισθῆναι τῶν μὲν πολιτικῶν οὐδὲν
 ἔπραττεν, ἐν δὲ ταῖς στρατείαις ἀνὴρ ἀγαθὸς ἦν καὶ φιλοκίνδυνος.
 3 Ἐπεὶ δ' Ἀριστείδης μὲν ἀποτεθνήκει καὶ Θεμιστοκλῆς ἐξεπεπτώκει,
 Κίμωνα δ' αἱ στρατεῖαι τὰ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος ἔξω κατεῖχον, οὕτω
 δὴ φέρον ὁ Περικλῆς τῷ δήμῳ προσέειμεν ἑαυτόν, ἀντὶ τῶν πλουσίων
 καὶ ὀλίγων τὰ τῶν πολλῶν καὶ πενήτων ἐλόμενος παρὰ τὴν αὐτοῦ
 4 φύσιν ἤκιστα δημοτικὴν οὖσαν. Ἄλλ' ὡς ἔοικε δεδιώς μὲν ὑποφία
 περιπεσεῖν τυραννίδος, ὄρῶν δ' ἀριστοκρατικὸν τὸν Κίμωνα καὶ δια-
 φερόντως ὑπὸ τῶν καλῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἀγαπώμενον, ὑπῆλθε τοῦς

διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τὴν πῆρε μὲ ὁμαλὸ τρόπο
 στὰ χέρια του ὁ Περικλῆς. Ἄλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει, νομίζω, νὰ
 4 ποῦμε ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς εἶχε δίκιο καὶ ὁ μάντης : ὁ πρῶτος καλὰ
 κατάλαβε τὴν αἰτία, ἐνῶ ὁ δεύτερος τὸ ἀποτέλεσμα· γιατί ἔργο τοῦ
 φυσικοῦ ἦταν νὰ ἐξετάσῃ ἀπὸ ποιά αἰτία καὶ πῶς ἔγινε τὸ φαινό-
 μενο, ἐνῶ τοῦ μάντη νὰ προφητέψῃ γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἔγινε καὶ τί ση-
 5 μαίνει. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ποὺ λένε ὅτι ἡ εὕρεση τῆς αἰτίας εἶναι ἀναί-
 ρεση τοῦ σημείου ποὺ μᾶς φανερώνεται, δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἔτσι
 ἀρνοῦνται μαζὶ καὶ τὰ σημεῖα ποὺ φανερώνονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ
 τὰ σημεῖα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως
 εἶναι λόγου χάρη, ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων, οἱ φλόγες τῆς
 φωτιᾶς καὶ οἱ σκιές ποὺ βλέπομε στὰ ἡλιακὰ ρολόγια· καθένα ἀπ'
 αὐτὰ ἔγινε ἀπὸ κάποιαν αἰτία, ἀλλὰ μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ χρη-
 σιμευῆ σὰ σημάδι ποὺ φανερώνει κάτι.

Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σὲ ἄλλου εἴδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (Κεφ. 7 - 8)

Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν νέος, φοβόταν πολὺ τὸ λαό. Γιατὶ στὴ
 1 μορφὴ ἔμοιαζε μὲ τὸν τύραννο Πεισίστρατο καὶ οἱ πολὺ ἠλικιω-
 μένοι ἐνιωθάν κάποιαν ἐκπληξῆ βλέποντας τὴν ὁμοιότητα ποὺ εἶ-
 χε μὲ αὐτὸν καὶ στὴ γλυκύτητα τῆς φωνῆς του καὶ στὴν εὐχέρεια
 καὶ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ λόγου του, ὅταν συζητοῦσε. Ἐπειδὴ μάλι-
 2 στα ἦταν πλούσιος, ἀπὸ λαμπρὸ γένος, καὶ εἶχε φίλους πολὺ ἰσχυ-
 ροὺς, φοβόταν μήπως ἐξοστρακιστῇ· γι' αὐτὸ δὲν ἔπαιρνε καθόλου
 μέρος στὴν πολιτικὴ, ἐνῶ στίς ἐστρατεῖες ἦταν γενναῖος καὶ ρι-
 ψοκίνδυνος. Ὅταν ὁμως ὁ Ἀριστείδης πέθανε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς
 3 ἐξοστρακίστηκε καὶ τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν πολλὴν καιρὸ
 οἱ ἐστρατεῖες του ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τότε ὁ Περικλῆς ἀπο-
 φάσισε νὰ προσχωρήσῃ στὴ δημοκρατικὴ μερίδα, γιατί προτίμησε
 νὰ ταχθῆ ὄχι μὲ τοὺς πλούσιους καὶ λίγους παρὰ μὲ τοὺς πολλοὺς
 καὶ φτωχοὺς, παρὰ τὴν ψυχροσύνησὶ του ποὺ δὲν ἦταν καθόλου λαϊ-
 4 κή. Ὅπως φαίνεται, φοβήθηκε μήπως προκαλέσῃ τὴν ὑποψία πῶς
 θέλει νὰ γίνῃ τύραννος καί, ἐπειδὴ ἔβλεπε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅτι
 ὁ Κίμων ἦταν ἀριστοκρατικὸς καὶ ὅτι ἐξαιρετικὰ τὸν ἀγαποῦσαν οἱ
 ἀριστοκρατικοί, αὐτὸς ἄρχισε νὰ κολακεύῃ τοὺς πολλοὺς, γιὰ νὰ ἀ-

ΚΕΦ. 7

Ὁ Περικλῆς
καὶ ὁ λαός.

πολλούς, ἀσφάλειαν μὲν ἑαυτῷ, δύναμιν δὲ κατ' ἐκείνου παρασκευα-
 5 ζόμενος. Εὐθὺς δὲ καὶ τοῖς περὶ τὴν δίαίταν ἑτέραν τάξιν ἐπέθηκεν.
 Ὀδὸν τε γὰρ ἐν ἄσσει μίαν ἐωρᾶτο τὴν ἐπ' ἀγορὰν καὶ τὸ βουλευτή-
 ριον πορευόμενος, κλήσεις τε δεῖπνων καὶ τὴν τοιαύτην ἅπασαν φιλο-
 φροσύνην καὶ συνήθειαν ἐξέλιπεν, ὥς ἐν οἷς ἐπολιτεύσατο χρόνοις μα-
 κροῖς γενομένοις πρὸς μηδένα τῶν φίλων ἐπὶ δεῖπνον ἔλθειν πλὴν
 6 Εὐρυπτολέμου τοῦ ἀνεπιού γαμοῦντος ἄχρι τῶν σπονδῶν παραγενό-
 μενος εὐθὺς ἐξανέστη. Δειναὶ γὰρ αἱ φιλοφροσύναι παντὸς ὄγκου περι-
 γενέσθαι, καὶ δυσφύλακτον ἐν συνηθείᾳ τὸ πρὸς δόξαν σεμνὸν ἐστι-
 τῆς ἀληθινῆς δ' ἀρετῆς κάλλιστα φαίνεται τὰ μάλιστα φαινόμενα, καὶ
 τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν οὐδὲν οὕτω θαυμάσιον τοῖς ἑκτὸς ὥς ὁ καθ' ἡμέ-
 7 ραν βίος τοῖς συνοῦσιν. Ὁ δὲ καὶ τῷ δήμῳ, τὸ συνεχὲς φεύγων καὶ τὸν
 κόρον, οἷον ἐκ διαλειμμάτων ἐπλησίαζεν, οὐκ ἐπὶ παντὶ πράγματι λέ-
 γων οὐδ' αἰεὶ παριὼν εἰς πλῆθος, ἀλλ' ἑαυτὸν ὥσπερ τὴν Σαλαμινίαν
 τριήρη, φησὶ Κριτόλαος, πρὸς τὰς μεγάλας χρεῖας ἐπιδιδούς, τᾶλλα
 8 δὲ φίλους καὶ ἐταίρους ῥήτορας καθιεῖς ἔπρατεν. Ὡν ἓνα φασὶ γενέ-
 σθαι τὸν Ἐφιάλτην, ὃς κατέλυσε τὸ κράτος τῆς ἐξ Ἀρκείου πάγου
 βουλῆς, πολλὴν κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ ἄκρατον τοῖς πολίταις ἐλευ-
 θερίαν οἰνοχοῶν, ὑφ' ἧς ὥσπερ ἵππον ἐξυβρίσαντα τὸν δήμον οἱ κωμω-
 δοποιοὶ λέγουσι « πειθαρχεῖν οὐκέτι τολμᾶν, ἀλλὰ δάκνει τὴν Εὐ-
 βοιαν καὶ ταῖς νήσοις ἐπιπηδᾶν ».

ΚΕΦ. 8

1 Τῆ μέντοι περὶ τὸν βίον κατασκευῆ καὶ τῷ μεγέθει τοῦ φρονή-
 ματος ἀρμόζοντα λόγον ὥσπερ ὄργανον ἐξαρτυόμενος, παρενέτεινε
 πολλαχοῦ τὸν Ἀναξαγόραν, οἷον βαφὴν τῇ ῥητορικῇ τὴν φυσιολογίαν
 2 ὑποχέμενος. Τὸ γὰρ « ὑψηλόνοον τοῦτο καὶ πάντη τελεσιουργόν »,

ποχτήση ασφάλεια γιά τόν έαυτό του και δύναμη έναντίον εκείνου. 'Αμέσως μάλιστα άλλαξε και τις συνήθειες τῆς ζωῆς του. Στην 5 πόλη δέν τόν έβλεπαν νά κυκλοφορῆ παρά μόνο σ' ένα δρόμο, σ' αὐτόν πού ὀδηγεῖ πρὸς τήν ἀγορά και τὸ βουλευτήριο. Παράτησε τις προσκλήσεις σέ δεῖπνα και ὅλες τις φιλικές συναναστροφές και σχέσεις, ὥστε σέ ὅλο τὸ μακροχρόνιο διάστημα τῆς πολιτικῆς του ζωῆς σέ κανενός φίλου τὸ σπίτι δέν πῆγε γιά δεῖπνο, παρά μόνο μιὰ φορά, πού παραβρέθηκε στους γάμους τοῦ ἐξαδέλφου του τοῦ Εὐρυπτόλεμου, ἀλλά και ἐκεῖ τήν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νά πί- 6 νουν, σηκώθηκε ἀμέσως και ἔφυγε. Γιατί αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ συναναστροφές εἶναι ἱκανές νά μειώσουν τὸ κύρος και μὲ τήν οικειότητα πού ἀναπτύσσεται σ' αὐτές δύσκολα μπορεῖ νά κρατηθῆ κανεὶς μέσα στα ὅρια πού χρειάζονται γιά νά φαίνεται σοβαρός. Καὶ ὅμως, ἡ ἀληθινὴ ἀρετὴ τόσο ὠραιότερη φαίνεται, ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο, και στους χρηστοὺς ἀνθρώπους τίποτε δέν ὑπάρχει τόσο θαυμαστὸ γιά τοὺς ξένους ὅσο ἡ καθημερινὴ διαγωγή τους πρὸς τοὺς οικείους και φίλους. 'Αλλὰ ὁ Περικλῆς ἀπόφευγε τὴ συ- 7 χνή και κατὰ κόρο ἐπικοινωνία του μὲ τὸ λαὸ και μόνο κατὰ διαλείμματα τόν ἐπλησίαζε· δὲ μιλοῦσε γιά κάθετι και δέν παρουσιαζόταν διαρκῶς στὸ πλῆθος, παρά, καθὼς λέει ὁ Κριτόλαος, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του, ὅπως τὸ ἱερὸ πλοῖο, ἡ « Σαλαμινία », μόνο σ' ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, ἐνῶ γιά τις κοινὲς ὑποθέσεις ἄφηγε νά τόν ἀντιπροσωπεύουν οἱ πολιτικοὶ φίλοι και συνεργάτες του. "Ένας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ 'Εφιάλτης, πού κατάργησε τὴν ἀριστοκρατικὴ ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ 'Αρείου πάγου και, κατὰ τὸν Πλάτωνα, πρόσφερε στους πολίτες ἀφθονο και ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας, τόσο πολὺ, ὥστε ὁ λαός, σὰν ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οἱ κωμικοὶ ποιητὲς « χαλινάρι κανένα δέν ἤθελε, μὰ τὴν Ἐῦβοια τὴ δάγκωνε, τὰ νησιὰ τὰ πηδοῦσε».

Προσπαθοῦσε νά ἐναρμονίζη τὸ λόγο του σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο πού εἶχε ὀργανώσει τὴ ζωὴ του και σύμφωνα μὲ τὸ μεγαλεῖο τῶν σκέψεών του, σὰν ἓνα μουσικὸ ὄργανο πού μὲ τὸ τέντωμα τῶν χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνὰ μὲ περισσότερη δύναμη τὴ διδασκαλία τοῦ 'Αναξαγόρα και ἔδινε κατὰ κάποιον τρόπο στὴ ρητορικὴ του ἓνα χρῶμα ἀπὸ τις θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατί αὐτὸ τὸ « με- 2

ΚΕΦ. 8

Ἡ ρητορικὴ του. Ἡ προσωπικὴ «Ὀλύμπιος».

ὡς ὁ θεῖος Πλάτων φησί, « πρὸς τῷ εὐφυῆς εἶναι κτησάμενος » ἐκ φυσιολογίας, καὶ « τὸ πρόσφορον ἐλκύσας ἐπὶ τὴν τῶν λόγων τέχνην », 3 πολὺ πάντων διήνεγκε. Διὸ καὶ τὴν ἐπὶ κλησιν αὐτῷ γενέσθαι λέγουσι· καίτοι τινὲς ἀπὸ τῶν ἀναθημάτων οἷς ἐκόσμησε τὴν πόλιν, οἱ δ' ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ταῖς στρατηγίαις δυνάμεως Ὀλύμπιον αὐτὸν οἴονται προσαγορευθῆναι· καὶ συνδραμεῖν οὐδὲν ἀπέοικεν ἀπὸ πολλῶν 4 προσόντων τῷ ἀνδρὶ τὴν δόξαν. Αἱ μέντοι κωμωδίαί τῶν τότε διδασκάλων, σπουδῇ τε πολλὰς καὶ μετὰ γέλωτος ἀφεικότων φωνὰς εἰς αὐτόν, ἐπὶ τῷ λόγῳ μάλιστα τὴν προσωνομίαν γενέσθαι δηλοῦσι, « βροντᾶν » μὲν αὐτόν καὶ « ἀστράπτειν » ὅτε δημηγοροῖ, « δεινὸν δὲ κεραννὸν ἐν γλώσσει φέρειν » λεγόντων.

5 Διαμνημονεύεται δὲ τις καὶ Θουκυδίδου τοῦ Μελησίου λόγος εἰς τὴν δεινότητα τοῦ Περικλέους μετὰ παιδιᾶς εἰρημένος. Ἦν μὲν γὰρ ὁ Θουκυδίδης τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, καὶ πλεῖστον ἀντεπολιτεύσατο τῷ Περικλεῖ χρόνον. Ἀρχιδάμου δὲ τοῦ Λακεδαιμονίων βασιλέως πυνθανομένου πότερον αὐτὸς ἢ Περικλῆς παλαιεὶ βέλτιον, « ὅταν » εἶπεν « ἐγὼ καταβάλω παλαίον, ἐκεῖνος ἀντιλέγων ὡς οὐ πέπτωκε, νικᾷ καὶ μεταπειθεὶ τοὺς ὀρῶντας. »

6 Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως ὁ Περικλῆς περὶ τὸν λόγον εὐλαβῆς ἦν ὥστ' αἰεὶ πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἠῦχετο τοῖς θεοῖς μηδὲ ῥῆμα μηδὲν ἐκπεσεῖν ἄκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρεῖαν ἀνάμοστον. 7 Ἐγγραφον μὲν οὖν οὐδὲν ἀπολέλοιπε πλὴν τῶν ψηφισμάτων, ἀπομνημονεύεται δ' ὀλίγα παντάπασιν, οἷον τὸ τὴν Αἴγιναν ὡς λήμην τοῦ Πειραιῶς ἀφελεῖν κελεῦσαι, καὶ τὸ τὸν πόλεμον ἤδη φάναι καθορᾶν ἀπὸ Πελοποννήσου προσφερόμενον. Ὁ δὲ Στησίμβροτος φησὶν 9 ὅτι τοὺς ἐν Σάμῳ τεθνηκότας ἐγκωμιάζων ἐπὶ τοῦ βήματος ἀθανάτους ἔλεγε γεγονέναι καθάπερ τοὺς θεοὺς· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνους αὐτοὺς ὀρῶμεν, ἀλλὰ ταῖς τιμαῖς ἃς ἔχουσι καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἃ παρέχουσιν

γάλο ὕψος τοῦ πνεύματος καὶ τὴν τελειότητα στὴν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεῖος Πλάτων, «προστέθηκαν στὴν ἐμφυτὴ εὐφυΐα του», τὰ ἀπόχτησε ἀπὸ τῆ φυσικῆ ἐπιστήμη καὶ «παίρνοντας ἀπ' αὐτὴν ὅ,τι ἦταν πρόσφορο γιὰ τὴν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδειχτήκε πολὺ ἀνώτερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Σ' αὐτό, λένε, 3 ὀφείλει καὶ τὴν ἐπωνυμία «Ὀλύμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἂν καὶ μερικοὶ φρονοῦν ὅτι ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὰ ἔξοχα μνημεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ἐκόσμησε τὴν πόλη καὶ ἄλλοι πάλι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ του ὑπεροχῆ. Καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸ ὅτι πολλὰ προσόντα ἔχουν συντείνει, ὥστε νὰ ἀποχτήση αὐτὴ τὴ δόξα. Οἱ κωμωδίες 4 ὅμως τῶν τότε ποιητῶν, πού ξεστόμισαν πολλὰ σοβάρὰ καὶ πολλὰ ἄστεϊα γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωνομία αὐτὴ τοῦ δόθηκε κυρίως γιὰ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του, γιὰτὶ λένε πῶς, ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε στὸ λαό, «βροντοῦσε καὶ ἄστραφτε καὶ εἶχε στὴ γλώσσα του φοβερὸ κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καὶ κάτι πού εἶπε 5 ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιὸς τοῦ Μελησία, θέλοντας νὰ ἀστειευτῆ γιὰ τὴ ρητορικὴ δεινότητα τοῦ Περικλῆ. Ὁ Θουκυδίδης, ὅπως ξέρομε, ἀνῆκε στοὺς ἀριστοκρατικούς καὶ γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἦταν ἀντίθετος στὴν πολιτικὴ τοῦ Περικλῆ· καί, ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τὸ Θουκυδίδη ἂν αὐτὸς ἦ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στὴν πάλη, ἀποκρίθηκε: «Ὅταν στὴν 6 πάλη ἐγὼ τὸν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πῶς δὲν ἔπεσε καὶ κατορθώνει νὰ νικήση καὶ νὰ μεταπείση τοὺς θεατές.» Καὶ ὅμως ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος μιλοῦσε στὸ λαὸ μὲ τόσο μεγάλη περίσκεψη, ὥστε πάντα, ὅταν πήγαινε πρὸς τὸ βῆμα, εὐχόταν στοὺς θεοὺς νὰ μὴν τοῦ ξεφύγη ἄθελα ἀπὸ τὸ στόμα του οὔτε μία λέξη πού νὰ ἦταν 7 ἀνάρμοστη στὴν προκείμενη περίπτωση. Πάντως, δὲν ἔχει ἀφήσει κανένα γραφτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ψηφίσματά του· καὶ ἀξιωμακόμεντα λόγια του πολὺ λίγα ἔχουν διασωθῆ, ὅπως λόγου χάρη, τὰ ἀκόλουθα: «Σὰς συμβουλεύω νὰ βγάλετε ἀπὸ τὴ μέση τὴν Αἴγινα πού 8 ἔχει γίνεи μιὰ τσίμπλα στὸ μάτι τοῦ Πειραιᾶ» καὶ ἐπίσης: «Βλέπω τώρα καθαρὰ τὸν πόλεμο νὰ ἔρχεται τρέχοντας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο». Ὁ Στησίμβροτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς κάποτε ἐγκωμιάζε ἀπὸ τὸ βῆμα ἐκείνους πού ἔπεσαν στὴ Σάμο καὶ ἔλεγε ὅτι 9 ἔχουν γίνεи ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί· «γιατὶ καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς ἴδιους δὲν τοὺς βλέπομε, ἀλλ' ἀπὸ τίς τιμὲς πού τοὺς προσφέρομε καὶ ἀπὸ

ἀθανάτους εἶναι τεκμαιρόμεθα· ταῦτ' οὖν ὑπάρχειν καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανοῦσιν.

ΚΕΦ. 9

1 Ἐπεὶ δὲ Θουκυδίδης μὲν ἀριστοκρατικὴν τινὰ τὴν τοῦ Περικλέους ὑπογράφει πολιτείαν, « λόγῳ μὲν οὖσαν δημοκρατίαν, ἔργῳ δ' ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχὴν », ἄλλοι δὲ πολλοὶ πρῶτον ὑπ' ἐκείνου φασὶ τὸν δῆμον ἐπὶ κληρονομίας καὶ θεωρικὰ καὶ μισθῶν διανομὰς προαχθῆναι, κακῶς ἐθισθέντα καὶ γενόμενον πολυτελεῖν καὶ ἀκόλαστον ὑπὸ τῶν τότε πολιτευμάτων ἀντὶ σῶφρονος καὶ αὐτοεργοῦ, θεωρεῖσθαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἢ αἰτία τῆς μεταβολῆς.

2 Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ ὥσπερ εἴρηται πρὸς τὴν Κίμωνος δόξαν ἀντιταττόμενος ὑπεποιεῖτο τὸν δῆμον, ἐλαττούμενος δὲ πλούτῳ καὶ χρήμασιν, ἀφ' ὧν ἐκεῖνος ἀνελάμβανε τοὺς πένητας, δεῖπνόν τε καθ' ἡμέραν τῷ δεομένῳ παρέχων Ἀθηναίων καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀμφιενύων, τῶν τε χωρίων τοὺς φραγμοὺς ἀφαιρῶν ὅπως ὀπωρίζωσιν οἱ βουλόμενοι, τούτοις ὁ Περικλῆς καταδημαγωγούμενος ἑρέπεται πρὸς τὴν τῶν δημοσίων διανομήν, συμβουλευσάντος αὐτῷ Δαμωνίδου τοῦ

3 Οἴθηεν, ὡς Ἀριστοτέλης ἱστόρηκε. Καὶ ταχὺ θεωρικοῖς καὶ δικαστικοῖς λήμμασιν ἄλλαις τε μισθοφοραῖς καὶ χορηγίαις συνδεκάσας τὸ πλῆθος, ἐχρηῖτο κατὰ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγον βουλῆς, ἧς αὐτὸς οὐ μετεῖχε διὰ τὸ μὴτ' ἀρχῶν μῆτε θεσμοθέτης μῆτε βασιλεὺς μῆτε πο-
4 λέμαρχος λαχεῖν. Αὐταὶ γὰρ αἱ ἀρχαὶ κληρωταὶ τ' ἦσαν ἐκ παλαιοῦ,
5 καὶ δι' αὐτῶν οἱ δοκιμασθέντες ἀνέβαινον εἰς Ἀρείον πάγον. Διὸ καὶ μᾶλλον ἰσχύσας ὁ Περικλῆς ἐν τῷ δήμῳ κατεστασίασε τὴν βουλήν, ὥστε τὴν μὲν ἀφαιρεθῆναι τὰς πλείστας κρίσεις δι' Ἐφιάλτου, Κί-

τὰ καλὰ πού μᾶς προσφέρουν, συμπεραίνομε ὅτι εἶναι ἀθάνατοι· τὸ ἴδιο λοιπὸν συμβαίνει καὶ γιὰ ἐκείνους πού πέθαναν γιὰ τὴν πατρίδα ».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ (Κεφ. 9 - 11)

Ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης μιλώντας γιὰ τὴν διακυβέρνηση τῆς 1 πολιτείας ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴ χαρακτηρίζει σὰν κάπως ἀριστοκρατική καὶ λέει πὼς « μόνο κατὰ τὸ ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία πού τὴν εἶχε ἓνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης ». Πολλοὶ ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ὁδήγησε τὸ λαὸ σὲ κληρουχίες καὶ θεωρικά καὶ ἀποζημιώσεις καὶ ὅτι ἔτσι τὸν κακοσυνήθισε καί, ἐνῶ πρὶν ἦταν φρόνιμος καὶ ἐργατικός, ἔγινε ἐξαίτιας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καὶ ἀκόλαστος. Σωστὸ ὅμως εἶναι νὰ ἐξετάσωμε τὴν αἰτία τῆς μεταβολῆς αὐτῆς στηριγμένοι στὰ ἴδια τὰ πράγματα.

Στὴν ἀρχή, καθὼς εἶπαμε, θέλοντας νὰ ἀντιταχτῆ στὴ δημοτικότητα 2 τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τὸ λαό· ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πλοῦτο καὶ τὰ χρήματα πού εἶχε ὁ Κίμων, μὲ τὰ ὅποια κέρδιζε τὴν εὖνοια τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δεῖπνο σὲ ὅσους Ἀθηναίους εἶχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τοὺς γέρους καὶ βγάζοντας τοὺς φράχτες τῶν κήπων του, γιὰ νὰ παίρουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτοὺς ὀπωρικά ὅσοι ἤθελαν. Ἐπειδὴ μὲ αὐτὰ τὰ δημαγωγικὰ μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τὴ δημοτικότητά του, γιὰ νὰ τὰ ἐξουδετερώσει τρέπεται στὴ διανομὴ χρημάτων τοῦ δημοσίου κατὰ συμβουλή τοῦ Δαμωνίδου ἀπὸ τὴν Οἴη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ ἀμέσως μὲ τὰ θεωρικά καὶ δικαστικά 3 ἐπιδόματα καὶ μὲ ἄλλες μισθοδοσίες καὶ παροχὰς κέρδισε ὅλο τὸ λαὸ καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσε γιὰ νὰ περιορίσει τὴν ἐξουσία τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού αὐτὸς δὲν ἦταν μέλος τῆς, ἐπειδὴ δὲν εἶχε κληρωθῆ ποτὲ οὔτε ἄρχοντας οὔτε θεσμοθέτης οὔτε βασιλιάς οὔτε πολέμαρχος. 4 Γιατὶ τὰ ἀξιώματα αὐτὰ ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια τὰ ἀναλάβαιναν οἱ πολῖτες μὲ κληρὸ καὶ ἂν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τὴ διοίκησή τους, γίνονταν μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. 5 Γιὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀπόχτησε μεγαλύτερη δύναμη στὸ λαό, μὲ τὴν ὑποστήριξή του ἀντιπολιτεύτηκε τὴ βουλή καὶ κατάφερε μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη νὰ τῆς ἀφαιρεθῆ τὸ μεγαλύτερο μέρος

1 ΚΕΦ. 9

*Παροχὰς στὸ λαό.
'Εξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνα.*

μονα δ' ὡς φιλολάκωνα καὶ μισόδημον ἐξοστρακισθῆναι, πλούτῳ μὲν καὶ γένει μηδενὸς ἀπολειπόμενον, νίκας δὲ καλλίστας νενικηκότα τοὺς βαρβάρους καὶ χρημάτων πολλῶν καὶ λαφύρων ἐμπεπληκότα τὴν πόλιν, ὡς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γέγραπται. Τοσοῦτον ἦν τὸ κράτος ἐν τῷ δήμῳ τοῦ Περικλέους.

ΚΕΦ. 10

- 1 Ὁ μὲν οὖν ἐξοστρακισμὸς ὁρισμένην εἶχε νόμῳ δεκαετίαν τοῖς φεύγουσιν· ἐν δὲ τῷ διὰ μέσον στρατῷ μεγάλῳ Λακεδαιμονίων ἐμβολόντων εἰς τὴν Ταναργικὴν καὶ τῶν Ἀθηναίων εὐθὺς ὀρμησάντων ἐπ' αὐτούς, ὁ μὲν Κίμων ἐλθὼν ἐκ τῆς φυγῆς ἔθετο μετὰ τῶν φιλετών εἰς λόχον τὰ ὄπλα, καὶ δι' ἔργων ἀπολύεσθαι τὸν λακωνισμόν ἐβούλετο συγκινδυνεύσας τοῖς πολίταις, οἱ δὲ φίλοι τοῦ Περικλέους συ-
- 2 στάντες ἀπήλασαν αὐτὸν ὡς φηγάδα. Διὸ καὶ δοκεῖ Περικλῆς ἐρρωμενέστατα τὴν μάχην ἐκείνην ἀγωνίσασθαι καὶ γενέσθαι πάντων ἐπι-
- 3 φανέστατος, ἀφειδήσας τοῦ σώματος. Ἔπεσον δὲ καὶ τοῦ Κίμωνος οἱ φίλοι πάντες ὁμαλῶς οὐδς Περικλῆς συνετηγιάτο τοῦ λακωνισμοῦ, καὶ μετάνοια δεινὴ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πόθος ἔσχε τοῦ Κίμωνος, ἠττημένους μὲν ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς Ἀττικῆς, προσδοκῶντας δὲ βαρῶν
- 4 εἰς ἔτους ὥραν πόλεμον. Αἰσθόμενος οὖν ὁ Περικλῆς οὐκ ὤκησε χαρῖσασθαι τοῖς πολλοῖς, ἀλλὰ τὸ ψήφισμα γράψας αὐτὸς ἐκάλεε τὸν ἄνδρα, κάκεινος κατελθὼν εἰρήνην ἐποίησε ταῖς πόλεσιν· οἰκείως γὰρ εἶχον οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸς αὐτόν, ὥσπερ ἀπήχθηοντο τῷ Περικλεῖ
- 5 καὶ τοῖς ἄλλοις δημαγωγοῖς. Ἐνιοὶ δὲ φασιν οὐ πρότερον γραφῆναι τῷ Κίμωνι τὴν κάθοδον ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἢ συνθήκας αὐτοῖς ἀπορρήτους γενέσθαι δι' Ἑλληνικῆς, τῆς Κίμωνος ἀδελφῆς, ὥστε Κίμωνα

ἀπὸ τῆ δικαστικῆ τῆς ἐξουσίας. Ἐπειτα κατηγορήσε τὸν Κίμωνα σὰ φίλο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐχθρὸ τῆς δημοκρατίας καὶ πέτυχε τὸν ἐξοστρακισμό του μὴ πού κατὰ τὸν πλοῦτο καὶ κατὰ τὸ γένος δὲν ἦταν κατώτερος ἀπὸ κανέναν, καὶ εἶχε νικήσει τοὺς βαρβάρους κερδίζοντας τὶς ὠραιότερες νίκες, καὶ εἶχε γεμίσει τὴν πόλη μὲ πολλὰ χρήματα καὶ λάφυρα, ὅπως ἔγραφα στὴ βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλῆ στὸ λαό.

Ἡ διάρκεια τοῦ ἐξοστρακισμοῦ ἐκείνων πού ἐδιώχθη ἡ πόλη εἶχε ὀριστῆ μὲ νόμο γιὰ δέκα χρόνια. Μόλις εἶχε περάσει τὸ μισὸ διάστημα τῆς δεκαετίας πού ὁ Κίμων ἦταν ἐξοστρακισμένος, οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲ μεγάλο στρατὸ μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὄρμησαν ἐναντίον τους. Τότε ὁ Κίμων γύρισε ἀπὸ τὴν ἐξορία καὶ κατατάχτηκε καὶ αὐτὸς στὸ λόχο πού ὑπηρετοῦσαν οἱ ἄντρες τῆς φυλῆς του. Ἦθελε μὲ τὴν πράξη του νὰ ξεπλύνῃ τὴν κατηγορία τοῦ λακωνισμοῦ, κινδυνεύοντας στὸν ἀγῶνα μαζί μὲ τοὺς συμπολίτες του. Ἀλλὰ οἱ φίλοι τοῦ Περικλῆ συνεννοήθηκαν καὶ τὸν ἐδιώξαν μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ἦταν ἐξοστρακισμένος. Γιὰ τοῦτο, φαίνεται, ὁ Περικλῆς σ' ἐκείνη τῆ μάχη πολέμησε μὲ πολλὴ ἀντρεία καὶ ξεχώρισε ἀπ' ὄλους τοὺς ἄλλους, ἀψηφώντας τὴ ζωὴ του. Ἀλλὰ ἔπεσαν σ' αὐτὴ τῆ μάχη καὶ ὄλοι μαζί οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνα, αὐτοὶ πού ὁ Περικλῆς τοὺς κατηγοροῦσε ἐπίσης ὡς φίλους τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ τότε μετάνιωσαν πικρὰ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἀποζητοῦσαν τὸν Κίμωνα, πολὺ περισσότερο μάλιστα γιὰτὶ νικήθηκαν στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ περίμεναν πῶς τὴν ἐρχόμενη ἀνοιξὴ θὰ ξανάρχιζε ἄγριος ὁ πόλεμος. Κατάλαβε ὁ Περικλῆς τὶς διαθέσεις αὐτῆς τοῦ λαοῦ καὶ δὲ δίστασε νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ. Ὑπόβαλε ὁ ἴδιος στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ψήφισμα γιὰ τὴν ἀνάκληση τοῦ Κίμωνα καὶ ὅταν ἐκεῖνος γύρισε στὴν πατρίδα του, κατόρθωσε νὰ συμφωνηθῇ εἰρήνη ἀνάμεσα στὶς δύο πόλεις· γιὰτὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν τόση συμπάθεια στὸν Κίμωνα, ὅση ἀντιπάθεια στὸν Περικλῆ καὶ στοὺς ἄλλους δημοκρατικούς ἀρχηγούς. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρὶν ὁ Περικλῆς ὑποβάλλῃ τὴν πρόταση γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κίμωνα, εἶχε συνεννοηθῇ μυστικὰ μαζί του μὲ τὴ μεσολάβηση τῆς ἀδερφῆς τοῦ Κίμωνα Ἑλληνίκης καὶ εἶχαν συμφωνήσει: ὁ Κίμων νὰ φύγῃ μὲ διακόσια πλοῖα καὶ νὰ εἰ-

1 ΚΕΦ. 10

Ἀνάκληση
καὶ θάνατος
τοῦ Κίμωνα.

2

3

4

5

μέν εκπλεῦσαι λαβόντα ναῦς διακοσίας καὶ τῶν ἔξω στρατηγεῖν κα-
 ταστροφόμενον τὴν βασιλέως χώραν, Περικλεῖ δὲ τὴν ἐν ἄστει δύ-
 6 ναμιν ὑπάρχειν. Ἐδόκει δὲ καὶ πρότερον ἢ Ἑλληνικῇ τῷ Κίμωνι τὸν
 Περικλέα πρότερον παρασχεῖν, ὅτε τὴν θανατικὴν δίκην ἔφενγεν.
 Ἦν μὲν γὰρ εἰς τῶν κατηγορῶν ὁ Περικλῆς ὑπὸ τοῦ δήμου προβε-
 βλημένος, ἐλθούσης δὲ πρὸς αὐτὸν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ δεομένης,
 μειδιάσας εἶπεν· « ὦ Ἑλληνικῇ, γραῦς εἶ, γραῦς εἶ, ὡς πράγματα
 τηλικαῦτα πράσσειν. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λόγον ἅπαξ ἀνέστη
 7 τὴν προβολὴν ἀφοσιούμενος, καὶ τῶν κατηγορῶν ἐλάχιστα τὸν Κί-
 μωνα λυπήσας ἀπεχώρησε. Πῶς ἂν οὐν τις Ἰδομενεῖ πιστεύσειε
 κατηγοροῦντι τοῦ Περικλέους ὡς τὸν δημαγωγὸν Ἐφιάτην, φίλον
 γενόμενον καὶ κοινωνὸν ὄντα τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ προαιρέσεως, δολο-
 φονήσαντος διὰ ζηλοτυπίαν καὶ φθόνον τῆς δόξης; Ταῦτα γὰρ οὐκ
 οἶδ' ὅθεν συναγαγὼν ὥσπερ χολὴν τάνδρῳ προσβέβληκε, πάντῃ μὲν
 ἴσως οὐκ ἀνεπιλήπτω, φρόνημα δ' εὐγενὲς ἔχοντι καὶ ψυχὴν φιλό-
 8 τιμον, οἷς οὐδὲν ἐμφάνεται πάθος ὠμὸν οὕτω καὶ θηριῶδες. Ἐφιάτην
 μὲν οὐκ ἔβουλον, φοβερὸν ὄντα τοῖς ὀλιγαρχικοῖς καὶ περὶ τὰς εὐθύνas καὶ
 διώξεις τῶν τὸν δῆμον ἀδικούντων ἀπαραίτητον, ἐπιβουλεύσαντες οἱ
 ἐχθροὶ δι' Ἀριστοδίκου τοῦ Ταναρχικοῦ κρυφαίως ἀνεῖλον, ὡς Ἀρι-
 στοτέλης εἶρηκεν. Ἐτελεύτησε δὲ Κίμων ἐν Κύπρῳ στρατηγῶν.

ΚΕΦ. 11

1 Οἱ δ' ἀριστοκρατικοί, μέγιστον μὲν ἤδη τὸν Περικλέα καὶ πρό-
 σθεν ὀρώντες γεγονότα τῶν πολιτῶν, βουλόμενοι δ' ὁμοῦ εἶναι τινα
 τὸν πρὸς αὐτὸν ἀντιτασσόμενον ἐν τῇ πόλει καὶ τὴν δύναμιν ἀμβλύ-
 νοντα, ὥστε μὴ κομιδῇ μοναρχίαν εἶναι, Θουκυδίδην τὸν Ἀλωπεκῆ-
 θεν, ἄνδρα σώφρονα καὶ κηδεστὴν Κίμωνος, ἀντέστησαν ἐναντιωσό-
 μενον, ὃς ἤττον μὲν ὢν πολεμικὸς τοῦ Κίμωνος, ἀγοραῖος δὲ καὶ πο-

ναι στρατηγός μακριά από την Ἀττική καταστρέφοντας τὴ χώρα
 τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, καὶ ὁ Περικλῆς νὰ ἔχη τὴν ἐξουσία μέσα
 στὴν πόλη. Φαίνεται πὼς καὶ πρωτότερα ἢ Ἑλπινίκη εἶχε μεσολα- 6
 βήσει, γιὰ νὰ καταπραῦνη τὸν Περικλῆ ἀπέναντι τοῦ Κίμωνα, ὅταν
 αὐτὸς δικαζόταν καὶ κινδύνευε νὰ καταδικαστῆ σὲ θάνατο. Τότε
 ὁ Περικλῆς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς κατηγοροὺς ποὺ εἶχε ὀρίσει ὁ δῆ-
 μος καί, ὅταν ἤρθε σ' αὐτὸν ἢ Ἑλπινίκη καὶ τὸν παρακαλοῦσε, αὐ-
 τὸς χαμογέλασε καὶ εἶπε : « Ἑλπινίκη, εἶσαι γριά, εἶσαι πολὺ γριά,
 γιὰ ν' ἀνακατεύεσαι σὲ τόσο μεγάλα ζητήματα. » Καὶ ὅμως στὴ δί-
 κη δὲ σηκώθηκε νὰ μιλήσῃ παρὰ μόνο μιὰ φορά, ἀναγκασμένος ἀπὸ
 τὴν ἐντολὴ ποὺ εἶχε ἀναλάβει, καί, ἀφοῦ ἐπιβάρυνε τὸν Κίμωνα ὅσο
 μπορούσε λιγότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους κατηγοροὺς, ἀποχώρησε ἀπὸ 7
 τὴ συνεδρίαση. Πῶς λοιπόν, ὕστερ' ἀπ' αὐτά, μπορεῖ κανεὶς νὰ δώ-
 ση πίστη στὰ λόγια τοῦ Ἰδομενέα, ποὺ κατηγορεῖ τὸν Περικλῆ,
 πὼς τάχα τὸν Ἐφιάλτη, τὸ δημοκρατικὸ ἀρχηγό, ποὺ ἦταν φίλος
 καὶ πολιτικὸς συνεργάτης του, τὸν δολοφόνησε ἀπὸ ζηλοτυπία καὶ
 ἀπὸ φθόνον γιὰ τὴ δόξα του ; Δὲν ξέρω ἀπὸ ποῦ τὰ μάζεψε αὐτὰ καὶ
 τὰ ἔριξε σὰ χολὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, ποὺ ἴσως νὰ μὴν εἶναι
 ὀλότελα ἄμεμπτος, πάντως ὅμως εἶχε φρόνημα εὐγενικὸ καὶ γενναιο-
 ψυχία, ἀρετὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες δὲν μπορούσε ποτὲ νὰ βλαστήσῃ πάθος
 τόσο σκληρὸ καὶ τόσο ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὸν Ἐφιάλτη 8
 ποὺ ἦταν φοβερὸς ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ἀλύγιστος στὴν
 ἀναζήτησιν εὐθύνης καὶ στὴν καταδίωξιν κάθε ἀδικητῆ τοῦ λαοῦ, τὸν
 ἐπιβουλεύτηκαν οἱ ἐχθροὶ του· αὐτοὶ ἔβαλαν τὸν Ἀριστόδοκον ἀπὸ
 τὴν Τανάγρα καὶ τὸν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

Ὅσο γιὰ τὸν Κίμωνα, αὐτὸς πέθανε στὴν Κύπρο, ὅπου ἦταν
 στρατηγός.

Οἱ ἀριστοκρατικοί, ποὺ ἐβλεπᾶν ἤδη καὶ πρωτότερα τὸν Πери- 1
 κλῆ νὰ ἀποχτᾶ πολὺ μεγάλη πολιτικὴ δύναμη, ἤθελαν νὰ ὑπάρχῃ
 κάποιος στὴν πόλιν ποὺ νὰ ἀντιταχτῆ σ' αὐτὸν καὶ νὰ μετριάξῃ τὴ
 δύναμίν του, ὥστε ἢ κυβέρνησίν του νὰ μὴν καταντήσῃ ἐντελῶς μο-
 ναρχία. Γιὰ τοῦτο ἀντιτάξανε σ' αὐτὸν σὰν πολιτικὸ τοῦ ἀντίπαλο
 τὸ Θουκυδίδην ἀπὸ τὸ δῆμον τῆς Ἀλαπεκῆς, ἄνθρωπον φρόνιμον καὶ
 συγγενὴ τοῦ Κίμωνα. Ὁ Θουκυδίδης ἦταν στὰ πολεμικὰ κατώτερος
 ἀπὸ τὸν Κίμωνα, μὰ πιδ ἔμπειρος ἀγορητῆς καὶ πολιτικός. Ἔμενε

ΚΕΦ. 11

Ἀνταγωνισμὸς Περικλῆ καὶ Θουκυδίδου. Θεάματα καὶ κληρονομίες.

λιτικός μᾶλλον, οἰκουρῶν ἐν ἄστει καὶ περὶ τὸ βῆμα τῷ Περικλεῖ
 2 συμπλεκόμενος, ταχὺ τὴν πολιτείαν εἰς ἀντίπαλον κατέστησεν. Οὐ
 γὰρ εἶασε τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καλουμένους ἄνδρας ἐνδισπάρ-
 θαι καὶ συμμαχεῖσθαι πρὸς τὸν δῆμον ὡς πρότερον, ὑπὸ πλῆθους
 ἡμαυρωμένους τὸ ἀξίωμα, χωρὶς δὲ διακρίνας καὶ συναγαγὼν εἰς
 ταῦτό τὴν πάντων δύναμιν ἐμβριθεῖ γενομένην, ὥσπερ ἐπὶ ζυγοῦ
 3 ῥοπήν ἐποίησεν. Ἦν μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς διπλὴ τις ἵππουλος ὥσπερ ἐν
 σιδήρῳ, διαφορὰν ὑποσημαίνουσα δημοτικῆς καὶ ἀριστοκρατικῆς
 προαιρέσεως, ἣ δ' ἐκείνων ἄμιλλα καὶ φιλοτιμία τῶν ἀνδρῶν βαθυ-
 τάτην τομὴν τεμοῦσα τῆς πόλεως, τὸ μὲν δῆμον, τὸ δ' ὀλίγους ἐποίησε
 4 καλεῖσθαι. Διὸ καὶ τότε μάλιστα τῷ δήμῳ τὰς ἡνίας ἀνεῖς ὁ Περικλῆς
 ἐπολιτεύετο πρὸς χάριν, αἰεὶ μὲν τινα θέαν πανηγυρικὴν ἢ ἐστίασιν
 ἢ πομπῆν εἶναι μηχανώμενος ἐν ἄστει, καὶ διαπαιδαγωγῶν οὐκ ἀμού-
 σοις ἡδόναῖς τὴν πόλιν, ἐξήκοντα δὲ τριήρεις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν
 ἐκπέμπων, ἐν αἷς πολλοὶ τῶν πολιτῶν ἔπλεον ὀκτὼ μῆρας ἔμμισθοι,
 5 μελετῶντες ἅμα καὶ μαθάνοντες τὴν ναυτικὴν ἐμπειρίαν. Πρὸς δὲ
 τούτοις χιλίους μὲν ἔστειλεν εἰς Χερρόνησον κληρούχους, εἰς δὲ Νάξον
 πεντακοσίους, εἰς δ' Ἄνδρον ἡμίσεις τούτων, εἰς δὲ Θράκην χιλίους
 Βισάλταις συνοικήσοντας, ἄλλους δ' εἰς Ἰταλίαν ἀνοικιζομένης Συ-
 6 βάρεως, ἣν Θουρίους προσηγόρευσαν. Καὶ ταῦτ' ἔπραττεν ἀποκου-
 φίζων μὲν ἀργοῦ καὶ διὰ σχολὴν πολυπράγμονος ὄχλου τὴν πόλιν,
 ἐπανορθούμενος δὲ τὰς ἀπορίας τοῦ δήμου, φόβον δὲ καὶ φρουρὰν τοῦ
 μὴ νεωτερίζειν τι παρακατοικίζων τοῖς συμμάχοις.

διαρκῶς μέσα στὴν πόλη καὶ συχνὰ τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ ἀνα-
 μετρηθῆ μετὰ τὸν Περικλῆ στὸ βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἐτσι
 ἀποκατάστησε τὴν ἰσορροπία στὸ πολίτευμα· γιατί δὲν ἄφησε τοὺς
 2 ἀριστοκρατικούς νὰ εἶναι σκορπισμένοι μέσα στὸ λαὸ καὶ νὰ συγ-
 χωνευτοῦν μαζί του, ὅπως γινόταν πρὶν, ποὺ ἡ κοινωνικὴ τους ἀξία
 χανόταν μέσα στὸ πολὺ πλῆθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σὲ ἰδιαίτερη
 μερίδα τοὺς ἀριστοκρατικούς καὶ συνένωσε ὅλη τὴ δύναμή τους,
 ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ βαρύτητα, καὶ ἔτσι κατόρθωσε νὰ κλίνη ἡ ζυ-
 γαριὰ πρὸς τὸ μέρος τους. Γιατὶ καὶ προηγουμένως ὑπῆρχε στὸ κοι-
 3 νωνικὸ σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφὸ, ὅπως συμβαίνει συχνὰ σ'
 ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, ποὺ ἄφηγε νὰ διαφαίνεται ἡ διαφορὰ
 δημοκρατικῆς καὶ ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ τώρα ὁ ἀνταγω-
 νισμὸς καὶ ἡ ἀντιζηλία ἐκείνων τῶν δύο πολιτικῶν, τοῦ Θουκυδίδη
 καὶ τοῦ Περικλῆ, χάραξε μιὰ πολὺ βαθιὰ τομὴ καὶ χώρισε τοὺς πό-
 λίτες σὲ δύο ὁλότελα ξεχωριστὲς μερίδες, ποὺ ἡ μιὰ ὀνομάστηκε
 4 δημοκρατικὴ καὶ ἡ ἄλλη ὀλιγαρχικὴ. Γι' αὐτὸ, τότε περισσότερο
 ἀπὸ ἄλλοτε, ὁ Περικλῆς χαλάρωνε τὸ χαλινὸ ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ πολι-
 τευόταν μετὰ τρόπο ποὺ νὰ τὸν εὐχαριστῆ. Ἐπινοοῦσε διαρκῶς διά-
 φορα θεάματα πανηγυρικὰ ἢ συμπόσια ἢ πομπὲς στὴν πόλη, δια-
 σκέδαζε τοὺς πολίτες μετὰ εὐγενεῖς εὐχαριστήσεις, καὶ κάθε χρό-
 νο ἔστελνε ἐξήντα πλοῖα μετὰ τὰ ὅποια πολλοὶ πολίτες ταξίδευαν ὀχτῶ
 μῆνες μετὰ ἀμοιβῆ καὶ ἔτσι μποροῦσαν νὰ ἀσχοῦνται καὶ νὰ ἀποχτοῦν
 πείρα στὰ ναυτικά.

Ἐπίσης ἔστειλε χίλιους κληρῶνους στὴ Χερρόνησο, πεντακόσιους
 5 στὴ Νάξο, μισοὺς ἀπ' αὐτοὺς στὴν Ἄνδρο· ἀκόμη ἔστειλε στὴ Θρά-
 κη χίλιους γιὰ νὰ κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί μετὰ τοὺς Βισάλτες καὶ ἄλ-
 λους στὴν Ἰταλία, ὅταν ἀνοικοδομήθηκε ἡ Σύβαρη, ποὺ ἀπὸ τότε ὀνο-
 μάστηκε Θούριοι. Καὶ μετὰ αὐτὰ ποὺ ἔκανε, ἀνακούφιζε τὴν πόλη
 6 ἀπὸ ἓναν ὄγλο ἀργὸ καὶ φιλοτάραχο, βελτίωνε τὴν οἰκονομικὴ κα-
 τάσταση τοῦ λαοῦ καὶ συγχρόνως ἔδρευε σ' ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν
 συμμαχικῶν πόλεων οἰκισμούς Ἀθηναίων, ποὺ θὰ χρησίμευαν σὰν
 ἐπίφοβη φρουρά, γιὰ νὰ συγχρατοῦν τοὺς συμμάχους ἀπὸ κάθε ἀπό-
 πειρα ἀποστασίας.

ΚΕΦ. 12 1 Ὁ δὲ πλείστην μὲν ἡδονὴν ταῖς Ἀθήναις καὶ κόσμον ἤνεγκε,
 μεγίστην δὲ τοῖς ἄλλοις ἐκπλήξιν ἀνθρώποις, μόνον δὲ τῇ Ἑλλάδι
 μαρτυρεῖ μὴ ψεύδεσθαι τὴν λεγομένην δύναμιν αὐτῆς ἐκείνην καὶ τὸν
 παλαιὸν ὄλβον, ἢ τῶν ἀναθημάτων κατασκευῆ· τοῦτο μάλιστα τῶν
 πολιτευμάτων τοῦ Περικλέους ἐβάσκαυον οἱ ἐχθροὶ καὶ διέβαλλον
 ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, βοῶντες ὡς ὁ μὲν δῆμος ἀδοξεῖ καὶ κακῶς ἀκούει,
 τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων χρήματα πρὸς αὐτὸν ἐκ Δήλου μεταγαγόν,
 ἢ δ' ἔνεστιν αὐτῷ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας εὐπρεπεστάτη τῶν προφά-
 σεων, δείσαντα τοὺς βαρβάρους ἐκεῖθεν ἀνελέσθαι καὶ φυλάττειν ἐν
 2 ὄχρῳ τὰ κοινὰ, ταύτην ἀνήρηκε Περικλῆς, καὶ δοκεῖ δεινὴν ὕβριν
 ἢ Ἑλλὰς ὑβρίζεσθαι καὶ τυραννεῖσθαι περιφανῶς, ὁρῶσα τοῖς εἰσφε-
 ρομένοις ὑπ' αὐτῆς ἀναγκαίως πρὸς τὸν πόλεμον ἡμῶς τὴν πόλιν
 καταχρυσοῦντας καὶ καλλωπίζοντας ὥσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα, περι-
 πτομένην λίθους πολυτελεῖς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς χιλιοταλάντους.
 3 Ἐδίδασκεν οὖν ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον ὅτι χρημάτων μὲν οὐκ
 δφείλοσιν τοῖς συμμάχοις λόγον, προπολεμοῦντες αὐτῶν καὶ τοὺς
 βαρβάρους ἀνείροντες, οὐχ ἵππον, οὐ ναῦν, οὐχ ὀπλίτην, ἀλλὰ χρή-
 ματα μόνον τελούντων, ἃ τῶν διδόντων οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τῶν λαμβά-
 4 νόντων, ἃν παρέχωσιν ἀνθ' οὗ λαμβάνουσι, δεῖ δὲ τῆς πόλεως κατε-
 σκευασμένης ἰκανῶς τοῖς ἀναγκαίοις πρὸς τὸν πόλεμον, εἰς ταῦτα
 τὴν εὐπορίαν τρέπειν αὐτῆς, ἀφ' ὧν δόξα μὲν γενομένων αἰδῖος, εὐπο-
 ρία δὲ γινομένων ἐτοιμὴ παρέσται, παντοδαπῆς ἐργασίας φανεῖσθαι
 καὶ ποικίλων χρεῶν, αἱ πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγείρουσαι, πᾶσαν δὲ χεῖρα

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ (Κεφ. 12 - 14)

'Αλλά ἐκεῖνο προπάντων πού εὐχαρίστησε πάρα πολὺ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁμόρφυνε τὴν πόλιν, πού προκάλεσε τὴν πιὸ μεγάλη ἐκπληξὴ στοὺς ξένους, πού μόνο αὐτὸ μαρτυρεῖ πὼς ἡ περιλάλητη ἐκείνη δύναμη καὶ ἡ παλαιὰ εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι γέννημα φαντασίας παρὰ πραγματικὴ ἀλήθεια, ὑπῆρξε ἡ κατασκευὴ τῶν ἀθάνατων μνημείων στὴν Ἀθήνα. Μὰ αὐτὸ ἀκριβῶς περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ πολιτικὰ ἔργα τοῦ Περικλῆ φθονοῦσαν καὶ κατηγοροῦσαν οἱ ἐχθροὶ του. Φώναζαν στὶς συνεδριάσεις τοῦ δήμου ὅτι ὁ λαὸς δυσφημεῖται καὶ κακολογεῖται, γιατί πῆρε ἀπὸ τῆ Δῆλο τὰ κοινὰ χρήματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ ἔφερε στὴν Ἀθήνα. Ἡ μόνη εὐλογία πρόφαση πού μποροῦσε νὰ ἀντιτείνῃ στοὺς κατηγοροὺς του, ἦταν ὅτι πῆρε τὰ κοινὰ χρήματα ἀπὸ τοὺς συμμάχους, γιὰ νὰ τὰ φυλάξῃ σὲ ἀσφαλισμένο μέρος, γιατί φοβήθηκε τοὺς βαρβάρους· τώρα, λένε οἱ κατήγοροι, καὶ αὐτὴ τὴν πρόφαση τὴν ἔχει ἀνατρέψει ὁ Περικλῆς. Καὶ προσθέτουν: «Ἔτσι οἱ Ἕλληνες σχηματίζουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐξευτελιζοῦνται φοβερὰ καὶ τυραννοῦνται ὀλοφάνερα, γιατί βλέπουν ὅτι ὅσα αὐτοὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ συνεισφέρουν γιὰ τὸν πόλεμο ἐμεῖς τὰ χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ κάμωμε ὀλόχρυση τὴν πόλιν μας, νὰ τὴ στολίσωμε σὰ γυναίκα φιλάρεσκη καὶ νὰ τὴν πλουτίσωμε μὲ λίθους πολυτελείας, μὲ ἀγάλματα καὶ μὲ χιλιοτάλαντους ναοὺς.» Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἀπαντοῦσε σ' αὐτὰ καὶ ἔλεγε στὸ λαὸ ὅτι δὲν ἔχουν νὰ δώσουν κανένα λόγο στοὺς συμμάχους γιὰ τὰ χρήματα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦν γιὰ ὅλους τοὺς συμμάχους καὶ κρατοῦν μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς βαρβάρους. «Οἱ σύμμαχοι», ἔλεγε ὁ Περικλῆς, «δὲν παρέχουν οὔτε ἓνα ἄλογο οὔτε ἓνα πλοῖο οὔτε ἓναν ὀπλίτη· τὸ μόνο πού προσφέρουν εἶναι τὰ χρήματα. Ἀλλ' αὐτὰ δὲν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους πού τὰ δίνουν, παρὰ σ' ἐκείνους πού τὰ παίρνουν, ἂν τοὺς παρέχουν ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὅποιο τὰ παίρνουν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ πόλιν μας εἶναι ἀρκετὰ ἐφοδιασμένη μὲ ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὸν πόλεμο, πρέπει ὅσα περισσεύουν νὰ τὰ διαθέτῃ γιὰ ἔργα τέτοια πού, ὅταν γίνονται, θὰ τῆς φέρουν ἀθάνατη δόξα καί, κατὰ τὴ διάρκειά πού γίνονται, θὰ τῆς ἐξασφαλίζουν τὴν εὐημερία της· γιατί μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ δημιουργοῦνται ἐργασίες κάθε εἶδους καὶ ποικίλες ἀνάγκες, πού θέτουν σὲ κίνηση ὅλες τὶς τέχνες

1 ΚΕΦ. 12

Ὁ ἐξωραϊσμός τῆς Ἀθήνας μὲ τὰ συμμαχικὰ χρήματα. Ἐδημερία τῶν Ἀθηναίων.

2

3

4

κινουῦσαι, σχεδὸν ὅλην ποιουῖσιν ἔμμισθον τὴν πόλιν, ἐξ αὐτῆς ἅμα κοσμουμένην καὶ τρεφομένην.

- 5 Τοῖς μὲν γὰρ ἡλικίαν ἔχουσι καὶ ῥώμην αἱ στρατεῖαι τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν εὐπορίας παρείχον, τὸν δ' ἀσύντακτον καὶ βάνανσον ὄχλον οὐτ' ἄμοιρον εἶναι λημμάτων βουλόμενος, οὔτε λαμβάνειν ἀργὸν καὶ σχολάζοντα, μεγάλας κατασκευασμάτων ἐπιβολὰς καὶ πολυτέχνους ὑποθέσεις ἔργων διατριβὴν ἐχόντων ἐνέβαλε φέρων εἰς τὸν δῆμον, ἵνα μηδὲν ἦιτον τῶν πλεόντων καὶ φρουρούντων καὶ στρατευσόμενων τὸ οἰκουροῦν ἔχη πρόφασιν ἀπὸ τῶν δημοσίων ὠφελεῖσθαι καὶ μετα-
- 6 λαμβάνειν. Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, χαλκός, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκπονοῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς χρυσοῦ, μαλακτῆρες ἐλέφαντος, ζωγράφοι, ποιικιλταί, τορευταί, πομποὶ δὲ τούτων καὶ κομιστῆρες ἔμποροι καὶ ναῦται καὶ κυβερνήται κατὰ θάλατταν, οἱ δὲ κατὰ γῆν ἀμαξοπηγοὶ καὶ ξηνοτρόφοι καὶ ἠνίοχοι καὶ καλωστρόφοι καὶ λινουργοὶ καὶ σκυτοτόμοι καὶ ὄδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς, ἐκάστη δὲ τέχνη, καθάπερ στρατηγὸς ἴδιον στρατεύμα, τὸν θητικὸν ὄχλον καὶ ἰδιώτην συντεταγμένον εἶχεν, ὄργανον καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας γινόμενον, εἰς πᾶσαν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἡλικίαν καὶ φύσιν αἱ χρεῖαι διένεμον καὶ διέσπειρον τὴν εὐπορίαν.

ΚΕΦ. 13

- 1 Ἀναβαινόντων δὲ τῶν ἔργων ὑπερηφάνων μὲν μεγέθει, μορφῇ δ' ἀμιμήτων καὶ χάριτι, τῶν δημιουργῶν ἀμιλλωμένων ὑπερβάλλεσθαι τὴν δημιουργίαν τῇ καλλιτεχνίᾳ, μάλιστα θανμάσιον ἦν τὸ τάχος.
- 2 Ὡν γὰρ ἕκαστον ᾤοντο πολλαῖς διαδοχαῖς καὶ ἡλικίαις μόλις ἐπὶ

καὶ ἀπασχολοῦν ὅλα τὰ ἐργατικά χέρια, ὥστε ὅλοι σχεδὸν οἱ πολί-
 τες νὰ ἔχουν μιὰ πρόσοδο γιὰ τὴ ζωὴ τους καὶ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ
 πόλη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της νὰ στολιζέται καὶ νὰ τρέφεται.»
 Σ' ἐκείνους ποὺ εἶχαν τὴν κατάλληλη ἡλικία καὶ σωματικὴ ἱκανό- 5
 τητα γιὰ πόλεμο, οἱ ἐκστρατεῖες ἔδιναν τὰ μέσα νὰ συντηρηθοῦν ἀπὸ
 τὸ κοινὸ ταμεῖο. Ὁ Περικλῆς ὅμως ἤθελε καὶ ὁ ἐργατικὸς λαὸς
 ποὺ δὲν ἔπαιρνε μέρος στὶς ἐκστρατεῖες νὰ μὴ στερῆται καὶ αὐτὸς
 ἀπὸ κάθε χρηματικὴ πρόσοδο, οὔτε ὅμως νὰ τὴν παίρνη μένοντας
 ἀνεργὸς καὶ ὀκνηρὸς. Γιὰ τοῦτο ἔστρεψε ἀποφασιστικὰ τὸ λαὸ πρὸς
 τὰ μεγαλεπήβολα κατασκευάσματα καὶ σὲ σχέδια ἔργων ποὺ ἀπαι-
 τοῦν πολλοὺς εἰδικοὺς τεχνίτες καὶ παρέχουν μακρόχρονη ἐργασία.
 Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ μέρος ἐκείνο τοῦ λαοῦ ποὺ ἔμεινε μέσα στὴν
 πόλη θὰ μπορούσε δικαιολογημένα νὰ ὠφελῆται καὶ νὰ παίρνη μέ-
 ρος στὰ δημόσια ἔσοδα, ὅπως οἱ ναῦτες, οἱ φρουροὶ καὶ οἱ στρατιῶ- 6
 νες. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἕνας μεγάλος κύκλος ἐργασιῶν : ὡς πρῶ-
 τα ὑλικά ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσουν λιθάρι, χαλκὸ, ἔλεφαντόδοντο,
 χρυσάφι, ἔβανο, ξύλο κυπαρισσιοῦ καὶ ἄλλα· οἱ τεχνίτες ποὺ θὰ
 τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ θὰ τὰ κατεργάζονταν ἦταν ξυλουργοί, γλύ-
 πτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, ἐπιχρυσωτές, ἔλεφαντουργοί, ζω-
 γράφοι, κοσμηματογράφοι, τερνευτές· αὐτοὶ ποὺ θὰ ἀναλάβαιναν
 τὴν ἀποστολὴ καὶ μεταφορὰ τους ἦταν γιὰ τὴ θάλασσα ἔμποροι καὶ
 ναῦτες καὶ κυβερνήτες πλοίων, καὶ γιὰ τὴν ξηρὰ ἀμαξουργοί, καρ-
 γωγεῖς, ἀμαξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, ἐργάτες δερμάτων,
 ὀδοποιοί, μεταλλωρύχοι· καὶ κάθε τέχνη, ὅπως ἕνας στρατηγὸς ἔχει
 τὸ δικό του στράτευμα, εἶχε ἕνα πλῆθος ἐργατῶν καὶ βοηθῶν συν-
 ταγμένον ποὺ χρησίμευε ὡς ὄργανο καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας της.
 Ἔτσι οἱ πολλαπλῆς ἀνάγκες ποὺ παρουσιάζονταν γιὰ ὅλες αὐτὲς
 τίς ἐργασίες μοίραζαν καὶ σκορποῦσαν, μπορεῖ νὰ πῆ κανεῖς, τὴν
 εὐημερία σὲ ὅλους τοὺς πολίτες, ὅποιαδήποτε ἡλικία καὶ ἂν εἶχαν
 καὶ ὅποιαδήποτε φυσικὴ δεξιότητα.

Τὰ ἔργα ὑψώνονταν περήφανα σὲ μέγεθος καὶ ἀνυπέβλητα σὲ 1 ΚΕΦ. 13
 ὁμορφιά καὶ σὲ χάρη καὶ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν νὰ ξεπεράσουν
 ὁ ἕνας τὸν ἄλλον στὴν καλλιτεχνικὴ ἐργασία. Ἄλλὰ τὸ πιὸ ἀξιοθά-
 μαυστο ἦταν ἡ ταχύτητα τῆς δημιουργίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα, 2
 ποὺ τὸ καθένα νόμιζε κανεῖς πὼς μετὰ πολλὰς διαδοχικὰς γενιὰς ἀν-

*Τὰ ἔργα καὶ οἱ
 καλλιτέχνες.*

Στη ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα εἰκονίζεται ἡ πομπή τῶν Παναθηναίων. Ἡ σύνταξη τῆς πομπῆς παριστάνεται στή δυτική πλευρά· στή βόρεια καί στή νότια εἰκονίζεται ἡ πορεία καί στήν ἀνατολική πλευρά τὸ τέρμα τῆς πομπῆς καί ἡ παράδοση τοῦ πέπλου σέ ἱερέα τοῦ ναοῦ.

Στις δύο αυτές πλάκες της βόρειας πλευράς παριστάνονται ιππεῖς πού μετέχουν στην πομπή τῶν Παναθηναίων. Οἱ πλάκες τῆς ζωφόρου, πού εἶχε μήκος 160 μ., εἶναι ἀπό πεντελικό μάρμαρο καί ἔχουν ὕψος 1 μ.

τέλος ἀφίξεσθαι, ταῦτα πάντα μιᾶς ἀκμῆ πολιτείας ἐλάμβανε τὴν
 3 συντέλειαν. Καίτοι ποτέ φασιν Ἀγαθάρχον τοῦ ζωγράφου μέγα φρο-
 νοῦντος ἐπὶ τῷ ταχῶ καὶ ῥαδίως τὰ ζῶα ποιεῖν ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν
 4 εἰπεῖν· « Ἐγὼ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ. » Ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια
 καὶ ταχύτης οὐκ ἐντίθησι βάρους ἔργῳ μόνιμον οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν,
 ὁ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προδανεισθεὶς χρόνος ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ
 γενομένου τὴν ἰσχὴν ἀποδίδωσιν. Ὅθεν καὶ μᾶλλον θαυμάζεται τὰ
 5 Περικλέους ἔργα, πρὸς πολὺν χρόνον ἐν ὀλίγῳ γενόμενα. Κάλλει μὲν
 γὰρ ἕκαστον εὐθὺς ἦν τότε ἀρχαῖον, ἀκμῆ δὲ μέχρι νῦν πρόσφατόν
 ἐστι καὶ νεοργόν· οὕτως ἐπανθεῖ καινότης αἰεὶ τις, ἄθικτον ὑπὸ τοῦ
 χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ αἰεθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν
 ἀγῆρω καταμεμειγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων.

6 Πάντα δὲ διεῖπε καὶ πάντων ἐπίσκοπος ἦν αὐτῷ Φειδίας, καίτοι
 7 μεγάλους ἀρχιτέκτονας ἐχόντων καὶ τεχνίτας τῶν ἔργων. Τὸν μὲν
 γὰρ ἑκατόμπεδον Παρθενῶνα Καλλικράτης εἰργάζετο καὶ Ἰκτίνος,
 τὸ δ' ἐν Ἐλευσίῳ τελεστήριον ἤρξατο μὲν Κόροιβος οἰκοδομεῖν, καὶ
 τοὺς ἐπὶ ἐδάφους κίονας ἔθηκεν οὗτος καὶ τοῖς ἐπιστυλοῖς ἐπέζευξεν·
 ἀποθανόντος δὲ τούτου Μεταγένης ὁ Ξυπεταίων τὸ διάζωσμα καὶ
 τοὺς ἄνω κίονας ἐπέστησε, τὸ δ' ὄπαιον ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου Ξενοκλῆς
 ὁ Χολαργεὺς ἐκορύφωσε· τὸ δὲ μακρὸν τεῖχος, περὶ οὗ Σωκράτης
 ἀκοῦσαί φησιν αὐτὸς εἰσηγουμένου γνώμην Περικλέους, ἠρογόλαβησε
 8 Καλλικράτης. Κωμωδεῖ τὸ ἔργον Κρατῖνος ὡς βραδέως περαινούμενον·

« Πάλαι γὰρ αὐτό (φησι)

λόγοισι προάγει Περικλῆς, ἔργοισι δ' οὐδὲ κινεῖ. »

9 Τὸ δ' Ὀιδεῖον, τῇ μὲν ἐντὸς διαθέσει πολυέδρον καὶ πολύστυλον,
 τῇ δ' ἐρέφει περικλινές καὶ κάταντες ἐκ μιᾶς κορυφῆς πεποιημένον,

θρώπων μπορούσε με δυσκολία να φτάση στο τέλος, συντελέστηκαν
 όλα μαζί στην άκμή τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνὸς μόνου ἀν-
 θρώπου. Λένε ὥστόσο ὅτι κάποτε ὁ Ζεύξης, ὅταν ἄκουσε τὸν Ἄ- 3
 γάβαρχο τὸ ζωγράφο να παινεύεται γιατί ζωγράφιζε γρήγορα καὶ
 εὐκόλα, εἶπε : «Ἐγὼ ὅμως ζωγραφίζω πολὺ ἀργά.» Πράγματι ἡ 4
 εὐκολία καὶ ἡ ταχύτητα τῆς κατασκευῆς δὲν προσθέτει στὸ ἔργο ἀξία
 μόνιμη οὔτε τελειότητα ὁμορφιάς, ἐνῶ ὁ χρόνος ποὺ δαπανήθηκε
 γιὰ νὰ γίνη κάτι με κόπο, δίνει σὰν κέρδος τὴ διάρκεια τοῦ ἔργου
 ποὺ ἔγινε. Γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς θαυμάζονται τὰ ἔργα τοῦ Περικλῆ, 5
 γιατί ἔγιναν σὲ λίγο χρόνο, ἀλλὰ γιὰ μεγάλη διάρκεια. Γιατὶ τὸ κα-
 θένα εἶχε ἀπὸ τότε ποὺ ἔγινε τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου, ἀλλὰ κρα-
 τάει ὡς τώρα τὴ δροσερότητα ἑνὸς πρόσφατου καὶ νέου ἔργου. Τό-
 σο πολὺ πάνω σ' αὐτὰ τὰ ἔργα ἀνθίζει μιὰ νεότητα ποὺ διατηρεῖ
 παντοτινὰ ἀνέγκιχτη ἀπὸ τὸ χρόνο τὴ μορφὴ τους, σὰ νὰ εἶχαν μέ-
 σα τους μιὰ πνοὴ ἀμάραντη καὶ μιὰν ἀγέραστη ψυχὴ !

Τὴ διεύθυνση καὶ τὴν ἐπίβλεψη ὄλων τῶν ἔργων ὁ Περικλῆς τὴν 6
 εἶχε ἀναθέσει στὸ Φειδία, ἀλλὰ καὶ κάθε ἔργο εἶχε μεγάλους ἀρχιτέ-
 κτονες καὶ τεχνίτες. Τὸν ἐκατόμπεδο Παρθενῶνα τὸν κατασκεύασαν ὁ 7
 Καλλικράτης καὶ ὁ Ἰκτίνος. Τὸ τελεστήριον στὴν Ἐλευσίνα ἀρ-
 χισε νὰ τὸ οἰκοδομῇ ὁ Κόροιβος καὶ αὐτὸς ἔστησε τοὺς στύλους ποὺ
 ὑψώνονται ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ τοὺς ἔνωσε ἐπάνω με τὰ ἐπιστόλια
 ὅταν ἐκεῖνος πέθανε, ὁ Μεταγένης ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Συπέτης
 ἔστησε πάνω στοὺς πρώτους στύλους τὸ διάζωμα καὶ τοὺς ἐπάνω
 στύλους· τὸ φεγγίτη στὴ στέγη τοῦ ἀνακτόρου τὸν πρόσθεσε ὁ Ξε-
 νοκλῆς ἀπὸ τὸ Χολαργό. Τὸ μακρὸ τεῖχος, ποὺ ὁ Σωκράτης λέει
 πῶς ὁ ἴδιος ἄκουσε τὸν Περικλῆ νὰ προτείνῃ τὴν κατασκευὴ του,
 τὸ εἶχε ἀναλάβει νὰ τὸ ἐκτελέσῃ ὁ Καλλικράτης. Τὸ ἔργο τοῦτο τὸ 8
 σατυρίζει ὁ Κρατίνος, γιατί ἀργοῦσε νὰ τελειώσῃ· καὶ λέει :

« Χρόνια τώρα ὁ Περικλῆς
 μετὰ τὰ λόγια ὅλο τὸ χτίζει, μὰ οὔτε βῆμα προχωρεῖ. »

Τὸ Ὁδεῖο κατὰ τὴν ἐσωτερικὴ του διάταξη ἦταν μετὰ πολλὰς 9
 σειρὰς ἀπὸ καθίσματα καὶ στύλους, καὶ εἶχε τὴν ὄροφὴ γεραμένη
 καὶ κατωφερικὴ, μὰ σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιὰ κορυφὴ. Λένε πῶς

εικόνα λέγονσι γενέσθαι καὶ μίμημα τῆς βασιλέως σκηνῆς, ἐπιστα-
 10 τοῦντος καὶ τούτῳ Περικλέους. Διὸ καὶ πάλιν Κρατῖνος ἐν Θράτταις
 παίζει πρὸς αὐτόν·

« Ὁ σχινοκέφαλος Ζεὺς ὄδε
 προσέρχεται τῷδεῖον ἐπὶ τοῦ κρανίου
 ἔχων, ἐπειδὴ τοῦστρακον παροίχεται. »

11 Φιλοτιμούμενος δ' ὁ Περικλῆς τότε πρῶτον ἐψηφίσατο μουσικῆς
 ἀγῶνα τοῖς Παναθηναίοις ἀγεσθαι, καὶ διέταξεν αὐτὸς ἀθλοθέτης
 αἰρεθεὶς καθότι χρὴ τοὺς ἀγωνιζομένους ἀδλεῖν ἢ ἄδειν ἢ καθαρίζειν.
 Ἐθεῶντο δὲ καὶ τότε καὶ τὸν ἄλλον χρόνον ἐν Ὠιδείῳ τοὺς μουσι-
 κοὺς ἀγῶνας.

12 Τὰ δὲ Προπόλαια τῆς ἀκροπόλεως ἐξειργάσθη μὲν ἐν πενταετία
 Μνησικλέους ἀρχιτεκτονούντος, τύχη δὲ θαυμαστὴ συμβῆσα περὶ τὴν
 οἰκοδομίαν ἐμήρυσε τὴν θεὸν οὐκ ἀποστατοῦσαν, ἀλλὰ συνεφαπτομένην
 13 τοῦ ἔργου καὶ συνεπιτελοῦσαν. Ὁ γὰρ ἐνεργότατος καὶ προθυμότατος
 τῶν τεχνιτῶν ἀποσφαλεῖς ἐξ ὕψους ἔπεσε καὶ διέκειτο μοχθηρῶς,
 ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἀπεγνωσμένος. Ἀθυμοῦντος δὲ τοῦ Περικλέους, ἡ
 θεὸς ὄναρ φανεῖσα συνέταξε θεραπείαν, ἣ χρώμενος ὁ Περικλῆς ταχὺ
 καὶ ῥαδίως ἰάσατο τὸν ἀνθρώπον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ τὸ χαλκοῦν
 ἄγαλμα τῆς Ὑγιείας Ἀθηναῶς ἀνέστησεν ἐν ἀκροπόλει παρὰ τὸν βω-
 μόν, ὃς καὶ πρότερον ἦν, ὡς λέγουσιν.

14 Ὁ δὲ Φειδίας εἰργάζετο μὲν τῆς θεοῦ τὸ χρυσοῦν ἔδος, καὶ τούτου
 δημιουργὸς ἐν τῇ στήλῃ εἶναι γέγραπται· πάντα δ' ἦν σχεδὸν ἐπ'
 αὐτῷ, καὶ πᾶσιν ὡς εἰρήκαμεν ἐπεστάται τοῖς τεχνίταις διὰ φιλίαν
 Περικλέους.

έγινε έτσι κατά τὸ πρότυπο καὶ κατ' ἀπομίμησὴ τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καὶ κατασκευάστηκε καὶ αὐτὸ μὲ τὴν ἐπι-
στασία τοῦ Περικλῆ.

Καὶ ἀπὸ τοῦτο πάλι ὁ Κρατικός παίρνει ἀφορμὴ νὰ σατυρίσῃ 10
τὸν Περικλῆ καὶ σὲ μιὰ κωμωδία του ποῦ ἐπιγράφεται « Θράτται »,
δηλ. « Γυναῖκες τῆς Θράκης », λέει :

« Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινοκέφαλος ὁ Δίας·
στὸ κεφάλι του φορεῖ καμαρωτὰ τὸ Ὠδεῖο,
τώρα πιά ποῦ γλίτωσε ἀπ' τὸν ἐξοστρακισμό ».

Ὁ Περικλῆς φιλοδοξώντας νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μὲ σπου- 11
δαῖα ἔργα, τότε γιὰ πρώτη φορὰ ψήφισε νὰ τελεῖται μουσικὸς ἀγώ-
νας στὴ γιορτῆ τῶν Παναθηναίων. Καί, ὅταν ἐκλέχτηκε ἀθλοθέ-
της, κανόνισε ὁ ἴδιος πῶς πρέπει νὰ παίζουσι τὸν αὐλὸ αὐτοὶ ποῦ
ἀγωνίζονται ἢ πῶς νὰ τραγουδοῦν ἢ πῶς νὰ χειρίζονται τὴν κιθά-
ρα. Αὐτὸς ὁ ἀγώνας ἔγινε τότε στὸ Ὠδεῖο, ὅπως καὶ ἔπειτα ἐκεῖ
πιά γίνονταν οἱ μουσικοὶ ἀγῶνες.

Τὰ Προπύλαια στὴν Ἀκρόπολι οἰκοδομήθηκαν μέσα σὲ μιὰ 12
πενταετία ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ. Ἐνα τυχαῖο, μὰ ἀξιο-
θαύμαστο περιστατικὸ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς οἰκοδομῆς ἦρθε νὰ δεί-
ξῃ ὅτι ἡ θεὰ δὲν ἀπουσίαζε ἀπὸ τὸ ἔργο, παρὰ συνεργαζόταν καὶ
βοηθοῦσε τὴν ἐκτελεσὴ του. Ἐνας ἀπὸ τοὺς τεχνίτες ποῦ ἐργάζον- 13
ταν ἐκεῖ, ὁ πιὸ ἐργατικὸς καὶ ὁ πιὸ πρόθυμος ἀπ' ὄλους, γλίστρησε
καὶ ἔπεσε ἀπὸ ἀρκετὸ ὕψος. Ἦταν σὲ κακὴ κατάστασι καὶ οἱ για-
τροὶ εἶχαν ἀπελπισθῆ. Αὐτὸ στενοχώρησε πολὺ τὸν Περικλῆ, ἀλλὰ
ἡ θεὰ φάνηκε στὸ ὄνειρό του καὶ παράγγειλε μιὰ θεραπεία, ποῦ τὴ
χρησιμοποίησε ὁ Περικλῆς καὶ γιάτρεψε γρήγορα καὶ εὐκόλα τὸν
ἄνθρωπο. Ἐπειτ' ἀπ' αὐτὸ ὁ Περικλῆς ἔστησε στὴν Ἀκρόπολι τὸ
χάλκινο ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηναῖς κοντὰ στὸ βωμό, ποῦ, ὅπως
λένε, ὑπῆρχε καὶ πρωτότερα ἐκεῖ.

Ὁ Φειδίας κατασκεύασε τὸ χρυσοῦ ἄγαλμα τῆς θεᾶς καὶ στὴ 14
στήλῃ εἶναι γραμμένο ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ τεχνίτης τούτου τοῦ ἔρ-
γου. Ὅλα σχεδὸν εἶχαν ἀνατεθῆ σ' αὐτὸν καί, ὅπως εἶπαμε, αὐτὸς
παρακολουθοῦσε ὄλους τοὺς τεχνίτες ἐξαιτίας τῆς φιλίας ποῦ εἶχε
μὲ τὸν Περικλῆ.

ΚΕΦ. 14 1 Τῶν δὲ περὶ τὸν Θουκυδίδην ῥητόρων καταβοώντων τοῦ Περικλέους ὡς σπαθῶντος τὰ χρήματα καὶ τὰς προσόδους ἀπολλόντος, ἠρώτησεν ἐν ἐκκλησίᾳ τὸν δῆμον εἰ πολλὰ δοκεῖ δεδαπανῆσθαι φησάντων δὲ πάμπολλα, « μὴ τοῖνον » εἶπεν « ὑμῖν, ἀλλ' ἔμοι δεδαπανήσθω, καὶ τῶν ἀναθημάτων ἰδίαν ἔμαντοῦ ποιήσομαι τὴν ἐπιγραφὴν ». Εἰπόντος οὖν ταῦτα τοῦ Περικλέους, εἴτε τὴν μεγαλοφροσύνην αὐτοῦ θαυμάσαντες, εἴτε πρὸς τὴν δόξαν ἀντιφιλοτιμούμενοι τῶν ἔργων, ἀνέκραγον κελεύοντες ἐκ τῶν δημοσίων ἀναλίσκειν καὶ χορηγεῖν μηδενὸς φειδόμενον. Τέλος δὲ πρὸς τὸν Θουκυδίδην εἰς ἀγῶνα περὶ τοῦ ὀστράκου καταστάς καὶ διακινδυνεύσας, ἐκεῖνον μὲν ἐξέβαλε, κατέλυσε δὲ τὴν ἀντιτεταγμένην ἑταιρείαν.

ΚΕΦ. 15 1 Ὡς οὖν παντάπασι λυθείσης τῆς διαφορᾶς, καὶ τῆς πόλεως οἶον ὁμαλῆς καὶ μιᾶς γενομένης κομιδῆ, περιήνεγκεν εἰς ἑαυτὸν τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἐξηρητημένα πράγματα, φόρους καὶ στρατεύματα καὶ τριήρεις καὶ νήσους καὶ θάλατταν καὶ πολλὴν μὲν δι' Ἑλλήνων, πολλὴν δὲ καὶ διὰ βαρβάρων ἦκουσαν ἰσχὴν καὶ ἡγεμονίαν, ὑπηκόους ἔθνεσι καὶ φιλίαις βασιλέων καὶ συμμαχίαις πεφραγμένην δυναστῶν, οὐκέθ' ὁ αὐτὸς ἦν οὐδ' ὁμοίως χειροῖθης τῷ δήμῳ καὶ ῥάδιος ὑπέικειν καὶ συνενδιόναί ταις ἐπιθυμίαις ὥσπερ προαῖς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνειμένης ἐκείνης καὶ ὑποθρυπτομένης ἔνια δημαγωγίας ὥσπερ ἀνθηρᾶς καὶ μαλακῆς ἀρμονίας ἀριστοκρατικὴν καὶ βασιλικὴν ἐντεινάμενος πολιτείαν, καὶ χρώμενος αὐτῇ πρὸς τὸ βέλτιστον ὀρθῇ καὶ ἀνεγκλίτῳ, τὰ μὲν πολλὰ βουλόμενον ἦγε πείθων καὶ

Ἐπειδὴ οἱ πολιτικοὶ ὄπαδοι τοῦ Θουκυδίδου κατηγοροῦσαν τὸν Περικλῆ καὶ φώναζαν πὼς σπαταλᾷ τὰ χρήματα καὶ ἐξανεμίξει τὰ εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, ὁ Περικλῆς στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ρώτησε τὸ λαὸ ἂν νομίζῃ πὼς ἔχουν δαπανηθῆ πολλά· καὶ ὅταν φώναζαν «ναί, πάρα πολλά», αὐτὸς εἶπε: «Λοιπὸν τότε ἡ δαπάνη ἄς βαρύνῃ ἐμένα καὶ ὄχι ἐσᾶς. Ἄλλὰ πάνω στὰ μνημεῖα θὰ ἀναγράψω μόνο τὸ δικό μου ὄνομα.» Ὅταν εἶπε αὐτὰ ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι, εἴτε γιατί θαύμασαν τὴ μεγαλοφροσύνη του εἴτε γιατί εἶχαν τὴ φιλοτιμίᾳ νὰ πάρουν μέρος στὴ δόξα τῶν ἔργων, μὲ κραυγὰς τὸν παρακαλοῦσαν νὰ ξοδεύῃ ἀπὸ τὰ δημόσια χρήματα καὶ νὰ τὰ διαθέτῃ χωρὶς κανένα περιορισμό. Τέλος ἄρχισε μεγάλος ἀγώνας ἀνάμεσα στὸν Περικλῆ καὶ τὸ Θουκυδίδου γιὰ τὸν ἐξοστρακισμό ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο. Ὁ Περικλῆς τότε κινδύνεψε νὰ χάσῃ τὸν ἀγώνα, ἀλλὰ στὸ τέλος κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακίσῃ τὸ Θουκυδίδου καὶ νὰ διαλύσῃ τὸ ἀντίπαλό του πολιτικὸ κόμμα.

ΚΕΦ. 14

Κατηγορίες τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἐξοστρακισμός τοῦ Θουκυδίδου.

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 15 - 16)

Ἀφοῦ λοιπὸν σταμάτησε ὀλίγετα πιά ἡ πολιτικὴ διαμάχη καὶ ἡ πόλις ἡσύχασε καὶ ἐνώθηκε ὅλη σχεδὸν σ' ἓνα σύνολο, ὁ Περικλῆς κρατοῦσε στὰ χέρια του ὅλη τὴν Ἀθῆνα καὶ μόνος του κανόνιζε ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι: τοὺς φόρους, τὰ στρατεύματα, τὰ πλοῖα, τὰ νησιά, τὴ θάλασσα, τὴ μεγάλη δύναμη ποὺ ἡ πόλις εἶχε ἀποκτήσει ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας καὶ ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους, τὴν ἡγεμονία ποὺ εἶχε ἐξασφαλιστῆ μὲ τὴν ὑπακοὴ τῶν ὑποταγμένων λαῶν, καθὼς καὶ μὲ τὴ φιλία τῶν βασιλέων καὶ τὴ συμμαχία τῶν δυναστῶν. Ἀπὸ τότε ὅμως δὲν ἦταν πιά ὁ ἴδιος οὔτε τόσο συγκαταβατικὸς στὸ λαὸ, ὅπως πρὶν. Δὲν ὑποχωροῦσε εὐκόλα καὶ δὲν ἄφηνε νὰ τὸν παρασέρνουν οἱ ἄνεμοι τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τὴ δημοκρατία ποὺ ἦταν πρὶν χαλαρὴ καὶ συχνὰ ὑποχωρητικὴ σὰ μιὰ μουσικὴ ἀπαλὴ καὶ ἄτονη, τὴν ἐνίσχυσε καὶ τὴν ἔκαμε πολίτευμα ἀριστοκρατικὸ καὶ βασιλικό, γιὰ νὰ ἐφαρμόσῃ μιὰ πολιτικὴ ἴση καὶ δίκαιη πρὸς ὅλους, ποὺ ἀπόβλεπε στὸ ἀληθινὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Πολλὲς φορὲς ὁ λαὸς τὸν ἀκολουθοῦσε μὲ τὴ θέλησή του, γιατί τὸν ἔπειθε μὲ τίς συμβουλές του. Κάποτε ὅμως, ποὺ ὁ λαὸς δὲν ἔδειχνε προθυμία νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ,

ΚΕΦ. 15

Ἡ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀφιλοκέρδεια τοῦ Περικλῆ

- διδάσκων τὸν δῆμον, ἦν δ' ὅτε καὶ μάλα δυσχεραίνοντα κατατείνων καὶ προσβιβάζων ἐχειροῦτο τῷ συμφέροντι, μιμούμενος ἀτεχνῶς ἰατρὸν ποικίλῳ νοσήματι καὶ μακροῦ κατὰ καιρὸν μὲν ἡδονὰς ἀβλαβεῖς, κατὰ καιρὸν δὲ δηγμοὺς καὶ φάρμακα προσφέροντα σωτήρια.
- 2 Παντοδαπῶν γὰρ ὡς εἰκὸς παθῶν ἐν ὄχλῳ τοσαύτην τὸ μέγεθος ἀρχὴν ἔχοντι φνομένων, μόνος ἐμμελῶς ἕκαστα διαχειρίσασθαι πεφυκώς, μάλιστα δ' ἐλπίσι καὶ φόβοις ὥσπερ οἴαξι συστέλλον τὸ θρασυνόμενον αὐτῶν καὶ τὸ δύσθυμον ἀνίεις καὶ παραμυθούμενος, ἔδειξε τὴν ῥητορικὴν κατὰ Πλάτωνα ψυχαγωγίαν οὔσαν καὶ μέγιστον ἔργον αὐτῆς τὴν περὶ τὰ ἦθη καὶ πάθη μέθοδον, ὥσπερ τινὰς τόνους καὶ
- 3 φθόγγους ψυχῆς μάλ' ἐμμελοῦς ἀφῆς καὶ κρούσεως δεομένους. Αἰτία δ' οὐχ ἡ τοῦ λόγου φιλῶς δύναμις, ἀλλ', ὡς Θουκυδίδης φησὶν, ἡ περὶ τὸν βίον δόξα καὶ πίστις τοῦ ἀνδρός, ἀδωροτάτου περιφανῶς γενομένου καὶ χρημάτων κρείττονος· ὃς τὴν πόλιν ἐκ μεγάλης μεγίστην καὶ πλουσιωτάτην ποιήσας καὶ γενόμενος δυνάμει πολλῶν βασιλέων καὶ τυράννων ὑπέρτερος, ὧν ἔνιοι καὶ ἐπὶ τοῖς νείεσι διέθεντο, ἐκεῖνος μιᾷ δραχμῇ μείζονα τὴν οὐσίαν οὐκ ἐποίησεν ἢς ὁ πατήρ αὐτῷ κατέλιπε.

ΚΕΦ. 16

- 1 Καίτοι τὴν δύναμιν αὐτοῦ σαφῶς μὲν ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται, κακοήθως δὲ παρεμφαίνουσιν οἱ κωμικοί, Πεισιστρατίδας μὲν νέους τοὺς περὶ αὐτὸν ἐταίρους καλοῦντες, αὐτὸν δ' ἀπομόσαι μὴ τυραννῆσειν κελεύοντες, ὡς ἀσυμμέτρον πρὸς δημοκρατίαν καὶ βαρύτερας
- 2 περὶ αὐτὸν οὔσης ὑπεροχῆς. Ὁ δὲ Τηλεκλείδης παραδεδωκέναί φησιν αὐτῷ τοὺς Ἀθηναίους

« πόλειόν τε φόρους αὐτάς τε πόλεις, τὰς μὲν δεῖν,
τὰς δ' ἀναλύειν,

αὐτὸς τέντωνε τὰ λουριά καὶ τὸν ὁδηγοῦσε ἀναγκαστικὰ ἐκεῖ ὅπου ἦταν τὸ συμφέρον του. Ἔκανε δηλαδή ὅ,τι ἀκριβῶς κάνει ὁ γιὰ-τρὸς, πού σέ μιὰ μακρόχρονη ἀρρώστια μὲ πολλὰ συμπτώματα, ἄλλοτε ἐπιτρέπει μερικές εὐχαριστήσεις πού δὲ βλάπτουν καὶ ἄλλοτε ἐπιβάλλει θεραπεία ὀδυνηρή, ἀλλὰ σωτήρια.

Τὰ κάθε εἶδους πάθη πού ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναφαίνονται σ' ἓνα 2
 λαὸ πού ἐξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνον αὐτὸς εἶχε τὴ φυσικὴ
 ἱκανότητα νὰ τὰ κατευθύνῃ μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο. Χρησιμοποιοῦσε γι' αὐτὸ σὰν πηδάλια κυρίως τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ φόβο, εἴτε γιὰ
 νὰ περιορίσῃ τὴ θρασύτητα τῶν πολιτῶν εἴτε γιὰ νὰ μετριάσῃ τὴν
 ἀποθάρρυνσή τους καὶ νὰ τοὺς παρηγορήσῃ. Ἐδειξε ἔτσι ὅτι ἡ ρητορι-
 κὴ εἶναι, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἓνα μέσο γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν
 ψυχῶν καὶ ἔχει κυριότατο ἔργο τῆς νὰ κατευθύνῃ τὰ ἤθη καὶ τὰ πά-
 θη, σὰ νὰ εἶναι κάποιοι τόνοι καὶ φθόγγοι τῆς ψυχῆς πού πρέπει νὰ
 τοὺς ἐγγίξῃ κανεὶς καὶ νὰ τοὺς χειρίζεται μὲ τὸν πιὸ κατάλληλο
 τρόπο. Αἰτία τῆς ἐπιτυχίας του δὲν ἦταν ἀπλῶς ἡ δύναμη τοῦ λό- 3
 γου του, παρά, ὅπως λέει ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, ἡ ὑπόληψη πού
 ἀπόκτησε ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη πού κέρ-
 δισε σὰν ἄνθρωπος ὀλοφάνερα καὶ ὀλότελα ἀφιλόκερδος καὶ ἀνώ-
 τερος ἀπὸ χρέματα. Ἐνῶ τὴν πόλη πού ἦταν μεγάλη τὴν ἔκαμε
 τρισεμεγάλῃ καὶ ἀπεριόριστα πλούσια καὶ ἐνῶ ξεπέρασε στὴ δύνα-
 μη πολλοὺς βασιλεῖς καὶ τυράννους, πού μερικοὶ μάλιστα ἄφησαν
 μεγάλη κληρονομία στὰ παιδιά τους, ἐκεῖνος δὲν αὐξῆσε οὔτε κατὰ
 μία δραχμὴ τὴν περιουσία πού τοῦ εἶχε ἀφήσει ὁ πατέρας του.

Ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μὲ ἀκριβεία τὴ δύναμη τοῦ Περικλῆ, 1 ΚΕΦ. 16
 ἐνῶ ἀντίθετα, οἱ κωμικοὶ ποιητὲς τὴ διαστρέφουν μὲ κακοήθεια. Ἐ-
 κείνους πού τὸν περιστοιχίζαν τοὺς ὀνόμαζαν νέους Πεισιστρατί-
 δες καὶ ζητοῦσαν ἀπ' αὐτὸν νὰ ὀρκιστῇ ὅτι δὲ θὰ γίνῃ τύραννος,
 γιατί εἶχαν τὴ γνώμη πὼς ἡ ὑπεροχὴ του ἦταν ἀσυμβίβαστη πρὸς
 τὴ δημοκρατία καὶ περισσότερο πειστικὴ ἀπὸ ὅσο πρέπει. Ὁ Τηλε- 2
 κλείδης λέει πὼς οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ εἶχαν παραδώσει

«Ἀπ' τίς πόλεις τοὺς φόρους, τίς ἴδιες τίς πόλεις
 νὰ τίς δένη ἢ νὰ λύνη·
 καὶ πετρόχιστα τεῖχη νὰ χτίξῃ ἢ νὰ ρίχνῃ,

*Κατηγορίες
 τῶν κωμικῶν.
 Παράπονα
 τῶν οἰκειῶν.*

λάινα τείχη, τὰ μὲν οἰκοδομεῖν τὰ δὲ τᾶμπαλιω αὖ καταβάλλειν, σπονδᾶς, δύναμιν, κράτος, εἰρήνην, πλοῦτόν τ' εὐδαιμονίαν τε. »

- 3 Καὶ ταῦτα καιρὸς οὐκ ἦν οὐδ' ἀκμὴ καὶ χάρις ἀνθούσης ἐφ' ὥρα πολιτείας, ἀλλὰ τεσσαράκοντα μὲν ἔτη πρωτεῶν ἐν Ἐφιάλταις καὶ Λεωκράταις καὶ Μυρωνίδαῖς καὶ Κίμωσι καὶ Τολμίδαῖς καὶ Θουκυδίδαις, μετὰ δὲ τὴν Θουκυδίδου κατάλυσιν καὶ τὸν ὄστρακισμὸν οὐκ ἐλάττω τῶν πεντεκαίδεκα ἐτῶν διηνεκῆ καὶ μίαν οὔσαν ἐν ταῖς ἐνιαυσίοις στρατηγίαις ἀρχὴν καὶ δυναστείαν κτησάμενος, ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἀνάλωτον ὑπὸ χρημάτων, καίπερ οὐ παντάπασιν ἀργῶς ἔχων πρὸς χρηματισμὸν, ἀλλὰ τὸν πατρῶν καὶ δίκαιον πλοῦτον, ὡς μήτ' ἀμελούμενος ἐκφύγοι μήτε πολλὰ πράγματα καὶ διατριβὰς ἀσχολουμένῳ παρέχοι, συνέταξεν εἰς οἰκονομίαν ἣν ᾤετο ὀφίστην καὶ ἀκριβεστάτην
- 4 εἶναι. Τοὺς γὰρ ἐπετείους καρποὺς ἅπαντας ἀθρόους ἐπίπρασκεν, εἶτα τῶν ἀναγκαίων ἕκαστον ἐξ ἀγορᾶς ὠνούμενος διώκει τὸν βίον καὶ
- 5 τὰ περὶ τὴν δίαίταν. Ὅθεν οὐχ ἡδὺς ἦν ἐνηλίκοις παισὶν οὐδὲ γυναιξὶ δαψιλῆς χορηγός, ἀλλ' ἐμέμφοτο τὴν ἐφήμερον ταύτην καὶ συνηγμένην εἰς τὸ ἀκριβέστατον δαπάνην, οὐδενὸς οἶον ἐν οἰκίᾳ μεγάλη καὶ πράγμασιν ἀφθόνοις περιρρέοντος, ἀλλὰ παντὸς μὲν ἀναλώματος,
- 6 παντὸς δὲ λήμματος δι' ἀριθμοῦ καὶ μέτρου βαδίζοντος. Ὁ δὲ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τοιαύτην συνέχων ἀκριβειαν εἷς ἦν οἰκῆτης Εὐάγγελος, ὡς ἕτερος οὐδεὶς εὖ πεφυκῶς ἢ κατεσκευασμένος ὑπὸ τοῦ Περικλέους πρὸς οἰκονομίαν.

- 7 Ἀπᾶδοντα μὲν οὖν ταῦτα τῆς Ἀναξαγόρου σοφίας, εἶγε καὶ τὴν οἰκίαν ἐκεῖνος ἐξέλιπε καὶ τὴν χώραν ἀνήκεν ἀρχὴν καὶ μηλόβοτον ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μεγαλοφροσύνης· οὐ ταῦτόν δ' ἐστὶν οἶμαι θεωρητικοῦ φιλοσόφου καὶ πολιτικοῦ βίος, ἀλλ' ὁ μὲν ἀνόργανον καὶ

σπονδές, δύναμη, κράτος, ειρήνη και πλοῦτο
καὶ τὴν κάθε εὐτυχία ».

Καὶ ἡ ἀπεριόριστη ἐξουσία του σὲ ὅλα αὐτὰ δὲν ἦταν ἓνα πρό- 3
σκαιρο ἐπεισόδιο, οὔτε τὸ ὠρίμασμα καὶ ἡ ἀνθηση μιᾶς περαστικῆς
ἐποχῆς στὴν πολιτικὴ του σταδιοδρομία. Ἐπὶ σαράντα ὀλόκληρα
χρόνια κράτησε τὰ πρωτεῖα ἀνάμεσα ἀπὸ ἄντρες, ὅπως ὁ Ἐφιάλ-
της, ὁ Λεωκράτης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ Κίμων, ὁ Τολμίδης, ὁ Θουκυ-
δίδης. Καὶ μετὰ τὴν πτώση καὶ τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη,
ἐξακολούθησε ἐπὶ δεκαπέντε σχεδὸν χρόνια συνέχεια, μὲ τὴν κάθε
χρόνο ἐκλογή του, νὰ κατέχη τὸ μοναδικὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ
καὶ τὴ δύναμή του. Διαφύλαξε ὅμως τὸν ἑαυτό του ἄτρωτο ἀπὸ τὰ
χρήματα. Δὲν ἀδιαφοροῦσε βέβαια γιὰ τὰ οἰκονομικὰ του συμφέ-
ροντα, ἀλλὰ τὴν πατρικὴ καὶ νόμιμη περιουσία του τὴ διαχειρίστη-
κε μὲ τὴν πιὸ εὐκολὴ καὶ σωστὴ μέθοδο, ὥστε οὔτε ἀπὸ ἀμέλειά του
νὰ χαθῆ οὔτε ὅμως νὰ τοῦ δημιουργῆ πολλές φροντίδες καὶ νὰ τὸν
καθυστερῆ ἀπὸ τὶς δημόσιες ἀσχολίες του. Τοὺς καρπούς πού μά- 4
ζευε κάθε χρόνο ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία του τοὺς πουλοῦσε ὅλους μαζί,
καὶ ἔπειτα προμηθεύταν ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καθετὶ πού εἶχε ἀνάγκη·
ἔτσι εἶχε κανονίσει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του. Ἀλλὰ ὁ τρόπος αὐτὸς 5
δὲν εὐχαριστοῦσε τὰ παιδιὰ του, πού ἦταν πιὰ μεγάλα, οὔτε τὶς γυ-
ναῖκες τοῦ σπιτιοῦ του. Ἐβλεπαν ὅτι ὁ Περικλῆς δὲν ἦταν ἀνοι-
χτοχέρης καὶ εἶχαν παράπονο γιὰ τὸν καθημερινὸ περιορισμὸ τῆς
δαπάνης στὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα καὶ γιὰ τὴν τίποτε δὲν μποροῦσε νὰ
χαθῆ σὲ κάτι περιττό, ὅπως γίνεται στὰ μεγάλα σπίτια, ὅπου ὑπάρ-
χει ἀφθονία σὲ ὅλα. Στὸ δικό τους σπίτι κάθε ἐξοδο καὶ κάθε ἔσοδο
βάδιζαν μὲ ἀριθμὸ καὶ μὲ μέτρο. Ἐκεῖνος πού τὰ κανόνιζε ὅλα μὲ 6
τέτοιον ἀκρίβεια ἦταν ἓνας ὑπηρέτης του, ὁ Εὐάγγελος, ἀπὸ τὴ φύ-
ση ἔτσι πλάσμενος ὅσο κανένας ἄλλος ἢ ἀπὸ τὸν Περικλῆ καμω-
μένος γιὰ οἰκονομία.

Αὐτὰ βέβαια δὲν ταίριαζαν μὲ τὴ σοφία τοῦ Ἄναξαγόρα, ἀφοῦ 7
αὐτὸς καὶ τὸ σπίτι του τὸ παράτησε καὶ τὰ χωράφια του τὰ ἄφησε
ἀκαλλιέργητα γιὰ νὰ βόσκουν τὰ ζῶα, παρακινημένος ἀπὸ ἐnthου-
σιασμό καὶ μεγαλοφροσύνη. Δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἴδιο, νομίζω, ὁ βίος
ἐνὸς θεωρητικοῦ φιλοσόφου καὶ ἐνὸς πολιτικοῦ. Ὁ φιλόσοφος στρέ-
φει στὰ ὠραῖα τὸ νοῦ του, χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῦ ὕλικὰ μέσα καὶ

ἀπροσδεῆ τῆς ἐκτὸς ὕλης ἐπὶ τοῖς καλοῖς κινεῖ τὴν διάνοιαν, τῷ δ' εἰς ἀνθρωπείας χρείας ἀναμειγνύντι τὴν ἀρετὴν ἔστιν οὐ γένοιτο' ἂν οὐ τῶν ἀναγκαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν καλῶν ὁ πλοῦτος, ὥσπερ ἦν
8 καὶ Περικλεῖ, βοηθοῦντι πολλοῖς τῶν πενήτων. Καὶ μέντοι γε τὸν Ἄναξαγόραν αὐτὸν λέγουσιν ἀσχολουμένου Περικλέους ἀμελούμενον κεῖσθαι συγκεκαλυμμένον ἤδη γηραιὸν ἀποκαρτεροῦντα, προσπεσόντος δὲ τῷ Περικλεῖ τοῦ πράγματος, ἐκπλαγέντα θεῖν εὐθὺς ἐπὶ τὸν ἄνδρα καὶ δεῖσθαι πᾶσαν δέησιν, ὀλοφνυρόμενον οὐκ ἐκεῖνον, ἀλλ'
9 ἑαυτόν, εἰ τοιοῦτον ἀπολεῖ τῆς πολιτείας σύμβουλον. Ἐκκαλυφάμενον οὖν τὸν Ἄναξαγόραν εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· « ὦ Περικλείς, καὶ οἱ τοῦ λόχου χρεῖαν ἔχοντες ἔλαιον ἐπιχέουσιν. »

ΚΕΦ. 17

1 Ἄρχομένων δὲ Λακεδαιμονίων ἄχθεσθαι τῇ ἀδξήσει τῶν Ἀθηναίων, ἐπαίρων ὁ Περικλῆς τὸν δῆμον ἔτι μᾶλλον μέγα φρονεῖν καὶ μεγάλων αὐτὸν ἀξιοῦν πραγμάτων γράφει ψήφισμα, πάντας Ἑλλήνας τοὺς ὁποῖοτε κατοικοῦντας Ἐδρώπης ἢ τῆς Ἀσίας παρακαλεῖν, καὶ μικρὰν πόλιν καὶ μεγάλην, εἰς σύλλογον πέμπειν Ἀθήναζε τοὺς βουλευσομένους περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ἃ κατέπρησαν οἱ βάρβαροι, καὶ τῶν θυσιῶν, ἃς ὀφείλουσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εὐξάμενοι τοῖς θεοῖς, ὅτε πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμάχοντο, καὶ τῆς θαλάττης,
2 ὅπως πλέωσι πάντες ἀδεῶς καὶ τὴν εἰρήνην ἄγωσιν. Ἐπὶ ταῦτα δ' ἄνδρες εἴκοσι τῶν ὑπὲρ πενήτηντα ἔτη γεγονότων ἐπέμφθησαν, ὧν πέντε μὲν Ἴωνας καὶ Δωριεῖς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ νησιώτας ἄχρι Λέσβου καὶ Ρόδου παρεκάλουν, πέντε δὲ τοὺς ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ Θράκῃ μέχρι Βυζαντίου τόπους ἐπήεσαν, καὶ πέντε ἐπὶ τούτοις εἰς

χωρίς να ἔχη ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ὕλη πού τὸν περιβάλλει, ἐνῶ γιὰ τὸν πολιτικό, πού ἐφαρμόζει τὴν ἀρετὴ του γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὶς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ὁ πλοῦτος κάποτε δὲν εἶναι μόνο ἓνα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ μέσα ἐφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, ὅπως ἦταν γιὰ τὸν Περικλῆ, πού βοηθοῦσε πολλοὺς φτωχοὺς. Αὐτὸ ἔκαμε καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἀναξαγόρα. Λένε ὅτι ὁ φιλόσοφος πού τὸν εἶχε παραμελήσει ὁ Περικλῆς ἀπὸ τὶς πολλὲς ἀσχολίες του, ἔπεσε κατάκοιτος, γέρος πιά, εἶχε σκεπάσει τὸ κεφάλι του καὶ ἀφέθηκε καρτερικὰ νὰ πεθάνῃ. Ὅταν τὸ ἔμαθε ὁ Περικλῆς, ταραχτήκε καὶ ἔτρεξε ἀμέσως στὸ φιλόσοφο, τὸν παρακαλοῦσε καὶ τὸν ἰκέτευε, θρηνώντας ὄχι ἐκεῖνον παρὰ τὸν ἑαυτό του, ἀν χάσῃ τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Ἀναξαγόρας ξεσκέπασε τὸ κεφάλι του καὶ τοῦ εἶπε : « Περικλῆ, ὅσοι θέλουν τὸ λυχνάρι, δὲν τὸ ἀφήνουν χωρὶς λάδι ».

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17 - 23)

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νὰ μεγαλώνῃ ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἄρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν. Καὶ ὁ Περικλῆς γιὰ νὰ ἀνυψώσῃ ἀκόμη περισσότερο τὴν περηφάνια τοῦ λαοῦ καὶ γιὰ νὰ τὸν πείσῃ ὅτι εἶναι ἄξιος γιὰ μεγάλα ἔργα, προτείνει στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μὲ τὸ ὁποῖο προσκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἕλληνας, σὲ ὅποιο-δήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καὶ ἀν κατοικοῦν, ὅλες τὶς πόλεις, μικρὲς ἢ μεγάλες, νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλοι μαζὶ γιὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ναοὺς πού εἶχαν κατακάψει οἱ βάρβαροι καὶ γιὰ τὶς θυσίες πού χρωστοῦν οἱ Ἕλληνες στοὺς θεοὺς, ἀφοῦ τὶς εἶχαν ὑποσχεθῆ σ' αὐτούς, ὅταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καὶ τέλος γιὰ τὴ θάλασσα, δηλαδὴ πῶς νὰ πλέουν ὅλοι χωρὶς φόβο καὶ πῶς νὰ διατηροῦν τὴν εἰρήνην.

Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι ἄντρες πού ἦταν ὁ καθένας πενήντα χρονῶν καὶ πάνω· πέντε πῆγαν νὰ προσκαλέσουν τοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς Δωριεῖς τῆς Ἀσίας καὶ τοὺς νησιῶτες ὡς τὴ Λέσβο καὶ τὴ Ρόδο· πέντε πορεύτηκαν στὰ μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Θράκης ὡς τὸ Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στὴ

ΚΕΦ. 17

Σχέδιο γιὰ ἓνα πανελλήνιο συνέδριο.

Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Πελοπόννησον, ἐκ δὲ ταύτης διὰ Λοκρῶν ἐπὶ τὴν πρόσσιον ἠπειρον ἕως Ἀκαρνανίας καὶ Ἀμβρακίας ἀπεστά-
 3 λησαν· οἱ δὲ λοιποὶ δι' Εὐβοίας ἐπ' Οἰταίους καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον καὶ Φθιώτας [καὶ] Ἀχαιοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ἐπορεύοντο, συμπί-
 4 θοντες ἵεναὶ καὶ μετέχειν τῶν βουλευμάτων ἐπ' εἰρήνην καὶ κοινο-
 πραγίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπράχθη δ' οὐδὲν οὐδὲ συνῆλθον αἱ πόλεις, Λακεδαιμονίων ὑπεραντιωθέντων, ὡς λέγεται, καὶ τὸ πρῶτον ἐν Πελοποννήσῳ τῆς πείρας ἐλεγχθείσης. Τοῦτο μὲν οὖν παρεθέμην ἐνδεικνύμενος αὐτοῦ τὸ φρόνημα καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην.

ΚΕΦ. 18

1 Ἐν δὲ ταῖς στρατηγίαις εὐδοκίμει μάλιστα διὰ τὴν ἀσφάλειαν, οὔτε μάχης ἐχούσης πολλὴν ἀδηλόγητα καὶ κίνδυνον ἐκουσίως ἀπτό-
 μενος, οὔτε τοὺς ἐκ τοῦ παραβάλλεσθαι χρησαμένους τύχῃ λαμπρᾷ καὶ θαυμασθέντας ὡς μεγάλους ζηλῶν καὶ μιμούμενος στρατηγοὺς, αἰεὶ τε λέγων πρὸς τοὺς πολίτας ὡς ὅσον ἐπ' αὐτῷ μενοῦσιν ἀθάνατοι
 2 πάντα τὸν χρόνον. Ὅρῶν δὲ Τολμίδην τὸν Τολμαίου διὰ τὰς πρότερον εὐτυχίας καὶ διὰ τὸ τιμᾶσθαι διαφερόντως ἐκ τῶν πολεμικῶν σὺν οὐδενὶ καιρῷ παρασκευαζόμενον εἰς Βοιωτίαν ἐμβαλεῖν, καὶ πεπεικότες τῶν ἐν ἡλικίᾳ τοὺς ἀρίστους καὶ φιλοτιμομάτους ἐθελοντὶ στρατεύε-
 σθαι, χιλίους γενομένους ἄνευ τῆς ἄλλης δυνάμεως, κατέχειν ἐπειροᾶτο καὶ παρακαλεῖν ἐν τῷ δήμῳ, τὸ μνημονεύμενον εἰπὼν, ὡς εἰ μὴ πείθωτο Περικλεῖ, τὸν γε σοφώτατον οὐχ ἁμαρτήσεται σύμβουλον
 3 ἀναμείνας, χρόνον. Τότε μὲν οὖν μετρίως εὐδοκίμησε τοῦτ' εἰπὼν· ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις ὡς ἀνηγγέλη τεθνεῶς μὲν αὐτὸς Τολμίδης περὶ Κορώνειαν ἠττηθεὶς μάχῃ, τεθνεῶτες δὲ πολλοὶ κἀγαθοὶ τῶν πολιτῶν, μεγάλην τοῦτο τῷ Περικλεῖ μετ' εὐνοίας δόξαν ἤνεγκεν ὡς ἀνδρὶ φρονίμῳ καὶ φιλοπολίτῃ.

Βοιωτία, τὴ Φωκίδα καὶ τὴν Πελοπόννησο καὶ ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς
 Λοκρίδας στὰ κοντινὰ μέρη ὡς τὴν Ἀκαρνανία καὶ Ἀμβρακία· τέλος
 οἱ ὑπόλοιποι πέντε πῆγαν μέσο τῆς Εὐβοίας στοὺς Οἰταίους, στὰ 3
 μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στοὺς Φθιώτες, στοὺς Ἀχαιοὺς καὶ στοὺς
 Θεσσαλοὺς. Αὐτοὶ προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν ὄλους νὰ στείλουν ἀν-
 τιπροσώπους καὶ νὰ πάρουν μέρος στὸ συνέδριο γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ
 τὴν κοινὴ σύμπραξη τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ δὲν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ 4
 πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, ὅπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυ-
 φὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ πρῶτα στὴν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπό-
 πειρα αὐτὴ τοῦ Περικλῆ.

Τὸ διηγῆθηκα καὶ αὐτό, γιὰ νὰ δεῖξω τὴ δύναμη τοῦ πνεύματος
 καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

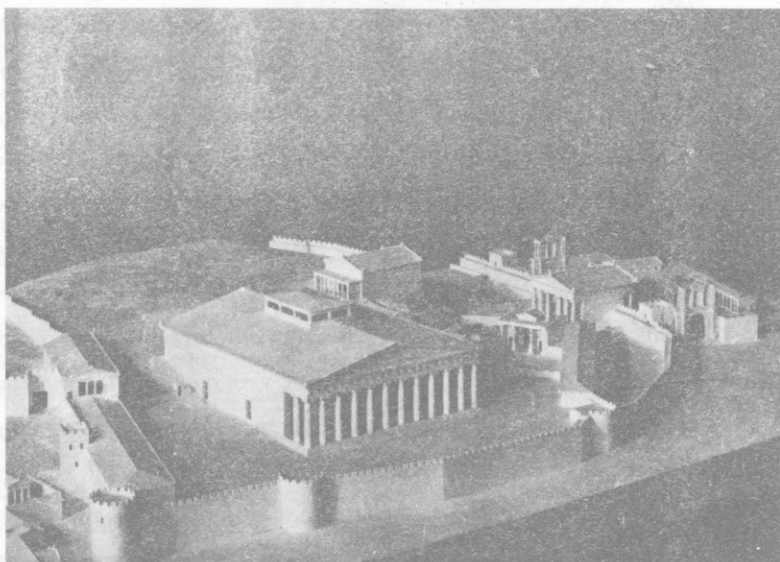
Κατὰ τὶς στρατηγίες του ἔχει ἐκτιμηθῆ ἰδιαίτερα ἡ προσοχὴ 1
 ποὺ ἔδινε στὴν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δὲν ἐπιχειροῦσε ποτὲ μὲ τὴ
 θέλησή του μάχη μὲ ἀβέβαιο ἀποτέλεσμα καὶ ἐπικίνδυνη καὶ δὲ ζή-
 λευε οὔτε ἤθελε νὰ μιμηθῆ τοὺς στρατηγούς ποὺ ριψοκινδυνεύοντας
 κέρδισαν λαμπρὴ ἐπιτυχία καὶ θαυμάστηκαν. Ἔλεγε πάντα στοὺς
 πολίτες ὅτι, ἂν περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του, θὰ ἔμεναν γιὰ πάντα ἀ-
 θάνατοι. Καὶ ὅταν εἶδε πῶς ὁ *Τολμίδης*, ὁ γιὸς τοῦ *Τολμαίου*, 2
 παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐπιτυχίες του καὶ ἀπὸ τὴν ἐξαι-
 ρετικὴ ἐκτίμηση ποὺ κέρδισε γιὰ τὶς πολεμικὲς του ἐπιχειρήσεις,
 ἦταν ἔτοιμος σὲ ἄκαιρη στιγμή νὰ εἰσβάλη στὴ Βοιωτία καὶ εἶχε
 πείσει τοὺς πιὸ γενναίους καὶ φιλόδοξους ἀπὸ τοὺς στρατευσίμους
 πολίτες νὰ ἐκστρατεύσουν μαζί του ἑθελοντικὰ — καὶ αὐτοὶ ἦταν
 χίλιοι, ξεχωριστὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη δύναμη — ὁ Περικλῆς προσπάθη-
 σε νὰ τὸν συγκρατήσῃ. Τὸν παρακαλοῦσε στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου
 λέγοντας τὰ περίφημα ἐκεῖνα λόγια : « Ἄν ὁ *Τολμίδης* δὲ θέλῃ νὰ
 πειστῆ στὸν Περικλῆ, δὲ θὰ κάμῃ λάθος ἂν περιμένῃ νὰ ἀκούσῃ τὸν
 πιὸ σοφὸ ἀπ' ὄλους τοὺς συμβούλους : τὸ χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαί- 3
 νεσαν τὸ λόγο του· ὕστερα ὅμως ἀπὸ λίγες μέρες, ὅταν ἤρθε ἡ εἴ-
 δηση ὅτι ὁ *Τολμίδης* νικῆθηκε στὴ μάχη κοντὰ στὴν Κορώνεια καὶ
 ὅτι ἔπεσε νεκρὸς καὶ ὁ ἴδιος καὶ μαζί του πολλοὶ γενναῖοι πολίτες,
 ἡ πρόβλεψή του ἐκεῖνη μεγάλωσε τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐκτίμηση τοῦ
 λαοῦ στὸν Περικλῆ, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καὶ πόσο
 φροντίζει γιὰ τὸ καλὸ του.

ΚΕΦ. 18

*Πρόνοια γιὰ
 τὴν ἀσφάλεια
 τοῦ στρατοῦ.*

Τὰ προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης (ἀνατολική πλευρά).
Ἔργο τοῦ ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ.

Τὸ Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας στὸ κέντρο τοῦ Ἱεροῦ.
Χτίστηκε μετὰ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἰκτινίου.

Ἀναπαράσταση τοῦ Ἱεροῦ, ὅπως ἦταν τὸν 2^ο μ. Χ. αἰ.,
ἀπὸ τὸν Ἰ. Τραυλό.

- ΚΕΦ. 1
- 1 Τῶν δὲ στρατηγιῶν ἠγαπήθη μὲν ἡ περὶ Χερρόνησον αὐτοῦ μάλιστα, σωτήριος γενομένη τοῖς αὐτόθι κατοικοῦσι τῶν Ἑλλήνων· οὐ γὰρ μόνον ἐποίκουσ Ἀθηναίων χιλίους κομίσας ἔρωσεν εὐανδρία τὰς πόλεις, ἀλλὰ καὶ τὸν αὐχένα διαζώσας ἐρύμασι καὶ προβλήμασιν ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν, ἀπετείχισε τὰς καταδρομὰς τῶν Θρακῶν περικεχυμένων τῇ Χερρονήσῳ, καὶ πόλεμον ἐνδελεχῆ καὶ βαρὺν ἐξέκλεισεν, ᾧ συνείχето πάντα τὸν χρόνον ἢ χώρα, βαρβαρικαῖς ἀναμειγμένη γειτνιασεσι καὶ γέμουσα ληστηρίων ὁμόρων καὶ συνοίκων.
- 2 Ἐθανμάσθη δὲ καὶ διεβοήθη πρὸς τοὺς ἐκτὸς ἀνθρώπους περιπλεύσας Πελοπόννησον, ἐκ Πηγῶν τῆς Μεγαρικῆς ἀναχθεὶς ἑκατὸν τριήρεσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐπόρθησε τῆς παραλίας πολλὴν ὡς Τολμίδης πρότερον, ἀλλὰ καὶ πόρρω θαλάττης προελθὼν τοῖς ἀπὸ τῶν νεῶν ὀπλίταις, τοὺς μὲν ἄλλους εἰς τὰ τεῖχη συνέστειλε δεισαντας αὐτοῦ τὴν ἔφοδον, ἐν δὲ Νεμέα Σικωνίους ὑποστάντας καὶ συνάφαντας
- 3 μάχην κατὰ κράτος τρεψάμενος, ἔστησε τρόπαιον. Ἐκ δ' Ἀχαΐας φίλης οὔσης στρατιώτας ἀναλαβὼν εἰς τὰς τριήρεις, ἐπὶ τὴν ἀντιπέρας ἤπειρον ἐκομίσθη τῷ στόλῳ, καὶ παραπλεύσας τὸν Ἀχελῶν Ἀκαρνανίαν κατέδραμε καὶ κατέκλεισεν Οἰνιάδας εἰς τὸ τεῖχος, καὶ τεμὼν τὴν γῆν καὶ κακώσας, ἀπῆρεν ἐπ' οἴκου, φοβερός μὲν φανεὶς τοῖς πολεμίοις, ἀσφαλῆς δὲ καὶ δραστήριος τοῖς πολίταις. Οὐδὲν γὰρ οὐδ' ἀπὸ τύχης πρόσκρουσμα συνέβη περὶ τοὺς στρατευομένους.

- ΚΕΦ. 20
- 1 Εἰς δὲ τὸν Πόντον εἰσπλεύσας στόλῳ μεγάλῳ καὶ κεκοσμημένῳ λαμπρῶς, ταῖς μὲν Ἑλληνίσιν πόλεσιν ὧν ἐδέοντο διεπράξατο καὶ προσηρέθη φιλανθρωπῶς, τοῖς δὲ περιοικοῦσι βαρβάροις ἔθνεσι καὶ βασιλεῦσιν αὐτῶν καὶ δυνάσταις ἐπεδείξατο μὲν τῆς δυνάμεως τὸ

Ἄπο ὅλες τίς στρατηγικές του ἐπιχειρήσεις περισσότερο ἐκτιμήθηκε ἡ ἐκστρατεία του στή *Χερρόνησο*, γιατί ὑπῆρξε σωτήρια γιά τούς Ἕλληνας πού κατοικοῦσαν ἐκεῖ. Ὅχι μόνο ἔφερε χίλιους Ἀθηναίους ἐποίκους καί μέ τούς γενναίους αὐτούς ἄντρες δυνάμωσε τίς ἐκεῖ πόλεις, ἀλλά καί τόν ἰσθμό τόν ἔζωσε μέ ὀχυρώματα καί μέ προμαχώνες ἀπό τή μιᾶ θάλασσα στήν ἄλλη. Ἔτσι ἐμπόδισε μέ τò τεῖχος αὐτό τίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν πού εἶχαν ξεχυθῆ γύρω ἀπό τή Χερρόνησο καί ἔδωσε τέλος στόν ἀδιάκοπο καί σκληρό πόλεμο πού ταλαιπωροῦσε διαρκῶς αὐτή τή χώρα, γιατί γειτόνευε μέ βαρβάρους καί ἦταν γεμάτη ἀπό ληστές καί τῶν γειτονικῶν χωρῶν καί ντόπιους.

Ἐπίσης θαυμάστηκε καί διαλαλήθηκε ἀπό τούς ἄλλους Ἕλληνας ἡ ναυτική του ἐκστρατεία στά παράλια τῆς Πελοποννήσου, πού τήν ἐπιχείρησε ξεκινώντας ἀπό τίς Πηγές τῆς Μεγαρικῆς μέ ἑκατό πλοῖα. Ὅχι μόνο λεηλάτησε πολλά παραλιακά μέρη, ὅπως ἕκαμε πρὶν ὁ Τολμίδης, ἀλλά προχώρησε καί μακριά ἀπό τή θάλασσα, πρὸς τὸ ἐσωτερικό, μέ τούς ὀπλίτες πού εἶχε μαζί του στά πλοῖα. Πολλοὺς κατοίκους τοὺς ἀνάγκασε νὰ κλειστοῦν στά τεῖχη, γιατί φοβήθηκαν τήν ἔφοδό του. Στή Νεμέα ὅμως οἱ Σικυώνιοι τοῦ ἔφεραν ἀντίσταση, ἀλλά στή μάχη πού ἐγίνε ἐκεῖ ὁ Περικλῆς τοὺς ἔτρεψε σέ φυγή καί ἔστησε τρόπαιο.

Ἐπειτα, ἀφοῦ πῆρε καί ἄλλους στρατιῶτες ἀπό τήν Ἀχαΐα πού ἦταν χώρα φιλική καί τοὺς ἐπιβίβασε στά πλοῖα, τράβηξε πρὸς τήν ἀπέναντι περιοχὴ μέ τὸ στόλο του. Πλέοντας γύρω ἀπό τὸν Ἀχελῷο ἐπιχείρησε ἐπιδρομὴ στήν Ἀκαρνανία, ἔκλεισε τοὺς Οἰνιάδες στά τεῖχη τους, λεηλάτησε τή χώρα, τοὺς ἔφερε μεγάλες ζημιές, καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Ἔτσι ἔδειξε πόσο φοβερός ἦταν στοὺς ἐχθρούς καί πόσο προνοοῦσε ἀλάθευτα καί ἐνεργοῦσε ἀποτελεσματικὰ γιά τοὺς συμπολίτες του. Γιατί, πράγματι, σ' αὐτή τήν ἐκστρατεία δὲν τοὺς βρῆκε κανένα δυσάρεστο οὔτε κατὰ τύχη ἀκόμη.

Ἐπειτα ξεκίνησε γιά τὸν Εὐξείνιο Πόντο μέ στόλο μεγάλο καί λαμπρὰ ἐξοπλισμένο. Ἐκεῖ κατόρθωσε νὰ κάμη ὅλα ὅσα εἶχαν ἀνάγκη οἱ ἑλληνικὲς πόλεις καί φέρθηκε πρὸς αὐτὲς μέ στοργή. Στά γύρω βαρβαρικά ἔθνη καί στοὺς βασιλεῖς καί δυνάστες τοὺς ἔδειξε τή μεγάλη δύναμη, τὴν ἀφοβία καί τὸ θάρρος πού εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ πλέουν

1 ΚΕΦ. 19

*Εκστρατείες
σὴν Χερρόνησο
καὶ Πελοπόννησο.*

2

3

1 ΚΕΦ. 20

*Ἐκστρατεία
σὸν Εὐξείνιο
Πόντο. Παρά-
τολμα σχέδια.*

μέγεθος και την ἄδειαν και τὸ θάρσος, ἢ βούλοιντο πλεόντων και
 πᾶσαν ὑφ' αὐτοῖς πεποιημένων τὴν θάλατταν, Σινωπεῦσι δὲ τρισκαί-
 δεκα ναῦς ἀπέλιπε μετὰ Λαμάχου και στρατιώτας ἐπὶ Τιμησίλεω
 2 τύραννον. Ἐκπεσόντος δὲ τούτου και τῶν ἐταίρων, ἐψηφίσαστο πλεῖν
 εἰς Σινώπην Ἀθηναίων ἐθελοντὰς ἑξακοσίους και συγκατοικεῖν Σι-
 νωπεῦσι, νειμαμένους οἰκίας και χώραν ἣν πρότερον οἱ τύραννοι
 κατεῖχον.

3 Τᾶλλα δ' οὐ συνεχώρει ταῖς ὁρμαῖς τῶν πολιτῶν οὐδὲ συνεξέπι-
 πτεν, ὑπὸ ὥμης και τύχης τοσαύτης ἐπαιρομένων Αἰγύπτου τε πάλιν
 ἀντιλαμβάνεσθαι και κινεῖν τῆς βασιλέως ἀρχῆς τὰ πρὸς θαλάττη.
 4 Πολλοὺς δὲ και Σικελίας ὁ δύσερος ἐκεῖνος ἤδη και δύσποτος ἔρωσ
 εἶχεν, ὃν ὕστερον ἐξέκαυσαν οἱ περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην ῥήτορες. Ἦν
 δὲ και Τυρρηνία και Καρχηδὼν ἐνίοις ὄνειρος, οὐκ ἀπ' ἐλπίδος διὰ
 τὸ μέγεθος τῆς ὑποκειμένης ἡγεμονίας και τὴν εὐροίαν τῶν πραγ-
 μάτων.

ΚΕΦ. 21

1 Ἄλλ' ὁ Περικλῆς κατεῖχε τὴν ἐκδρομὴν ταύτην και περιέκοπτε
 τὴν πολυπραγμοσύνην, και τὰ πλεῖστα τῆς δυνάμεως ἔτρεπεν εἰς
 φυλακὴν και βεβαιότητα τῶν ὑπαρχόντων, μέγα ἔργον ἡγούμενος
 ἀνείργειν Λακεδαιμονίους και ὄλωσ ὑπεναντιούμενος ἐκείνοις, ὡς
 ἄλλοις τε πολλοῖς ἔδειξε και μάλιστα τοῖς περὶ τὸν ἱερὸν πραχθεῖσι
 2 πόλεμον. Ἐπεὶ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι στρατεύσαντες εἰς Δελφοὺς
 Φωκέων ἐχόντων τὸ ἱερὸν Δελφοῖς ἀπέδωκαν, εὐθὺς ἐκείνων ἀπαλ-
 λαγόντων ὁ Περικλῆς ἐπιστρατεύσας, πάλιν εἰσήγαγε τοὺς Φωκέας,
 3 και τῶν Λακεδαιμονίων ἦν ἔδωκαν αὐτοῖς Δελφοὶ προμαντεῖαν εἰς τὸ
 μέτωπον ἐγκολαφάντων τοῦ χαλκοῦ λίκου, λαβὼν και αὐτὸς προμαν-

όπου ήθελαν και να είναι κύριοι σε όλη τη θάλασσα. Στους κατοίκους της Σινώπης άφησε δεκατρία πλοία μαζί με τον Ἀθηναῖο στρατηγὸ Λάμαχο και στρατιῶτες, για να πολεμήσουν τον τύραννο Τιμησίλοο. Και όταν ο τύραννος αυτός και οι ὀπαδοί του διώχτηκαν, ο Περικλῆς 2
 ὑπόβαλε ψήφισμα πὸ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου να πᾶνε στὴ Σινώπη ἐξακόσιοι Ἀθηναῖοι, ὅποιοι ήθελαν, για να κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί με τοὺς Σινωπεῖς, ἀφοῦ μοιράσουν μεταξύ τους τὰ σπίτια και τὴ γῆ πὸ εἶχαν πρὶν οἱ τύραννοι.

Στὶς ἄλλες ὁμως ἀπαιτήσεις τῶν συμπολιτῶν του ο Περικλῆς δὲν 3
 ὑποχωροῦσε και δὲν ἄφησε να τὸν παρασύρουν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν με τὸ θάρρος πὸ τοὺς ἔδινε ἡ δὴναμή τους και ἡ τόση ἐπιτυχία τους ζητοῦσαν με ἐπιμονὴ να ἀρχίσουν πάλι τὶς ἐπιχειρήσεις στὴν Αἴγυπτο και να ξεσηκώσουν σε ἀποστασία τὰ παραθαλάσσια μέρη τοῦ περσικοῦ κράτους. Πολλοὶ μάλιστα εἶχαν τὴν ἐπιθυμία να ξεκινήσουν για τὴ 4
 Σικελία, ἐπιθυμία ὀλέθρια και ἀπαισία, πὸ ἀργότερα κατ᾿αφῆραν να τὴν ξανανάψουν ο Ἀλκιβιάδης και οἱ πολιτικοὶ φίλοι του. Ἀκόμη και τὴν Τυρρηνία και τὴν Καρχηδόνα ὄνειρευόνταν μερικοί, με τὴν ἐλπίδα πὸ τοὺς γεννοῦσε τὸ μέγεθος τῆς ἡγεμονίας πὸ εἶχαν ἤδη ἀποχτήσει και ἡ ἐπιτυχία τῶν πραγμάτων.

Ἄλλὰ ο Περικλῆς ἐμπόδιζε αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία και συγκρατοῦσε τοὺς Ἀθηναῖους ἀπὸ τέτοια παράτολμα σχέδια. Τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις τὶς χρησιμοποιοῦσε για τὴ διαφύλαξη και τὴν ἐξασφάλιση τῶν χωρῶν πὸ ὑπῆρχαν, γιατί νόμιζε σπουδαῖο ἔργο τὸ να κρατᾶ μακριὰ τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἦταν πάντοτε ἀντίπαλος σ' ἐκείνους, ὅπως και σε πολλὲς ἄλλες περιστάσεις τὸ ἔδειξε και ἰδιαίτερα με ὅσα ἔκαμε κατὰ τὸν ἱερὸ πόλεμο. Σ' αὐτὸ τὸν πόλεμο οἱ Λακεδαιμόνιοι ἤρθαν με στρατὸ στοὺς Δελφούς, πῆραν τὸ ἱερὸ ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς πὸ τὸ κατεῖχαν και τὸ ξανάδωσαν στοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Μόλις ὁμως ἔφυγαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ο Περικλῆς ἀμέσως ἔτρεξε με τὸ στρατὸ του και ἔφερε πάλι ἐκεῖ τοὺς Φωκεῖς. Καί, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν ἀποχτήσει ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν τὸ δικαίωμα να παίρνουν τὴ 2
 μαντεία πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους και εἶχαν ἐπιγράψει τὸ δικαίωμα αὐτὸ στο μέτωπο τοῦ χάλκινου λόκου, ο Περικλῆς πῆρε και 3

ΚΕΦ. 21.

Ἐὸ «ἱερὸς πόλεμος».

τείαν τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὸν αὐτὸν λόκον κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν ἐνεχάραξεν.

ΚΕΦ. 22

- 1 "Ὅτι δ' ὀρθῶς ἐν τῇ Ἑλλάδι τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων συνείχεν, ἐμαρτύρησεν αὐτῷ τὰ γενόμενα. Πρῶτον μὲν γὰρ Εὐβοεῖς ἀπέστησαν, ἐφ' οὗς διέβη μετὰ δυνάμεως. Εἴτ' εὐθὺς ἀπηγγέλλοντο Μεγαρεῖς ἐκπεπολεμωμένοι καὶ στρατιὰ Πελοποννησίων ἐπὶ τοῖς ὄροις τῆς Ἀττικῆς οὐσα, Πλειστόνακτος ἡγουμένου βασιλέως Λακεδαιμονίων.
- 2 Πάλιν οὖν ὁ Περικλῆς κατὰ τάχος ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀνεκομίζετο πρὸς τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ πόλεμον, καὶ συνάφαι μὲν εἰς χεῖρας οὐκ ἐθάρασσε πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ὀπλίταις προκαλουμένοις, ὄρων δὲ τὸν Πλειστόνακτα νέον ὄντα κομιδῆ, χρώμενον δὲ μάλιστα Κλεανδρίδῃ τῶν συμβούλων, ὃν οἱ ἔφοροι φύλακα καὶ πάρεδρον αὐτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν συνέπεμψαν, ἐπειρᾶτο τούτου κρύφα, καὶ ταχὺ διαφθείρας χρήμασιν
- 3 αὐτὸν ἐπεισεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀπαγαγεῖν τοὺς Πελοποννησίους. Ὡς δ' ἀπεχώρησεν ἢ στρατιὰ καὶ διελόθη κατὰ πόλεις, βαρέως φέροντες οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν μὲν βασιλέα χρήμασιν ἐξημίωσαν, ὃν τὸ πλῆθος οὐκ ἔχων ἐκτεῖσαι μετέστησεν ἑαυτὸν ἐκ Λακεδαίμονος, τοῦ δὲ
- 4 Κλεανδρίδου φεύγοντος θάνατον κατέγνωσαν. Οὗτος δ' ἦν πατὴρ Γυλίππου τοῦ περὶ Σικελίαν Ἀθηναίου καταπολεμήσαντος. Ἔοικε δ' ὥσπερ συγγενικὸν αὐτῷ προστρίψασθαι νόσημα τὴν φιλαργυρίαν ἢ φύσιν, ὅφ' ἧς καὶ αὐτὸς αἰσχυρῶς ἐπὶ καλοῖς ἔργοις ἀλοὺς ἐξέπεσε τῆς Σπάρτης. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τοῖς περὶ Λυσάνδρου δεδηλώκαμεν.

ΚΕΦ. 23

- 1 Τοῦ δὲ Περικλέους ἐν τῷ τῆς στρατηγίας ἀπολογισμῷ δέκα τάλαντων ἀνάλωμα γράφαντος ἀνηλωμένων εἰς τὸ δέον, ὁ δῆμος ἀπε-
- 2 δέξατο μὴ πολυπραγμονήσας μηδ' ἐλέγξας τὸ ἀπόρητον. Ἔνιοι δ' ἱστορήκασιν, ὃν ἐστὶ καὶ Θεόφραστος ὁ φιλόσοφος, ὅτι καθ' ἕκαστον

αὐτὸς τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς πρώτης μαντείας γιὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸ χάραξε σ' ἐπιγραφή στὸ δεξιὸ πλευρὸ τοῦ ἴδιου λύκου.

“Ὅτι σωστά ἔκανε ὁ Περικλῆς νὰ συγκρατῆ τὴ στρατιωτικὴ δύ-
ναμη τῶν Ἀθηναίων μέσα στὴν Ἑλλάδα τὸ ἀπόδειξαν τὰ γεγονότα
ποὺ ἀκολούθησαν καὶ ποὺ ἤρθαν νὰ τὸν δικαιώσουν. Γιατὶ πρῶτα
ἀποστάτησαν οἱ Εὐβοεῖς, καὶ πῆγε μὲ στρατὸ ἐναντίον τους. Ἐπειτα
ἀμέσως ἤρθε εἶδηση ὅτι οἱ Μεγαρεῖς κήρυξαν τὸν πόλεμο καὶ ὅτι
στρατιὰ Λακεδαιμονίων ἔφτασε στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς μὲ ἀρχηγὸ
τὸ βασιλιά τῆς Σπάρτης Πλειστώνακτα. Ὁ Περικλῆς τότε γυρίζει
ἀπὸ τὴν Εὐβοία ὅσο μπορούσε γρηγορώτερα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει
τὸν πόλεμο στὴν Ἀττικὴ. Δὲν τόλμησε ὅμως νὰ συγκρουστῆ μὲ
ἄντρες πολλοὺς καὶ γενναίους ποὺ τὸν προκαλοῦσαν. Ἀλλὰ βλέποντας
ὅτι μαζί μὲ τὸν Πλειστώνακτα, ποὺ ἦταν πολὺ νέος, βρισκόταν ὁ
Κλεανδρίδης, ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους συμβούλους του, ποὺ τὸν
εἶχαν στείλει οἱ ἔφοροι γιὰ φύλακα καὶ συμπαραστάτη τοῦ βασιλιᾶ
ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του, προσπάθησε νὰ ἔρθη κρυφὰ σὲ συνεννόηση
μαζί του. Γρήγορα κατάφερε νὰ τὸν δωροδοκῆσει καὶ τὸν ἔπεισε νὰ
ἀποσύρῃ τοὺς Πελοποννησίους ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Ἀλλά, μόλις ἔφυγε
ἡ ἔχθρική στρατιὰ καὶ διαλύθηκε, γιὰ νὰ πάῃ ὁ καθένας στὴν πόλη
του, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀγανακτισμένοι τιμώρησαν τὸ βασιλιά τους
μὲ χρηματικὸ πρόστιμο, ποὺ αὐτὸς μὴν ἔχοντας νὰ τὸ πληρώσει ἀναγ-
κάστηκε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴ Σπάρτη, καὶ τὸν Κλεανδρίδη, ποὺ βρισκό-
ταν ἐξόριστος, τὸν καταδίκασαν σὲ θάνατο. Αὐτὸς ὁ Κλεανδρίδης
ἦταν πατέρας τοῦ Γύλιππου ποὺ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους στὴ Σικελία.
Καὶ φαίνεται πὼς ἡ φύση εἶχε δώσει καὶ σ' αὐτὸν τὸ ἐλάττωμα τῆς
φιλαργυρίας, σὰν οἰκογενειακὸ νόσημα, γιατί καὶ αὐτός, ὕστερ' ἀπὸ
λαμπρὲς ἐπιτυχίες, κυριεύτηκε ἀπ' αὐτὴ τὴν αἰσχρὴ ἀρρώστια καὶ
ἐξορίστηκε ἀπὸ τὴ Σπάρτη. Αὐτὰ ὅμως τὰ ἔχω διηγηθῆ στὴ βιογρα-
φία τοῦ Λυσάνδρου.

Στὴ λογοδοσία τῆς στρατηγίας του ἔγραψε ὁ Περικλῆς ὅτι δαπα-
νήθηκαν δέκα τάλαντα « γιὰ κάτι ποὺ ἦταν ἀνάγκη » καὶ ὁ δῆμος τὸ
δέχτηκε, χωρὶς νὰ ἀσχοληθῆ περισσότερο καὶ χωρὶς νὰ ἐλέγξῃ τὸ
μυστικό. Μερικοὶ μάλιστα διηγοῦνται, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ ὁ Θεό-
φραστος ὁ φιλόσοφος, ὅτι κάθε χρόνο πῆγαιναν δέκα τάλαντα στὴ

1 ΚΕΦ. 22

*Ἀποστασία
τῆς Εὐβοίας.
Πόλεμος στὴν
Ἀττικὴ.*

2

3

4

1 ΚΕΦ. 23

*Ἐμπιστοσύνη
τοῦ λαοῦ στὸν
Περικλῆ.
Ὑποταγὴ τῆς
Εὐβοίας.*

2

ἐνιαυτὸν εἰς τὴν Σπάρτην ἐφοῖτα δέκα τάλαντα παρὰ τοῦ Περικλέους, οἷς τοὺς ἐν τέλει πάντας θεραπεύων παρηγεῖτο τὸν πόλεμον, οὐδὲ τὴν εἰρήνην ἀνούμενος, ἀλλὰ τὸν χρόνον ἐν ᾧ παρασκευασάμενος καθ' ἡσυχίαν ἔμελλε πολεμήσειν βέλτιον.

- 3 Ἀθῆναι οὖν ἐπὶ τοὺς ἀφροσύνῃς τραπόμενοι καὶ διαβὰς εἰς Εὐβοίαν πεντήκοντα ναυσὶ καὶ πεντακισχιλίους ὀπλίταις, κατεστρέψατο τὰς
4 πόλεις, καὶ Χαλκιδέων μὲν τοὺς Ἴπποβότας λεγομένους πλοῦτῳ καὶ δόξῃ διαφέροντας ἐξέβαλεν, Ἐστῆεις δὲ πάντας ἀναστήσας ἐκ τῆς χώρας, Ἀθηναίους κατόκισσε, μόνοις τούτοις ἀπαραιτήτως χρησάμενος, ὅτι ναῦν Ἀττικὴν αἰχμάλωτον λαβόντες ἀπέκτειναν τοὺς ἄνδρας.

ΚΕΦ. 24

- 1 Ἐκ τούτου γενομένων σπονδῶν Ἀθηναίοις καὶ Λακεδαιμονίοις εἰς ἔτη τριάκοντα, ψηφίζεται τὸν εἰς Σάμον πλοῦν, αἰτίαν ποιησάμενος κατ' αὐτῶν ὅτι τὸν πρὸς Μιλησίους κελευόμενοι διαλύσασθαι πόλεμον οὐχ ὑπήκουον.

ΚΕΦ. 25

- 1 Αἱ γὰρ πόλεις ἐπολέμων τὸν περὶ Πριήνης πόλεμον, καὶ κρατοῦντες οἱ Σάμιοι, παύσασθαι τῶν Ἀθηναίων κελευόντων καὶ δίκας
2 λαβεῖν καὶ δοῦναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπέβησαν. Πλευσῆς οὖν ὁ Περικλῆς τὴν μὲν οὖσαν ὀλιγαρχίαν ἐν Σάμῳ κατέλυσεν, τῶν δὲ πρώτων λαβῶν ὀμῆρους [ἄνδρας] πεντήκοντα καὶ παῖδας ἴσους εἰς Ἀἴμον ἀπέστειλε. Καίτοι φασὶν ἕκαστον μὲν αὐτῶ τῶν ὀμῆρων διδόναι τάλαντον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, πολλὰ δ' ἄλλα τοὺς μὴ θέλοντας ἐν τῇ πόλει
3 γενέσθαι δημοκρατίαν. Ἐτι δὲ Πισσοῦθνης ὁ Πέρσης, ἔχων τιὰ πρὸς Σαμίους εὐνοίαν, ἀπέστειλεν αὐτῶ μυρίους χρυσοῦς, παραιτούμενος τὴν πόλιν. Οὐ μὲν ἔλαβε τούτων οὐδὲν ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ χρησά-

Σπάρτη σταλμένα από τον Περικλή και ότι με αυτά καλόπιανε τους άρχοντες όλους, για να άπομακραίνη τον πόλεμο· έτσι έξαγόραζε όχι την ειρήνη, αλλά τον καιρό που του χρειαζόταν για να έτοιμαστή με ήσυχία, ώστε να πολεμήση καλύτερα.

Άφου λοιπόν στράφηκε πάλι προς εκείνους που είχαν άποστα- 3
τήσει και πέρασε στην Εύβοια με πενήντα πλοία και πέντε χιλιάδες
οπλίτες, ύπoταξε τις πόλεις. Έδιωξε από τη Χαλκίδα τους λεγό- 4
μενους Ίπποβότες, που ξεχώριζαν για τον πλοΰτο και τη φήμη τους.
Στην Ίστιαία έδιωξε όλους τους κατοίκους και στη θέση τους έστειλε
Άθηναίους να κατοικήσουν. Μόνο σ' αυτούς φέρθηκε σκληρά, γιατί,
όταν είχαν αιχμαλωτίσει ένα άττικό πλοίο, έπιασαν όλους τους άντρες
και τους σκότωσαν.

Ο ΣΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Κεφ. 24 - 28)

“Υστερ' άπ' αυτό οι Άθηναίοι και οι Λακεδαιμόνιοι έκλεισαν 1 ΚΕΦ. 24
συμφωνία ειρήνης για τριάντα χρόνια. Και τότε ο Περικλής προτείνει
στην έκκλησία του δήμου και άποφασίζεται η ναυτική έκστρατεία
έναντίον της Σάμου, με την πρόφαση ότι, ενώ οι Άθηναίοι είχαν
άπαιτηθεί από τους Σαμίους να σταματήσουν τον πόλεμο προς τους
Μιλησίους, αυτοί άρνήθηκαν να ύπακούσουν.

Αυτές οι δύο πόλεις (ή Σάμος και η Μίλητος) πολεμούσαν τότε 1 ΚΕΦ. 25
για την κατοχή της Περίης και νικούσαν οι Σάμιοι. Οι Άθηναίοι
τους κάλεσαν να πάψουν τον πόλεμο και να στείλουν αντιπροσώπους
στην Άθήνα, για να συζητήσουν μαζί τους αυτή τη διαφορά. Οι
Σάμιοι όμως άρνήθηκαν.

Ο Περικλής τότε πήγε στη Σάμο, άνάτρεψε την όλιγαρχική της 2
κυβέρνηση, και έπιασε ως όμηρους πενήντα άντρες από τους προκρί-
τους και άλλα τόσα παιδιά. Τους όμηρους αυτούς τους έστειλε στη
Λήμνο, αν και, όπως λένε, καθένas άπ' αυτούς του έδινε ένα τάλαντο
για να τον αφήση έλεύθερο και πολλά άλλα του πρόσφεραν εκείνοι
που δέν ήθελαν να γίνη στην πόλη τους δημοκρατία. Άκόμη και ο 3
Πισσοθύνης ο Πέρσης, που εύνοούσε για κάποιο λόγο τη Σάμο, του
έστειλε δέκα χιλιάδες χρυσά περσικά νομίσματα και τον παρακαλούσε
να μην πειράξη την πόλη. Ο Περικλής όμως άρνήθηκε όλες αυτές

μενος ὥσπερ ἐγνώκει τοῖς Σαμίοις καὶ καταστήσας δημοκρατίαν,
 4 ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ δ' ἐθθὺς ἀπέστησαν, ἐκκλέψαντος
 αὐτοῖς τοὺς δμήρους Πισσοῦθου, καὶ τὰλλα παρεσκευάσαντο πρὸς
 τὸν πόλεμον. Αἰθίς οὖν ὁ Περικλῆς ἐξέπλευσεν ἐπ' αὐτοὺς οὐχ ἡσυ-
 χάζοντας οὐδὲ κατεπηχότας, ἀλλὰ καὶ πάνυ προθύμως ἐγνωκότας
 5 ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς θαλάττης. Γενομένης δὲ καρτερᾶς ναυμαχίας
 περὶ νῆσον ἦν Τραγίας καλοῦσι, λαμπρῶς ὁ Περικλῆς ἐνίκα, τέσσαρσι
 καὶ τεσσαράκοντα ναυσὶν ἑβδομήκοντα καταναυμαχίας, ὧν εἴκοσι
 στρατιώτιδες ἦσαν.

ΚΕΦ. 26

1 Ἄμα δὲ τῇ νίκῃ καὶ τῇ διώξει τοῦ λιμένος κρατήσας ἐπολιόρκει
 τοὺς Σαμίους, ἄμῳς γέ πως ἔτι τολμῶντας ἐπεξιέναι καὶ διαμάχεσθαι
 πρὸ τοῦ τείχους. Ἐπεὶ δὲ μείζων ἕτερος στόλος ἦλθεν ἐκ τῶν Ἀ-
 θηναίων καὶ παντελῶς κατεκλείσθησαν οἱ Σάμιοι, λαβὼν ὁ Περικλῆς
 ἐξήκοντα τριήρεις ἔπλευσεν εἰς τὸν ἕξω πόντον, ὡς μὲν οἱ πλείστοι
 λέγουσι, Φοινισσῶν νεῶν ἐπικούρων τοῖς Σαμίοις προσφερομένων,
 ἀπαντῆσαι καὶ διαγωνίσασθαι πορρωτάτω βουλόμενος, ὡς δὲ Στη-
 σίμβροτος, ἐπὶ Κύπρον στελλόμενος· ὅπερ οὐ δοκεῖ πιθανὸν εἶναι.
 2 Ὅποτέρῳ δ' οὖν ἐχρήσατο τῶν λογισμῶν, ἁμαρτεῖν ἔδοξε. Πλεύ-
 σαντος γὰρ αὐτοῦ, Μελίσσος ὁ Ἰθαγένους, ἀγὴρ φιλόσοφος στρατηγῶν
 τότε τῆς Σάμου, καταφρονήσας τῆς ὀλιγότητος τῶν νεῶν καὶ τῆς
 ἀπειρίας τῶν στρατηγῶν, ἔπεισε τοὺς πολίτας ἐπιθέσθαι τοῖς Ἀθη-
 3 ναίοις, καὶ γενομένης μάχης νικήσαντες οἱ Σάμιοι καὶ πολλοὺς μὲν
 αὐτῶν ἄνδρας ἐλόντες, πολλὰς δὲ ναῦς διαφθείραντες, ἐχρῶντο τῇ
 θαλάττῃ καὶ παρετίθεντο τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸν πόλεμον ὅσα μὴ
 πρότερον εἶχον. Ὑπὸ δὲ τοῦ Μελίσσου καὶ Περικλέα φησὶν αὐτὸν
 Ἀριστοτέλης ἠττηθῆναι ναυμαχοῦντα πρότερον.

ΚΕΦ. 27

1 Πυθόμενος δ' οὖν ὁ Περικλῆς τὴν ἐπὶ στρατοπέδου συμφορὰν,
 ἐβοήθει κατὰ τάχος, καὶ τοῦ Μελίσσου πρὸς αὐτὸν ἀντιταξαμένου

τις προσφορές. Ἐκαμε στή Σάμο ὅ,τι ἀκριβῶς εἶχε ἀποφασίσει, ἐγκατάστησε τὴ δημοκρατία καὶ γύρισε στὴν Ἀθήνα. Ἀλλὰ ὕστερ 4 ἀπὸ λίγο ὁ Πισσούθνης πῆρε κρυφὰ τοὺς ὁμήρους ἀπὸ τὴ Λήμνο καὶ τοὺς ἔφερε στὴν πατρίδα τους καὶ ἀμέσως τότε οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν καὶ ἄρχισαν νὰ ἐτοιμάζονται γιὰ πόλεμο. Πάλι ὁ Περικλῆς ἔρχεται ἐναντίον τους, ἀλλ' αὐτὴ τὴ φορά δὲν τοὺς βρῆκε ἥσυχους οὔτε φοβισμένους. Ἀπεναντίας ἦταν ἀποφασισμένοι ὀλοψύχα νὰ διεκδικήσουν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὴν κυριαρχία στὴ θάλασσα. Ἐγινε 5 μιὰ τρομερὴ ναυμαχία γύρω ἀπὸ τὸ νησὶ πού λέγεται *Τραγία* καὶ ὁ Περικλῆς κέρδισε νίκη λαμπρὴ. Μὲ σαράντα τέσσερα πλοῖα κατατρόπωσε ἑβδομήντα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἴκοσι ἦταν ὀπλιταγωγὰ.

Ἀμέσως μετὰ τὴ νίκη, ἀφοῦ καταδιώξε τὸ Σαμικὸ στόλο, ἀπόκλεισε τὸ λιμένα καὶ πολιορκοῦσε τοὺς Σαμίους, πού ὅπως ἔπρεπε 1 τολμοῦσαν ἀκόμη νὰ κάνουν ἐξόδους καὶ νὰ μάχωνται μαζί του ἀπὸ τὸ τεῖχος. Ὅταν ἦρθε καὶ ἄλλος, μεγαλύτερος στόλος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ οἱ Σάμιοι ἀποκλείστηκαν ἐντελῶς, ὁ Περικλῆς μὲ ἐξήντα πλοῖα τράβηξε στὰ ἀνοιχτά, πρὸς τὴν ἕξω θάλασσα. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς λένε πὼς ἤθελε νὰ συναντήσῃ μερικὰ φοινικικὰ πλοῖα πού ἔρχονταν νὰ βοηθήσουν τοὺς Σαμίους καὶ νὰ τὰ χτυπήσῃ ὅσο μπορούσε πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ Σάμο, ὁ *Στησίμβροτος* ὅμως λέει πὼς ἔπλεε πρὸς τὴν Κύπρο· ἀλλ' αὐτὸ δὲ φαίνεται νὰ εἶναι πιθανόν.

Ἀλλὰ εἴτε τὸ ἓνα σκέφτηκε ὁ Περικλῆς εἴτε τὸ ἄλλο, φαίνεται 2 πὼς ἔπεσε ἔξω στοὺς ὑπολογισμούς του. Γιατί, μόλις ἔφυγε ἀπὸ τὸ λιμάνι, ὁ *Μέλισσος*, ὁ γιὸς τοῦ Ἰθαγένη, ὁ φιλόσοφος, πού ἦταν τότε στρατηγὸς τῆς Σάμου, βλέποντας μὲ περιφρόνηση τὸ μικρὸ ἀριθμὸ τῶν ἀθηναϊκῶν πλοίων καὶ τὴν ἀπειρία τῶν στρατηγῶν τους, ἔπεισε τοὺς συμπολίτες του νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Ἐγινε 3 τότε ναυμαχία καὶ νίκησαν οἱ Σάμιοι. Ἐπιασαν πολλοὺς Ἀθηναίους, κατὰστρεψαν πολλὰ πλοῖα τους καὶ ἔπλεαν ἐλεύθερα στὴ θάλασσα. Ἐτσι τώρα μπορούσαν εὐκόλα νὰ προμηθεύωνται ὅσα τοὺς ἔλειπαν ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸν πόλεμο. Ὁ Ἀριστοτέλης λέει πὼς καὶ ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος σὲ προηγούμενη ναυμαχία εἶχε νικηθῆ ἀπὸ τὸ Μέλισσο.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Περικλῆς ἔμαθε τὴ συμφορὰ τοῦ στρατοῦ του, 1 βιάστηκε ὅσο μπορούσε πιὸ γρήγορα νὰ δώσῃ βοήθεια. Ὁ Μέλισσος

ΚΕΦ. 26

Ἀποτυχίες τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Περικλῆ.

ΚΕΦ. 27

Πολιορκία τῆς

- κρατήσας καὶ τρεψάμενος, τοὺς πολεμίους εὐθὺς περιετείχιζε, δαπάνη καὶ χρόνῳ μᾶλλον ἢ τραύμασι καὶ κινδύνους τῶν πολιτῶν περι-
- 2 γενέσθαι καὶ συνελεῖν τὴν πόλιν βουλόμενος. Ἐπεὶ δὲ δυσχεραίνοντας τῇ τριβῇ τοὺς Ἀθηναίους καὶ μάχεσθαι προθυμωμένους ἔργον ἦν κατασχεῖν, ὁκτῶ μέρη διελὼν τὸ πᾶν πλῆθος ἀπεκλήρου, καὶ τῷ λαχόντι τὸν λευκὸν κύαμον εὖωχεῖσθαι καὶ σχολάζειν παρεῖχε τῶν
- 3 ἄλλων τρυχομένων. Διὸ καὶ φασὶ τοὺς ἐν εὐπαθείαις τισὶ γενομένους λευκὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπὸ τοῦ λευκοῦ κύαμου προσαγορεύειν. Ἐφορος δὲ καὶ μηχαναῖς χρῆσασθαι τὸν Περικλέα, τὴν καινότητα θαυμάσαντα, Ἀρτέμωνος τοῦ μηχανικοῦ παρόντος, ὃν χωλὸν ὄντα καὶ φορεῖν πρὸς τὰ κατεπειγόντα τῶν ἔργων προσκομιζόμενον ὀνομασθῆναι
- 4 Περιφόρητον. Τοῦτο μὲν οὖν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς ἐλέγχει τοῖς Ἀνακρέοντος ποιήμασιν ἐν οἷς « ὁ περιφόρητος » Ἀρτέμων ὀνομάζεται πολλαῖς ἔμπροσθεν ἡλικίαις τοῦ περὶ Σάμον πολέμου καὶ τῶν πραγμάτων ἐκείνων· τὸν δ' Ἀρτέμονά φησι τρυφερόν τινα τῷ βίῳ καὶ πρὸς τοὺς φόβους μαλακὸν ὄντα καὶ καταπλήγη τὰ πολλὰ μὲν οἴκοι καθέζεσθαι, χαλκῆν ἀσπίδα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ δυεῖν οἰκετῶν ὑπερεχόντων, ὥστε μηδὲν ἔμπροσθεν τῶν ἄνωθεν, εἰ δὲ βιασθεῖη προσελθεῖν, ἐν κλινιδίῳ κρεμαστῷ παρὰ τὴν γῆν αὐτὴν περιφερόμενον κομίζεσθαι καὶ διὰ τοῦτο κληθῆναι περιφόρητον.

ΚΕΦ. 28

- 1 Ἐνάτω δὲ μηνὶ τῶν Σαμίων παραστάντων, ὁ Περικλῆς τὰ τεῖχη καθεῖλε καὶ τὰς ναῦς παρέλαβε καὶ χρήμασι πολλοῖς ἐξημίωσεν, ὧν τὰ μὲν εὐθὺς εἰσήνεγκαν οἱ Σάμιοι, τὰ δ' ἐν χρόνῳ ῥήτῳ ταξάμενοι
- 2 κατοίσειν ὁμήρους ἔδωκαν. Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος τούτοις ἐπιτραγωδεῖ πολλὴν ὁμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, ἦν

μέ τους Σαμίους παρατάχτηκε απέναντί του. Ἄλλὰ ὁ Περικλῆς τοὺς
 νίκησε, τοὺς ἔτρεψε σὲ φυγή, τοὺς ἀπόκλεισε μέσα στὴν πόλη καὶ
 ἀμέσως ἄρχισε νὰ τοὺς πολιορκῇ. Ἦθελε νὰ τοὺς νικήσῃ καὶ νὰ κυριέψῃ
 τὴν πόλη περισσότερο μὲ τὴν ἐξάντληση τῶν ἐφοδίων καὶ μὲ τὴ βοή-
 θεια τοῦ χρόνου παρὰ μὲ τραυματισμούς καὶ κινδύνους τῶν συμπολι-
 τῶν του. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν δύσκολο νὰ συγκρατήσῃ τοὺς Ἀθηναίους 2
 ποὺ δυσανασχετοῦσαν γιὰ τὴ χρονοτριβὴ καὶ ζητοῦσαν μὲ ἐπιμονὴ νὰ
 δώσουν μάχη, σκέφτηκε νὰ διαιρέσῃ ὅλο τὸ στρατό του σὲ ὀχτῶ
 μέρη. Ἐπειτα ἔβαζε κλῆρο καὶ ἐκεῖνο τὸ τμήμα ποὺ τοῦ λάχαινε
 τὸ « ἄσπρο κουκί » ἦταν ἐλεύθερο νὰ διασκεδάζῃ καὶ νὰ ξεκουράζεται,
 ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολιορκοῦσαν. Καὶ λένε πῶς ἀπ' αὐτὸ τὸ « ἄσπρο κουκί », 3
 ὅταν κανεὶς περνᾷ μιὰν εὐχάριστη μέρα, τὴν ὀνομάζει « ἄσπρη μέρα ».
 Ὁ ἱστορικός Ἐφόρος λέει πῶς ὁ Περικλῆς μεταχειρίστηκε στὴν
 πολιορκία καὶ μερικὲς καινούργιες μηχανές ποὺ τὶς θαύμασε, ἔχοντας
 μαζί του καὶ τὸ μηχανικὸ ποὺ τὶς ἐφτιαξε, τὸν Ἀρτέμωνα. Αὐτὸς
 ἦταν κουτσὸς καί, ὅταν ἦταν κατεπεύγουσα ἀνάγκη νὰ κινηθῇ, τὸν
 ἔφερναν σὲ φορεῖο· γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε « Περιφόρητος ». Ἄλλὰ ὁ 4
 Ἡρακλείδης ἀπὸ τὸν Πόντο τὸ ἀναιρεῖ αὐτὸ μὲ τὰ ποιήματα τοῦ
 Ἀνακρέοντα, στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος γιὰ ἓναν « περιφόρητο » Ἀρ-
 τέμωνα ποὺ ἔζησε πολλὰς γενιὰς πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο τῆς Σάμου καὶ
 ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ περιστατικά. Καὶ λέει γι' αὐτὸν τὸν Ἀρτέμωνα πῶς
 ἦταν ἓνας περίεργος ἄνθρωπος ποὺ ζοῦσε μαλθακά, καὶ εὐκόλα ξαφ-
 νιαζόταν καὶ τρώμαζε· γι' αὐτὸ τὶς περισσότερες φορὲς καθό-
 ταν στὸ σπίτι του καὶ ἔβαζε δύο ὑπηρετές νὰ κρατοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὸ
 κεφάλι του μιὰ χάλκινη ἀσπίδα, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ τίποτε ἀπὸ πάνω
 καί, ἂν ἦταν ἀνάγκη νὰ βγῇ ἔξω, τὸν κουβαλοῦσαν μέσα σ' ἓνα κρε-
 βατάκι κρεμασμένο λίγο πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος, καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε
 « περιφόρητος ».

Σάμου. Πο-
 λιορκητικὰ
 μηχανήματα.

Τὸν ἕνατο μῆνα τῆς πολιορκίας οἱ Σάμιοι παραδόθηκαν. Ὁ 1
 Περικλῆς γκρέμισε τὰ τείχη, πῆρε τὰ πλοῖα τους καὶ τοὺς τιμώρησε
 μὲ μεγάλο χρηματικὸ πρόστιμο. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτὸ τὸ ἔδωσαν ἀμέ-
 σως οἱ Σάμιοι· τὸ ὑπόλοιπο ὑποσχέθηκαν πῶς θὰ τὸ πληρώσουν σὲ
 ὀρισμένο χρόνο καὶ γιὰ ἐγγύηση ἔδωσαν ὁμήρους. Ὁ Δούρης, ἱστο- 2
 ρικὸς ἀπὸ τὴ Σάμο, τὰ παριστάνει πολὺ τραγικὰ καὶ κατηγορεῖ
 τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸν Περικλῆ γιὰ μεγάλη σκληρότητα. Ἄλλ'

ΚΕΦ. 28

Τελικὴ νίκη
 στὴ Σάμο.

οὔτε Θουκυδίδης ἰστόρηκεν οὐτ' Ἐφορος οὐτ' Ἀριστοτέλης· ἀλλ' οὐδ' ἀληθεύειν ἔοικεν, ὡς ἄρα τοὺς τριηράρχους καὶ τοὺς ἐπιβάτας τῶν Σαμίων εἰς τὴν Μιλησίων ἀγορὰν καταγαγόν· καὶ σανίσι προσδήσας ἐφ' ἡμέρας δέκα κακῶς ἤδη διακειμένους προσέταξεν ἀνελεῖν, ξύλοις τὰς κεφαλὰς συγκόψαντας, εἶτα προβαλεῖν ἀκήδευτα
 3 τὰ σώματα. Δοῦρις μὲν οὖν οὐδ' ὄπου μηδὲν αὐτῷ πρόσσεστιν ἴδιον πάθος εἰθώς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἔοικεν ἐνταῦθα δεινῶσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων.

4 Ὁ δὲ Περικλῆς καταστρεψάμενος τὴν Σάμον ὡς ἐπανήλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ταφάς τε τῶν ἀποθανόντων κατὰ τὸν πόλεμον ἐνδόξους ἐποίησε, καὶ τὸν λόγον εἰπών, ὥσπερ ἔθος ἐστίν, ἐπὶ τῶν σημαντῶν ἐθανμάσθη.

7 Θυμαστὸν δέ τι καὶ μέγα φρονῆσαι καταπολεμήσαντα τοὺς Σαμίους φησὶν αὐτὸν ὁ Ἴων, ὡς τοῦ μὲν Ἀγαμέμνονος ἔτεσι δέκα βάβαρον πόλιν, αὐτοῦ δὲ μῆσιν ἑννέα τοὺς πρώτους καὶ δυνατωτάτους
 8 Ἰώνων ἐλόντος. Καὶ οὐκ ἦν ἄδικος ἢ ἀξίωσις, ἀλλ' ὄντως πολλὴν ἀδηλόγητα καὶ μέγαν ἔσχε κίνδυνον ὁ πόλεμος, εἶπερ, ὡς Θουκυδίδης φησί, παρ' ἐλάχιστον ἤλθε Σαμίων ἢ πόλις ἀφελέσθαι τῆς θαλάττης τὸ κράτος Ἀθηναίων.

ΚΕΦ. 29

1 Μετὰ ταῦτα κυμαίνοντος ἤδη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, Κερκυραίοις πολεμουμένοις ὑπὸ Κορινθίων ἔπεισε τὸν δῆμον ἀποστεῖλαι βοήθειαν καὶ προσλαβεῖν ἐρωμένην ναυτικῇ δυνάμει νῆσον, ὡς ὅσον οὐδέπω Πελοποννησίων ἐκπεπολεωμένων πρὸς αὐτούς. Ψηφισαμένοι δὲ τοῦ δήμου τὴν βοήθειαν, ἀπέστειλε δέκα ναῦς μόνας ἔχοντα Λακεδαιμόνιον, τὸν Κίμωνος υἱόν, οἷον ἐφρυβίζων· πολλὴ γὰρ ἦν εὐνοια καὶ φιλία τῷ Κίμωνος οἴκῳ πρὸς Λακεδαιμονίους.

αυτό δὲν τὸ ἀναφέρει οὔτε ὁ Θουκυδίδης οὔτε ὁ Ἔφορος οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ φαίνεται πὼς δὲν εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ πού λέει ὁ Δούρης, πὼς τάχα ὁ Περικλῆς ἔφερε στὴν ἀγορὰ τῆς Μιλήτου τοὺς τριηράρχους καὶ τοὺς ναῦτες τῶν Σαμίων, τοὺς ἔδωσε σὲ σανίδες, τοὺς ἄφησε ἔτσι δέκα μέρες σὲ κακὴ κατάσταση καὶ ἔπειτα ἔδωσε διαταγὴ νὰ τοὺς σκοτώσουν, σπάζοντας τὰ κεφάλια τους μὲ ξύλα, καὶ νὰ πετάξουν τὰ πτώματά τους ἀκήδευτα. Ὁ Δούρης ὅμως, πού 3 καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν τὸν κινή κανένα ἰδιαίτερο πάθος, συνηθίζει νὰ μὴν κρατῆ τὴ διήγησιν πάνω στὴν ἀλήθεια, φαίνεται πὼς σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν μεγαλοποίησε περισσότερο τὶς συμφορὰς τῶν συμπατριωτῶν του, γιὰ νὰ διαβάλῃ τοὺς Ἀθηναίους.

Ὁ Περικλῆς, ἀφοῦ ὑπόταξε τὴ Σάμο, γύρισε στὴν Ἀθήνα. 4 Πρόσταξε νὰ γίνῃ ἐπίσημη τιμὴ τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου καί, κατὰ τὴ συνήθεια, τοὺς ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιον πάνω στὰ μνηματὰ τους μὲ ἓνα λόγο πού προκάλεσε θαυμασμό.

Ὁ Ἴων ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς μὲ τὸ θρίαμβό του στὴ Σάμο 7 αἰσθάνθηκε περηφάνια καὶ μεγάλη ἱκανοποίησιν, γιὰτὶ, ἐνῶ ὁ Ἄγαμέμνων χρειάστηκε δέκα χρόνια, γιὰ νὰ κυριέψῃ μιὰ βαρβαρικὴ πόλιν, αὐτὸς μέσα σ' ἑννιά μῆνες νίκησε τοὺς πρῶτους καὶ τοὺς δυνατότερους ἀπὸ τοὺς Ἴωνες. Καὶ δὲν ἦταν ἀδικαιολόγητῃ ἡ ἱκανοποίησίν του αὐτῇ, 8 γιὰτὶ πράγματι ὁ πόλεμος μὲ τοὺς Σαμίους ἦταν πολὺ ἀβέβαιος καὶ πολὺ ἐπικίνδυνος, καί, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης, λίγο ἔλειψε ἡ Σάμος νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὴν κυριαρχίαν στὴ θάλασσα.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Κεφ. 29 - 37)

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ φαινόταν νὰ πλησιάζῃ ἡ τρικυμία τοῦ 1 ΚΕΦ. 29 πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔπεισε τότε τὸ λαὸ νὰ στείλουν βοήθεια στοὺς Κερκυραίους πού βρῖσκονταν σὲ πόλεμον μὲ τοὺς Κορινθίους καὶ νὰ πάρουν μὲ τὸ μέρος τους τὴν Κέρκυρα πού εἶχε μεγάλη ναυτικὴ δύναμη, γιὰτὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἦταν ἔτοιμοι ἀπὸ μὲρα σὲ μὲρα νὰ τὴ χτυπήσουν.

Ἀλλὰ, ὅταν ὁ λαὸς ψήφισε τὴ βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μὲ ἀρχηγὸ τὸ γιὸ τοῦ Κίμωννα, πού ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τὸ ἔκαμε αὐτὸ σὰ νὰ ἤθελε νὰ τὸν ἐξευτελίσῃ, γιὰτὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωννα ἔδειχνε μεγάλη συμπάθεια καὶ φιλίαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους.

Βοήθεια στοὺς Κερκυραίους. Παράπονα ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ποτίδαια ἀποστατεῖ.

- 2 Ὡς ἂν οὖν, εἰ μὴδὲν ἔργον μέγα μὴδ' ἐκπρεπὲς ἐν τῇ στρατηγίᾳ τοῦ
 Λακεδαιμονίου γένοιτο, προσδιαβληθεῖν μᾶλλον εἰς τὸν λακωνι-
 σμόν, ὀλίγας αὐτῷ ναῦς ἔδωκε καὶ μὴ βουλόμενον ἐξέπεμψε, καὶ ὅλους
 διετέλει κολούων, ὡς μὴδὲ τοῖς ὀνόμασι γνησίους, ἀλλ' ὀθνεῖους καὶ
 ξένους, ὅτι τῶν Κίμωνος υἱῶν τῷ μὲν ἦν Λακεδαιμόνιος ὄνομα, τῷ
 δὲ Θεσσαλός, τῷ δ' Ἡλεῖος. Ἐδόκουν δὲ πάντες ἐκ γυναικὸς Ἀρκα-
 3 δικῆς γεγονέναι. Κακῶς οὖν ὁ Περικλῆς ἀκούων διὰ τὰς δέκα ταύτας
 τριῆρεις, ὡς μικρὰν μὲν βοήθειαν τοῖς δεηθεῖσι, μεγάλην δὲ πρόφασιν
 τοῖς ἐγκαλοῦσι παρεσχηκώς, ἑτέρας αὐτῆς ἔστειλε πλείονας εἰς τὴν
 4 Κέρκυραν αἶ μετὰ τὴν μάχην ἀφίκοντο. Χαλεπαίνουσι δὲ τοῖς Κορι-
 θίοις καὶ κατηγοροῦσι τῶν Ἀθηναίων ἐν Λακεδαίμονι προσεγένοντο
 Μεγαρεῖς, αἰτιώμενοι πάσης μὲν ἀγορᾶς, ἀπάντων δὲ λιμένων ὧν
 Ἀθηναῖοι κρατοῦσιν εἰσέρχεται καὶ ἀπελαύνεται παρὰ τὰ κοινὰ
 5 δίκαια καὶ τοὺς γεγεννημένους ὄρκους τοῖς Ἑλλήσιν. Αἰγινῆται δὲ
 κακοῦσθαι δοκοῦντες καὶ βίαια πάσχειν, ἐποτνιῶντο κρύφα πρὸς τοὺς
 Λακεδαιμονίους, φανερῶς ἐγκαλεῖν τοῖς Ἀθηναίοις οὐ θαρροῦντες.
 6 Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Ποτίδαια, πόλις ὑπήκοος Ἀθηναίων, ἄποικος δὲ
 Κορινθίων, ἀποστάσα καὶ πολιορκουμένη μᾶλλον ἐπετάχυνε τὸν πό-
 7 λεμον. Οὐ μὴν ἀλλὰ πρεσβειῶν τε πεμπομένων Ἀθήναζε καὶ τοῦ
 βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχιδάμου τὰ πολλὰ τῶν ἐγκλημάτων
 εἰς διαλύσεις ἄγοντος καὶ τοὺς συμμάχους πρᾶττοντος, οὐκ ἂν δοκεῖ
 συμπεσεῖν ὑπὸ γε τῶν ἄλλων αἰτιῶν ὁ πόλεμος τοῖς Ἀθηναίοις, εἰ τὸ
 ψήφισμα καθελεῖν τὸ Μεγαρικὸν ἐπέισθησαν καὶ διαλλαγῆναι πρὸς
 8 αὐτούς. Διὸ καὶ μάλιστα πρὸς τοῦτο Περικλῆς ἐναντιωθείς καὶ παρο-
 ξύνας τὸν δῆμον ἐμμεῖναι τῇ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς φιλονικίᾳ, μόνος
 ἔσχε τοῦ πολέμου τὴν αἰτίαν.

Για να εκτεθῆ λοιπὸν ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὰ φιλικὰ του αἰσθή- 2
 ματα πρὸς τοὺς Λάκωνες ὁ Λακεδαιμόνιος, ἂν κατὰ τὴ στρατηγία
 του δὲ γινόταν τίποτε μεγάλο καὶ ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα
 καὶ τὸν ἔστειλε παρὰ τὴ θέλησή του. Γενικὰ προσπαθοῦσε μὲ κάθε
 τρόπο νὰ ταπεινώσῃ τοὺς γιουὺς τοῦ Κίμωνα, γιατί, ὅπως ἔλεγε, καὶ
 τὰ ὀνόματά τους ἀκόμη δείχνουν πὺς δὲν εἶναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι, παρὰ
 νόθοι καὶ ξένοι, ἀφοῦ ὁ ἕνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, ὁ δεύτερος Θεσ-
 σαλὸς καὶ ὁ τρίτος Ἡλεῖος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὅλοι γεννήθηκαν
 ἀπὸ Ἀρκαδικὴ μητέρα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ κακολογοῦσαν τὸν Περι- 3
 κλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καὶ ἔτσι ἔδινε μικρὴ βοήθεια
 γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλὰ μεγάλη ἀφορμὴ σ' ἐκείνους
 πὺς κατηγοροῦσαν τοὺς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καὶ ἄλλα περισσό-
 τερα στὴν Κέρκυρα· ἀλλ' αὐτὰ ἔφτασαν μετὰ τὴ μάχη. Οἱ Κορίνθιοι 4
 τότε ἐξοργίστηκαν, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στοὺς Κερ-
 κυραίους καὶ τοὺς κατηγοροῦσαν στὴ Λακεδαίμονα. Συγχρόνως καὶ
 οἱ Μεγαρεῖς διατύπωναν παράπονα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐμπό-
 δίζουν καὶ τοὺς διώχουν ἀπ' ὅλες τὶς ἀγορὰς καὶ ἀπ' ὅλα τὰ λιμάνια
 πὺς εἶχαν στὴν ἐξουσία τους, παραβαίνοντας τὰ κοινὰ δίκαια καὶ
 τοὺς ὄρκους τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Αἰγινῆτες ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος 5
 εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καὶ καταπιέζονται.
 Αὐτοὶ ζητοῦσαν κρυφὰ τὴ βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί δὲν
 τολμοῦσαν νὰ κατηγορήσουν φανερὰ τοὺς Ἀθηναίους. Στὸ μεταξὺ καὶ 6
 ἡ Ποτιδαία, πόλη πὺς ἦταν στὴν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀποι-
 κία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πολιορκήσαν.
 Αὐτὸ ἐπιτάχυνε τὸν πόλεμο. Καὶ ὅμως, ἐπειδὴ πολλὲς πρεσβεῖες εἶ- 7
 χαν ἔρθει στὴν Ἀθῆνα ἀπὸ διάφορες πόλεις καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος
 ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος προσπαθοῦσε νὰ συμβι-
 βάσῃ τὶς διαφορὰς καὶ νὰ κατευνάσῃ τοὺς συμμαχούς, φαίνεται πὺς
 δὲ θὰ γινόταν ὁ πόλεμος ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀφορμὰς πὺς εἶχαν ὡς τότε
 παρουσιασθῆ, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πεισθῆ νὰ ἀκυρώσουν τὸ « μεγα-
 ρικὸ ψήφισμα » καὶ νὰ συμφιλιωθῶν μὲ τοὺς Μεγαρεῖς. Ἀλλὰ ὁ 8
 Περικλῆς ἐναντιώθηκε ἐντονώτατα σ' αὐτὸ καὶ παρακίνησε τὸ λαὸ
 νὰ ἐπιμείνῃ στὴ διαφορὰ του μὲ τοὺς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτὸ κατηγορή-
 θηκε ὡς ὁ μόνος αἴτιος τοῦ πολέμου.

- ΚΕΦ. 30
- 1 Λέγουσι δὲ πρεσβείας Ἀθήναζε περὶ τούτων ἐκ Λακεδαιμόνος ἀφιγμένης, καὶ τοῦ Περικλέους νόμον τινὰ προβαλομένου κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγχανεν, εἰπεῖν Πολυάλακῃ τῶν πρέσβεων τινὰ: « σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέφον εἴσω τὸ πινάκιον· οὐ γὰρ ἔστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων ». Κομποῦ
- 2 δὲ τοῦ λόγου φανέντος, οὐδέν τι μᾶλλον ὁ Περικλῆς ἐνέδωκεν. Ὑπῆρ μὲν οὖν τις ὡς ἔοικεν αὐτῷ καὶ ἰδία πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς ἀπέχθεια, κοινήν δὲ καὶ φανεράν ποιησάμενος αἰτίαν κατ' αὐτῶν, ἀποτέμεσθαι τὴν ἱερὰν ὄργαδα, γράφει ψήφισμα κήρυκα πεμφθῆναι πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς Λακεδαιμονίους τὸν αὐτόν, κατηγοροῦντα τῶν Μεγαρέων.
- 3 Τοῦτο μὲν οὖν τὸ ψήφισμα Περικλέους ἐστὶν εὐγνώμονος καὶ φιλανθρώπου δικαιολογίας ἐχόμενον· ἐπεὶ δ' ὁ πεμφθεὶς κῆρυξ Ἀνθεμόκριτος αἰτία τῶν Μεγαρέων ἀποθανεῖν ἔδοξε, γράφει ψήφισμα κατ' αὐτῶν Χαρίτος « ἄσπονδόν μὲν εἶναι καὶ ἀκήρυκτον ἔχθραν, ὃς δ' ἂν ἐπιβῆ τῆς Ἀττικῆς Μεγαρέων, θανάτῳ ζημιουῖσθαι, τοὺς δὲ στρατηγούς ὅταν ὀμνύωσι τὸν πάτριον ὄρκον ἐπομνύειν ὅτι καὶ δις ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς τὴν Μεγαρικὴν εἰσβαλοῦσι ταφῆναι δ' Ἀνθεμόκριτον παρὰ τὰς Θριασίας πύλας » αἱ νῦν Δίπτυλον ὀνομάζονται.
- 4 Μεγαρεῖς δὲ τὸν Ἀνθεμοκρίτου φόνον ἀπαρνοῦνται τὰς αἰτίας.

- ΚΕΦ. 31
- 1 Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν ὅπως ἔσχεν οὐ ῥάδιον γινῶναι, τοῦ δὲ μὴ λυθῆναι τὸ ψήφισμα πάντες ὡσαύτως τὴν αἰτίαν ἐπιφέρουσι τῷ Περικλεῖ. Πλήρ οἱ μὲν ἐκ φρονήματος μεγάλου μετὰ γνώμης κατὰ τὸ βέλτιστον ἀπισχυρίσασθαι φασιν αὐτόν, πειρᾶν ἐνδόσεως τὸ πρόσταγμα καὶ τὴν συγχώρησιν ἐξομολόγησιν ἀσθενείας ἡγούμενον, οἱ δὲ μᾶλλον ἀθθαδεία τινὶ καὶ φιλονικίᾳ πρὸς ἔνδειξιν ἰσχύος περιφρονησαὶ Λακεδαιμονίων.

"Όταν ἦρθε στήν Ἀθήνα πρεσβεία ἀπό τή Σπάρτη νά συζητήση 1
 γι' αὐτά, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς προφασίζόταν ὅτι ὑπάρχει νόμος πού 2
 ἀπαγορεύει νά κατεβάσουν ἀπό τή θέση της τήν πλάκα μέ τὸ « μεγα-
 ρικὸ ψήφισμα », λένε πὼς ὁ Πολυάλκης, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀποσταλμένους
 τῆς Σπάρτης, τοῦ εἶπε : « Ἐσὺ μὴν τὴν κατεβάσης λοιπόν, ἀλλὰ γύ-
 ρισε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὴν πλάκα· αὐτὸ δὲν ὑπάρχει νόμος πού
 νά τὸ ἐμποδίζη. » Ὁ λόγος φάνηκε ἔξυπνος, ἀλλὰ ὁ Περικλῆς δὲν
 ὑποχώρησε. Φαίνεται πὼς εἶχε καὶ κάποιαν ἰδιαίτερη ἐχθρότητα πρὸς 2
 τοὺς Μεγαρεῖς. Πάντως ἐπίσημα καὶ φανερά τοὺς κατηγοροῦσε γιατί
 καταπάτησαν ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ « ἱερὰ λιβάδια » καὶ πρότεινε ψήφισμα
 νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι ἕναν κήρυκα σ' αὐτοὺς καὶ τὸν ἴδιον κήρυκα
 στὴ Σπάρτη, γιὰ νά κατηγορήσῃ ἀπὸ μέρος τους τοὺς Μεγαρεῖς.
 Αὐτὸ βέβαια τὸ ψήφισμα τοῦ Περικλῆ εἶχε μιὰ λογικὴ καὶ φιλόανθρωπη 3
 βάση. Ἀλλά, ὅταν ὁ κήρυκας Ἀνθεμόκριτος πού ἐστείλαν οἱ Ἀθη-
 ναῖοι θανατώθηκε καὶ θεωρήθηκαν ὡς αἵτιοι γι' αὐτὸ τὸ ἐγκλημα οἱ
 Μεγαρεῖς, ὁ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος προτείνει τὸ ἀκόλουθο ψή-
 φισμα πού ἐγκρίνεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου : « Ἀσπονδη καὶ
 ἀσυμφιλίωτη νά εἶναι ἡ ἔχθρα μας πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς· ὅποιος ἀπ'
 αὐτοὺς πατήσῃ τὸ πόδι του στήν Ἀττικὴ νά τιμωρῆται μέ θάνατο·
 οἱ στρατηγοί μας, ὅταν ὀρκίζονται τὸν πατροπαράδοτο ὄρκο νά προσ-
 θέτουν στὸν ὄρκο τους ὅτι δυὸ φορὲς κάθε χρόνο θά εἰσβάλλουν στὴ
 Μεγαρικὴ· ὁ Ἀνθεμόκριτος νά ταφῆ κοντὰ στὶς Θυριάσιες πύλες ».

Αὐτὲς οἱ πύλες σήμερα ὀνομάζονται Δίπυλο.

Οἱ Μεγαρεῖς ὅμως ἀρνοῦνται πὼς αὐτοὶ θανάτωσαν τὸν Ἀνθε- 4
 μόκριτο.

Ποιὰ ἦταν ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου δὲν εἶναι εὐκόλο νά ξέρη κανεὶς. 1
 Ἀλλὰ γιὰ τὴ μὴ ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὅλοι ὁμόφωνα ρίχνουν τὴν
 εὐθύνη στὸν Περικλῆ. Μερικοὶ ὅμως παραδέχονται ὅτι ἔδειξε αὐτὴ
 τὴν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπὸ εὐγενικὸ φρόνημα καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι
 ἔτσι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τὸ συμφέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμι-
 ζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ τὴν ἀπαίτησή τους ἤθελαν νά δοκιμάσουν
 ὡς πού θά ὑποχωροῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ἦταν
 ὁμολογία ἀδυναμίας. "Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πὼς περιφρόνησε τοὺς
 Λακεδαιμόνιους μᾶλλον ἀπὸ ὑπεροψία καὶ φιλοπόλεμη διάθεση,
 γιὰ νά δείξῃ δύναμη.

ΚΕΦ. 30

Ἀθηναῖοι καὶ
Μεγαρεῖς.

ΚΕΦ. 31

Ἡ εὐθύνη τοῦ
πολέμου. Ὁ
Φειδίας στό-
χος ἐπιθέ-
σεων.

2 Ἡ δὲ χειρίστη μὲν αἰτία πασῶν, ἔχουσα δὲ πλείστους μάρτυρα-
 οὔτω πως λέγεται. Φειδίας ὁ πλάστης ἐργολάβος μὲν ἦν τοῦ ἀγά-
 ματος ὥσπερ εἴρηται, φίλος δὲ τῷ Περικλεῖ γενόμενος καὶ μέγιστον
 παρ' αὐτῷ δυνηθεὶς, τοὺς μὲν δι' αὐτὸν ἔσχεν ἐχθροὺς φθονοῦμενος,
 οἱ δὲ τοῦ δήμου ποιούμενοι πείραν ἐν ἐκείνῳ ποῖός τις ἔσοιτο τῷ
 Περικλεῖ κριτής, Μένωνά τινα τῶν Φειδίου συνεργῶν πείσαντες ἰκέ-
 3 ρία τοῦ Φειδίου. Προσδεξαμένον δὲ τοῦ δήμου τὸν ἄνθρωπον καὶ
 γενομένης ἐν ἐκκλησίᾳ διώξεως, κλοπαὶ μὲν οὐκ ἠλέγχοντο· τὸ γὰρ
 χρυσίον οὕτως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῷ ἀγάλματι προσειργάσατο καὶ πε-
 ριέθηκεν ὁ Φειδίας γνώμῃ τοῦ Περικλέους, ὥστε πάνυ δυνατὸν εἶναι
 περιελοῦσιν ἀποδείξαι τὸν ἵσταθμόν, ὃ καὶ τότε τοὺς κατηγοροὺς
 ἐκέλευσε ποιεῖν ὁ Περικλῆς· ἢ δὲ δόξα τῶν ἔργων ἐπέζε φθόνῳ τῶν
 Φειδίου, καὶ μάλισθ' ὅτι τὴν πρὸς Ἀμαζόνας μάχην ἐν τῇ ἀσπίδι
 ποιῶν αὐτοῦ τινα μορφήν ἐνετύπωσε, πρεσβύτου φαλακροῦ πέτριον
 4 ἐπιτημένον δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, καὶ τοῦ Περικλέους εἰκόνα
 παγκάλην ἐνέθηκε μαχομένου πρὸς Ἀμαζόνα. Τὸ δὲ σχῆμα τῆς χει-
 ρός, ἀνατεινούσης δόρυ πρὸ τῆς ὄψεως τοῦ Περικλέους, πεποιημένοι
 εὐμηχάνως οἷον ἐπικρύπτειν βούλεται τὴν ὁμοιότητα παραφαινομένην
 5 ἐκατέρωθεν. Ὁ μὲν οὖν Φειδίας εἰς τὸ δεσμοτήριον ἀπαχθεὶς ἐτε-
 λεύτησε νοσήσας, ὡς δὲ φασιν ἔνιοι φαρμάκοις, ἐπὶ διαβολῇ τοῦ
 Περικλέους τῶν ἐχθρῶν παρασκευασάντων. Τῷ δὲ μηνυτῇ Μένωνι
 γράψαντος Γλαύκωνος ἀτέλειαν ὁ δῆμος ἔδωκε, καὶ προσέταξε τοῖς
 στρατηγοῖς ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦ. 33

1 Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι γινώσκοντες ὡς ἐκείνου καταλυθέντος εἰς
 πάντα μαλακωτέροις χρῆσονται τοῖς Ἀθηναίοις, ἐκέλευον αὐτοὺς
 τὸ ἄγος ἐλαύνειν τὸ Κυλώνειον, ᾧ τὸ μητροθέην γένος τοῦ Περικλέους
 2 ἔνοχον ἦν, ὡς Θουκυδίδης ἰστόρηκεν. Ἡ δὲ πείρα περιέστη τοῖς

Ἄλλὰ ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες τὶς κατηγορίες, ποῦ ἔχει πάρα πολλοὺς 2
 μάρτυρες, λένε πὼς εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ γλύπτης, ὅπως εἴ-
 παμε, εἶχε ἀναλάβει τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς Ἄ-
 θηναῖς. Ἐπειδὴ ἔγινε φίλος τοῦ Περικλῆ καὶ εἶχε πάρα πολὺ μεγάλη
 δύναμη σ' αὐτόν, μερικοὶ τὸν φθόνησαν, γιατί ἤταν προσωπικοὶ
 ἐχθροὶ του. Ἄλλοι ὅμως ἤθελαν νὰ δοκιμάσουν στὸ πρόσωπο ἐκείνου
 πῶς θὰ ἔκρινε ὁ λαὸς τὸν Περικλῆ. Αὐτοὶ λοιπὸν ἔπεισαν κάποιον
 Μένωνα, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τοῦ Φειδία, καὶ τὸν ἔβαλαν νὰ κα-
 θίσῃ στὴν ἀγορὰ ὡς ἰκέτης καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδεια νὰ καταγγείλῃ
 καὶ νὰ κατηγορήσῃ τὸ Φειδία. Ὁ λαὸς δέχτηκε τὴν αἴτηση τοῦ ἀν- 3
 θρώπου αὐτοῦ καὶ ἡ καταγγελία του συζητήθηκε στὴν ἐκκλησία τοῦ
 δήμου. Γιὰ κλοπὲς δὲν μποροῦσε νὰ σταθῇ κατηγορία, γιατί ὁ Φει-
 διάς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἶχε δουλέψῃ τὸ χρυσάφι καὶ τὸ εἶχε βάλει γύρω
 στὸ ἄγαλμα, κατὰ συμβουλὴ τοῦ Περικλῆ, μὲ τέτοιον τρόπον, ὥστε
 νὰ εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ τὸ βγάλουν καὶ νὰ τὸ ζυγίσουν; πράμα ποῦ
 καὶ τότε ὁ Περικλῆς ζήτησε νὰ κάμουν οἱ κατήγοροι. Ἄλλὰ ὁ φθόνος
 γιὰ τὴ δόξα τῶν ἔργων του βάραινε τὸ Φειδία καὶ μάλιστα γιατί στὴν
 Ἀμαζονομαχία ποῦ παράστησε πάνω στὴν ἀσπίδα τῆς Ἀθηναῖς ἀπο-
 τύπωσε μιὰ εἰκόνα ποῦ τοῦ ἔμοιαζε, μὲ μορφὴ ἑνὸς γέρου φαλακροῦ
 ποῦ σήκωνε μιὰ πέτρα μὲ τὰ δύο του χέρια. Ἐπίσης πρόσθεσε μιὰν
 ὠραιότατη εἰκόνα τοῦ Περικλῆ νὰ πολεμᾷ μὲ μιὰν Ἀμαζόνα. Ἄλλὰ 4
 τὸ σχῆμα τοῦ χεριοῦ, ὅπως σήκωνε τὸ δόρυ μπροστὰ στὸ πρόσωπο
 τοῦ Περικλῆ, ἦταν κατάλληλα φτιαγμένο, σὰ νὰ ἤθελε νὰ κρύψῃ τὴν
 ὁμοιότητα, ποῦ φαινόταν ὅμως ἀπὸ τὰ δύο πλάγια. Τότε ὁ Φειδίας 5
 ρίχτηκε στὴ φυλακὴ, ἀρρώστησε καὶ πέθανε ἢ, ὅπως λένε μερικοί,
 δηλητηριάστηκε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Περικλῆ, γιὰ νὰ βροῦν ἀφορμὴ
 νὰ τὸν συκοφαντήσουν. Στὸ Μένωνα ποῦ εἶχε κάμει τὴν καταγγελία,
 κατὰ πρόταση τοῦ Γλαύκωνα ὁ δῆμος χορήγησε ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς
 φόρους καὶ ἔδωσε διαταγὴ στοὺς στρατηγούς νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν
 ἀσφάλειά του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ εἶχαν τὴ γνώμη πὼς, ἂν ὁ Περικλῆς 1
 πέσῃ ἀπὸ τὴν ἐξουσία, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἦταν πιὸ διαλλαχτικοὶ σ'
 αὐτούς, τοὺς ζητοῦσαν νὰ διώξουν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα τοὺς ἀνθρώπους
 ποῦ τοὺς βαραίνει τὸ « κλυώνειον ἄγος », κληρονομημένο ἀπὸ τὸ μη-
 τρικό γένος τοῦ Περικλῆ, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης. Ἄλλὰ ἡ ἀπόπειρα 2

ΚΕΦ. 33

Εἰσβολὴ στὴν
 Ἀττικὴ. Ἡ
 φρόνησι τοῦ
 Περικλῆ.

πέμψασιν εἰς τούναντιόν· ἀντί γὰρ ὑποψίας καὶ διαβολῆς ὁ Περικλῆς
 ἔτι μείζονα πίστιν ἔσχε καὶ τιμὴν παρὰ τοῖς πολίταις, ὡς μάλιστα
 3 μισούντων καὶ φοβουμένων ἐκείνων τῶν πολεμίων. Διὸ καὶ πρὶν
 ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὸν Ἀρχίδαμον ἔχοντα τοὺς Πελοπον-
 νησίους προεῖπε τοῖς Ἀθηναίοις, ἂν ἄρα τᾶλλα δηῶν ὁ Ἀρχίδαμος
 ἀπέχηται τῶν ἐκείνου διὰ τὴν ξενίαν τὴν οὔσαν αὐτοῖς ἢ διαβολῆς
 τοῖς ἐχθροῖς ἐνδιδοῦς ἀφορμᾶς, ὅτι τῇ πόλει καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς
 ἐπαύλεις ἐπιδίδωσιν.

4 Ἐμβάλλουσιν οὖν εἰς τὴν Ἀττικὴν στρατῶ μεγάλῳ Λακεδαιμό-
 νιοι μετὰ τῶν συμμάχων, Ἀρχίδαμου τοῦ βασιλέως ἡγουμένου, καὶ
 δηοῦντες τὴν χώραν προῆλθον εἰς Ἀχαρνὰς καὶ κατεστρατοπέδευσαν,
 ὡς τῶν Ἀθηναίων οὐκ ἀνεξομένων, ἀλλ' ὑπ' ὄργης καὶ φρονήματος
 5 διαμαχουμένων πρὸς αὐτούς. Τῷ δὲ Περικλεῖ δεινὸν ἐφαίνετο πρὸς
 τοὺς ἐξακισμυρίους Πελοποννησίων καὶ Βοιωτῶν ὀπλίτας — τοσοῦτοι
 γὰρ ἦσαν οἱ τὸ πρῶτον ἐμβαλόντες — ὑπὲρ αὐτῆς τῆς πόλεως μάχην
 συνάψαι· τοὺς δὲ βουλομένους μάχεσθαι καὶ δυσπαθοῦντας πρὸς τὰ
 γινόμενα κατεπράνε, λέγων ὡς δένδρα μὲν τμηθέντα καὶ κοπέντα
 φύεται ταχέως, ἀνδρῶν δὲ διαφθαρέντων ἀθις τυχεῖν οὐ ῥάδιόν ἐστι.
 6 Τὸν δὲ δῆμον εἰς ἐκκλησίαν οὐ συνῆγε, δεδιὼς βιασθῆναι παρὰ γνώ-
 μην, ἀλλ' ὥσπερ νεὼς κυβερνήτης ἀέμου κατιόντος ἐν πελάγει θέ-
 μένος εὐ πάντα καὶ κατατείνας τὰ ὄπλα χρῆται τῇ τέχνῃ, δάκρυα καὶ
 δεήσεις ἐπιβατῶν ναυτιόντων καὶ φοβουμένων εἴσας, οὕτως ἐκεῖνος
 τὸ τ' ἄστυ συγκλείσας καὶ καταλαβὼν πάντα φυλακαῖς πρὸς ἀσφά-
 λειαν, ἐχρῆτο τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς, βραχέα φροντίζων τῶν καταβο-
 7 ὄντων καὶ δυσχεραίνοντων. Καίτοι πολλοὶ μὲν αὐτοῦ τῶν φίλων
 δεόμενοι προσέκειντο, πολλοὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἀπειλοῦντες καὶ κατη-
 γοροῦντες, χοροὶ δ' ἦδον ἄσματα καὶ σκώμματα πρὸς αἰσχύνην,
 ἐφρυβρίζοντες αὐτοῦ τὴν στρατηγίαν ὡς ἀνανδρον καὶ προἰεμένην τὰ

αὐτῆ τῶν Λακεδαιμονίων ἔφερε τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γι' αὐτούς. Γιατί, ἀντὶ νὰ γενήσῃ ὑπόψια καὶ νὰ συκοφαντηθῇ ὁ Περικλῆς, κέρδισε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη καὶ ἐκτίμηση ἀπὸ τοὺς συμπαλίτες του, ἀφοῦ ἔβλεπαν ὅτι κυρίως ἐκεῖνον μισοῦν καὶ φοβοῦνται οἱ ἐχθροί. Γι' αὐτό, καὶ πρὶν ἀκόμη εἰσβάλῃ στὴν Ἀττικὴ ὁ Ἀρχίδαμος 3 με τούς Πελοποννησίους, ὁ Περικλῆς εἶπε στοὺς Ἀθηναίους ὅτι, ἂν τυχόν ὁ Ἀρχίδαμος λεηλατήσῃ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ἀφήσῃ ἀπείραχτα τὰ δικά του κτήματα ἐξαιτίας τῆς φιλίας ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ τους ἢ γιὰ νὰ δώσῃ στοὺς ἐχθροὺς του ἀφορμὲς διαβολῆς, αὐτὸς χαρίζει στὴν πόλιν τὰ κτήματά του καὶ τὰ σπίτια του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν καὶ οἱ σύμμαχοί τους εἰσβάλλουν στὴν 4 Ἀττικὴ μὲ μεγάλο στρατὸ καὶ μὲ ἀρχηγὸ τὸ βασιλεὺς Ἀρχίδαμο. Λεηλατήσαν τὴ χώρα καὶ προχώρησαν ὡς τὶς Ἀχαρνές, ὅπου ἔστησαν τὸ στρατόπεδό τους, μὲ τὴ σκέψῃ πὼς οἱ Ἀθηναῖοι δὲ θὰ συγκαταθῶν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ὀργὴ καὶ τὴν περηφάνια τους θὰ βγοῦν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἔκρινε πὼς θὰ ἦταν ἐπικίνδυνον 5 νὰ ἀναμετρηθῇ μὲ ἐξήντα χιλιάδες Πελοποννησίους καὶ Βοιωτοὺς ὀπλίτες — γιὰτὶ τόσοι ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἔκαμαν τὴν πρώτη εἰσβολὴ — καὶ νὰ πολεμηθῇ θέτοντας σὲ ἄμεσο κίνδυνον καὶ τὴν ἴδιαν τὴν πόλιν. Γιὰ νὰ καταπραῖνῃ ἐκείνους ποὺ ἤθελαν νὰ δώσουν μάχην καὶ ἀναναχτοῦσαν γιὰ τὴν ἀδράνειά του, ἔλεγε πὼς τὰ δέντρα καὶ ἂν κουτσουρευτοῦν καὶ ἂν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἂν χάσωμε τοὺς ἀνθρώπους μας, δὲν τοὺς ξαναβρίσκομε εὐκόλα. Καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ 6 δήμου δὲν τὴν συγκαλοῦσε, γιὰτὶ φοβόταν μήπως τὸν ἀναγκάσουν νὰ κάμῃ ὅσα δὲν ἦταν σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη του. Ὅπως ἕνας καραβοκύρης, ὅταν ξεσπάῃ ἀνεμοθύελλα στὸ πέλαγος, τὰ βάζει ὅλα σὲ τάξην, σφίγγει τὰ σκοινιά καὶ κάνει τὴ δουλειά του, χωρὶς νὰ λογαριάζῃ τὰ δάκρυα καὶ τὶς παρακλήσεις τῶν ἐπιβατῶν ποὺ κυριεύονται ἀπὸ ναυτία καὶ φόβον, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος ἔκλεισε τὴν πόλιν, ἔβαλε παντοῦ φρουρὰς γιὰ τὴν ἀσφάλειά της, ἔκανε ὅ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψῃ, χωρὶς νὰ γνοιάζεται πολὺ γιὰ τὶς κατακραυγὰς καὶ τὶς διαμαρτυρίες. Καὶ ὅμως πολλοὶ φίλοι του τὸν ἐπίαζαν μὲ τὶς παρακλήσεις τους, 7 πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του τὸν φοβέριζαν καὶ τὸν κατηγοροῦσαν, οἱ χοροὶ στίς κωμωδίας τραγουδοῦσαν πειραχτικὰ καὶ χλευαστικὰ τραγούδια γιὰ νὰ τὸν ταπεινώσουν καὶ τὸν ἐβρίζαν, λέγοντας πὼς εἶναι δειλὸς στρατηγὸς καὶ παραδίνει τὰ πάντα στοὺς ἐχθροὺς.

- 8 πράγματα τοῖς πολεμίοις. Ἐπεφύετο δὲ καὶ Κλέων ἤδη, διὰ τῆς πρὸς ἐκείνον ὀργῆς τῶν πολιτῶν πορευόμενος ἐπὶ τὴν δημαγωγίαν, ὡς τὰ ἀνάπαιστα ταῦτα δηλοῖ ποιήσαντος Ἑρμύππου·

Βασιλεῦ σατύρων, τί ποτ' οὐκ ἐθέλεις
 δόρου βαστάζειν, ἀλλὰ λόγους μὲν
 περὶ τοῦ πολέμου δεινὸς παρέχεις,
 ψυχὴ δὲ Τέλητος ὑπεστίν·
 Κἀγχειριδίον δ' ἀκόνη σκληρᾷ
 παραθηγομένης βρῦχαις κοπίδος,
 δηχθεῖς αἴθωνι Κλέωνι.

ΚΕΦ. 34

- 1 Πλὴν ὑπ' οὐδενὸς ἐκινήθη τῶν τοιούτων ὁ Περικλῆς, ἀλλὰ πρῶτος καὶ σιωπῇ τὴν ἀδοξίαν καὶ τὴν ἀπέχθειαν ὑφιστάμενος, καὶ νεῶν ἑκατὸν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον στόλον ἐκπέμπων, αὐτὸς οὐ συνεξέπλευσεν, ἀλλ' ἔμεινεν οἰκουρῶν καὶ διὰ χειρὸς ἔχων τὴν ὄλην πόλιν,
- 2 ἕως ἀπηλλάγησαν οἱ Πελοπονησιοί. Θεραπεύων δὲ τοὺς πολλοὺς ὁμως ἀσχάλλοντας ἐπὶ τῷ πολέμῳ, διανομαῖς τε χρημάτων ἀνελάμβανε καὶ κληρονομίας ἔγραφεν· Αἰγινήτας γὰρ ἐξελάσας ἅπαντας,
- 3 διένειμε τὴν νῆσον Ἀθηναίων τοῖς λαχοῦσιν. Ἦν δὲ τις παρηγορία καὶ ἀφ' ὧν ἔπασχον οἱ πολέμοι. Καὶ γὰρ οἱ περιπλέοντες τὴν Πελοπόννησον χώραν τε πολλὴν κώμας τε καὶ πόλεις· οὐ μικρὰς διεπόρθησαν, καὶ κατὰ γῆν αὐτὸς ἐμβάλων εἰς τὴν Μεγαρικὴν ἔφθειρε
- 4 πᾶσαν. Ἦν καὶ δῆλον ἦν ὅτι πολλὰ μὲν δρωῦντες κατὰ γῆν κακὰ τοὺς Ἀθηναίους, πολλὰ δὲ πάσχοντες ὑπ' ἐκείνων ἐκ θαλάττης, οὐκ ἂν εἰς μῆκος πολέμου τοσοῦτο προὔβησαν, ἀλλὰ ταχέως ἀπείπουν, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς ὁ Περικλῆς προηγόρευσεν, εἰ μὴ τι δαιμόνιον ὑπηρετησάνθη
- 5 τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς. Νῦν δὲ πρῶτον μὲν ἡ λοιμώδης ἐνέπεσε φθορὰ καὶ κατενεμήθη τὴν ἀκμάζουσαν ἡλικίαν καὶ δύναμιν, ὑφ' ἧς καὶ τὰ σώματα κακούμενοι καὶ τὰς ψυχὰς, παντάπασιν ἡγρωθήσαν

Τότε ἄρχισε τὴν ἐπίθεσή του καὶ ὁ Κλέων, πού βρῆκε τὴν εὐκαιρία 8
ἀπὸ τὴν ὀργή τῶν πολιτῶν ἐναντίον ἐκείνου νὰ ἀνοίξη γιὰ τὸν ἑαυτὸ
τοῦ δρόμο πρὸς τὴν ἀρχηγία, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω ἀναπαιστι-
κοὶ στίχοι τοῦ ποιητῆ "Ερμιππου :

« Βασιλιά τῶν σατύρων, γιὰ πές μου : γιατί
νὰ βαστάξης τὸ δόρυ δὲ θέλεις, παρὰ
λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
μὰ ψυχὴ σὰν τοῦ Τέλητα κρύβεις ;

Σὰ σπαθὶ πού τροχίζει κανεὶς
σὲ μιὰ πέτρα, τὰ δόντια σου τρίζεις,
τί ὁ λαμπρὸς Κλέωνας σ' ἔχει δαγκώσει.»

Ἄλλὰ ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐπιθέσεις 1
καὶ ὑπόμενε μὲ πραύτητα καὶ σιωπὴ τὴν ἀνυποληψία καὶ τὴν ἐχθρό-
τητα. Ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο στόλο ἀπὸ ἑκατὸ πλοῖα. Ὁ ἴδιος
ὅμως δὲν πῆγε μαζί τους, παρὰ ἔμεινε στὴν πόλη, γιὰ νὰ τὴν κρα-
τᾷ ὀλόκληρη στὰ χέρια του, ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν
ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Γιὰ νὰ περιποιηθῆ ὅμως τὸ λαὸ πού δὲν ἔπαψε νὰ 2
ἀγαναχτῆ γιὰ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νὰ τὸν προσελκύσῃ
μὲ χρηματικὰ βοηθήματα καὶ πρότεινε νὰ τοῦ δοθοῦν κληρουχίες.
Ἔδωξε ὅλους τοὺς Αἰγινῆτες καὶ μοίρασε μὲ κλῆρο τὸ νησί σὲ Ἀθη-
ναίους. Εἶχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριὰ καὶ ἀπὸ τὶς συμφορὰς πού 3
προξενοῦσαν στοὺς ἐχθρούς. Γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπὸ
τὴν Πελοπόννησο λεηλατοῦσαν μεγάλες περιοχὲς καὶ κωμοπόλεις
καὶ πόλεις ὄχι μικρὲς· καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰ μπῆκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς
στὴ Μεγαρικὴ καὶ τὴν κατὰστρεψε ὀλόκληρη.

Καί, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ προξενοῦσαν βέβαια πολλὰ κακὰ στοὺς Ἀ- 4
θηναίους στὴν ξηρὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ πάθαιναν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πάλ-
λὰ στὴ θάλασσα, ἦταν φανερὸ πὼς δὲ θὰ ἄντεχαν νὰ κρατήσουν τὸν
πόλεμο τόσο πολὺ καὶ γρήγορα θὰ κουράζονταν, ὅπως ἐξαρχῆς τὸ
εἶχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἂν κάποια θεία δύναμη δὲν εἶχε ἔρθει
ἀντίθετη στοὺς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιὰ πρώτη φορὰ 5
ἔπεσε στὴν Ἀθήνα ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία καὶ ἄρχισε νὰ θερίζῃ
τὴ νεότητα καὶ τὸ στρατό. Χτυπημένοι ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ στὸ
σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ τους ἐξαγριώθηκαν ἐντελῶς καὶ θεωροῦσαν ὑπεύ-

ΚΕΦ. 34

Ὁ ἀθηναϊκὸς
στόλος στὴν
Πελοπόννησο.
Ἡ ἐπιδημία
στὴν Ἀθήνα.

πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ καθάπερ ἰατρὸν ἢ πατέρα τῇ νόσῳ παραφρονήσαντες ἀδικεῖν ἐπεχείρησαν, ἀναπεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ὡς τὴν μὲν νόσον ἢ τοῦ χωριτικοῦ πλήθους εἰς τὸ ἄστυ συμφορήσις ἀπεργάζεται, θέρουσ ὦρα πολλῶν ὁμοῦ χύδην ἐν οἰκίμασι μικροῖς καὶ σκηνώμασι πριγηροῖς ἠναγκασμένων διαιτᾶσθαι δίαιταν οἰκονορὸν καὶ ἀργὴν ἀντὶ καθαρῶς καὶ ἀναπεπταμένης τῆς πρότερον, τούτου δ' αἴτιος ὁ τῷ πολέμῳ τὸν ἀπὸ τῆς χώρας ὄχλον εἰς τὰ τεῖχη καταχεάμενος καὶ πρὸς οὐδὲν ἀνθρώποις τοσοῦτοις χρώμενος, ἀλλ' ἔων ὥσπερ βοσκήματα καθειρωγμένους ἀναπίμπλασθαι φθορῶς ἀπ' ἀλλήλων καὶ μηδεμίαν μεταβολὴν μηδ' ἀναφυγὴν ἐκπορίζων.

ΚΕΦ. 35

- 1 Ταῦτα βουλόμενος ἰᾶσθαι καὶ τι παραλυπεῖν τοὺς πολεμίους, ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ναῦς ἐπλήρουν, καὶ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ὀπίτας καὶ ἰππεῖς ἀναβιβασάμενος, ἔμελλεν ἀνάγεσθαι, μεγάλην ἐλπίδα τοῖς πολίταις καὶ φόβον οὐκ ἐλάττω τοῖς πολεμίοις ἀπὸ τοσαύτης
- 2 ἰσχῶς παρασχών. Ἦδη δὲ πεπληρωμένων τῶν νεῶν καὶ τοῦ Περικλέους ἀναβεβηκότος ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ τριήρη, τὸν μὲν ἥλιον ἐκλιπεῖν συνέβη καὶ γενέσθαι σκότος, ἐκπλαγῆναι δὲ πάντας ὡς πρὸς μέγα σημεῖον. Ὁρῶν οὖν ὁ Περικλῆς περίφοβον τὸν κυβερνήτην καὶ διηπορημένον, ἀνέσχε τὴν χλαμύδα πρὸ τῶν ὄψεων αὐτοῦ, καὶ παρακαλύψας ἠρώτησε μὴ τι δεινὸν ἢ δεινοῦ τινος οἴεται σημεῖον· ὡς δ' οὐκ ἔφη, « τί οὖν » εἶπεν « ἐκεῖνο τούτου διαφέρει, πλὴν ὅτι μείζον τῆς χλαμύδος ἐστὶ τὸ πεποιηκὸς τὴν ἐπισκότησιν : » Ταῦτα μὲν οὖν ἐν ταῖς σχολαῖς λέγεται τῶν φιλοσόφων.
- 3 Ἐκπλεύσας δ' οὖν ὁ Περικλῆς οὐτ' ἄλλο τι δοκεῖ τῆς παρασκευῆς ἄξιον δοῦσαι, πολιορκήσας τε τὴν ἱερὰν Ἐπίδανρον ἐλπίδα παρασχοῦσαν ὡς ἄλωσομένην, ἀπέτυχε διὰ τὴν νόσον. Ἐπιγενομένη γὰρ οὐκ αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὅποισοῦν τῇ στρατιᾷ συμμείξαντας

νο τὸν Περικλῆ. Ὅπως ἐκεῖνοι πού παραφρονοῦν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ τὰ βάζουν μὲ τὸ γιατρὸ ἢ μὲ τὸν πατέρα τους, ἔτσι καὶ αὐτοὶ φέρθηκαν ἄδικα στὸν Περικλῆ. Τοὺς ἔπεισαν οἱ ἐχθροὶ του πὼς τὴν ἀρρώστια τὴν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στὴν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχὴ καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ μένουν πολλοὶ μαζί σωρηδὸν σὲ μικρὰ οἰκῆματα καὶ σὲ πνιγηρὲς σκηνές καὶ νὰ μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρὶς νὰ κινοῦνται, αὐτοὶ πού πρὶν ἦταν συνηθισμένοι στὸν καθαρὸ ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου. Καὶ ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τὴ μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στὰ τείχη, πού δὲ χρησιμοποιοῦσε σὲ τίποτε τόσοσους ἀνθρώπους, παρὰ τοὺς ἄφηνε μαντρωμένους σὰν κτήνη νὰ μολύνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, χωρὶς νὰ ἀλλάξῃ τὴν κατάστασή τους οὔτε νὰ τοὺς δίνῃ τὰ μέσα νὰ ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἤθελε νὰ δώσῃ μιὰ λύση σ' αὐτὴ τὴ δραματικὴ 1 ΚΕΦ. 35
κατάσταση καὶ συγχρόνως νὰ βλάβῃ τοὺς ἐχθρούς, ἐξόπλισε ἑκατὸν πενήντα πλοῖα καί, ἀφοῦ ἐπιβίβασε σ' αὐτὰ πολλοὺς γενναίους ὀπλίτες καὶ ἵππεῖς, ἦταν ἔτοιμος νὰ ξεκινήσῃ. Μὲ τὴν τόση δύναμη πού εἶχε ἑτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στοὺς Ἀθηναίους καὶ ὄχι μικρὸ φόβο στοὺς ἐχθρούς. Ἄλλὰ, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἐπιβιβαστῆ τὰ πληρώματα καὶ ὁ Περικλῆς εἶχε ἀνεβῆ στὸ πλοῖο του, ἔγινε ἐκλειψῆ ἡλίου 2 καὶ ἔπεσε σκοτάδι. Ὅλοι τρόμαξαν καὶ τὸ θεώρησαν σὰν ἓνα μεγάλο θεϊκὸ σημάδι. Βλέποντας τότε ὁ Περικλῆς τὸν κυβερνήτη τοῦ πλοίου του περίτρομο καὶ ἐμβρόντητο, σήκωσε τὴ χλαμύδα μπροστὰ στὰ μάτια του, τοῦ τὰ σκέπασε καὶ τὸν ρώτησε ἂν αὐτὸ τὸ νομίζῃ κάτι φοβερὸ ἢ σημάδι πού προσιωνίζει κάτι φοβερό. «Ὅχι βέβαια», ἀποκρίθηκε ὁ κυβερνήτης. «Λοιπὸν», εἶπε ὁ Περικλῆς, «τὶ διαφορὰ ἔχει ἀπ' αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἐκεῖνο πού ἔφερε τὸ σκοτάδι εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὴ χλαμύδα μου ;» Αὐτὰ βέβαια τὰ διηγοῦνται στὶς σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Περικλῆς λοιπὸν ξεκίνησε τότε, ἀλλὰ, φαίνεται πὼς δὲν κα- 3
τόρθωσε κάτι ἀντάξιο στὴν τόση προετοιμασία. Πολιόρκησε τὴν ἱερὴ Ἐπίδαυρο καὶ εἶχε τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ τὴν κυριέψῃ. Δὲν μπόρεσε ὅμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, πού ζέσπασε στὸ στρατὸ καὶ ἀφάνισε ὄχι μόνο τοὺς στρατιῶτες, ἀλλὰ καὶ ὅλους ὅσοι εἶχαν ἔρθει μὲ ὅποιοδήποτε τρόπο σ' ἐπαφὴ μὲ αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε εἶχαν

Ἐκλειψῆ τοῦ ἡλίου. Ἐξάπλωσῆ τῆς ἐπιδημίας.

προσδιέφθειρεν. Ἐκ τούτου χαλεπῶς διακειμένους τοὺς Ἀθηναίους
 4 πρὸς αὐτὸν ἐπειρᾶτο παρηγορεῖν καὶ ἀναθαρρύνειν. Οὐ μὴν παρέλυσε
 τὴν ὄργην οὐδὲ μετέπεισε πρότερον ἢ τὰς ψήφους λαβόντας ἐπ' αὐτὸν
 εἰς τὰς χεῖρας καὶ γενομένους κυρίους ἀφελῆσθαι τὴν στρατηγίαν
 καὶ ζημιῶσαι χρήμασιν, ὧν ἀριθμὸν οἱ τὸν ἐλάχιστον πεντεκαίδεκα
 5 τάλαντα, πεντήκοντα δ' οἱ τὸν πλεῖστον γράφουσιν. Ἐπεγράφη δὲ τῇ
 δίκῃ κατήγορος, ὡς μὲν Ἴδομενεὺς λέγει, Κλέων, ὡς δὲ Θεόφραστος,
 Σιμμίας· ὁ δὲ Ποντικὸς Ἡρακλείδης Λακκατρίδαν εἶρηκε.

ΚΕΦ. 36

1 Τὰ μὲν οὖν δημόσια ταχέως ἔμελλε παύσεσθαι, καθάπερ κέν-
 τρον εἰς τοῦτον ἄμα πληγῇ τὸν θυμὸν ἀφεικότων τῶν πολλῶν·
 τὰ δ' οἰκεία μοχθηρῶς εἶχεν αὐτῶ, κατὰ τὸν λοιμὸν οὐκ ὀλίγους
 ἀποβαλόντι τῶν ἐπιτηδείων, καὶ στάσει διατεταραγμένα πόρωθεν.
 2 Ὁ γὰρ πρεσβύτερος αὐτοῦ τῶν γνησίων υἱῶν Ξάνθιππος, φύσει τε
 δαπανηρὸς ὢν καὶ γυναικὶ νέα καὶ πολυτελεῖ συνοικῶν, Τεισάνδρου
 θυγατρὶ τοῦ Ἐπιλόκου, χαλεπῶς ἔφερε τὴν τοῦ πατρὸς ἀκρίβειαν,
 3 γλίσχρα καὶ κατὰ μικρὸν αὐτῶ χορηγοῦντος. Πέμπας οὖν πρὸς τινα
 4 τῶν φίλων ἔλαβεν ἀργύριον ὡς τοῦ Περικλέους κελεύσαντος. Ἐκείνου
 δ' ὕστερον ἀπαιτοῦντος, ὁ μὲν Περικλῆς καὶ δίκην αὐτῶ προσέλαχε,
 τὸ δὲ μειράκιον ὁ Ξάνθιππος ἐπὶ τούτῳ χαλεπῶς διατεθεὶς ἐλοιδόρει
 τὸν πατέρα, πρῶτον μὲν ἐκφέρων ἐπὶ γέλωτι τὰς οἴκοι διατριβὰς
 5 αὐτοῦ καὶ τοὺς λόγους οὕς ἐποιεῖτο μετὰ τῶν σοφιστῶν. Πεντάβλου
 γὰρ τινας ἀκοντίω πατάξαντος Ἐπίτιμον τὸν Φαρσάλιον ἀκουσίως
 καὶ κτείνατος, ἡμέραν ὅλην ἀναλῶσαι μετὰ Πρωταγόρου διαπο-
 ροῦντα, πότερον τὸ ἀκόντιον ἢ τὸν βαλόντα μᾶλλον ἢ τοὺς ἀγωνοθέ-
 τας κατὰ τὸν ὀρθότατον λόγον αἰτίους χρῆ τοῦ πάθους ἡγεῖσθαι.
 6 Ἀπέθανε γὰρ ὁ Ξάνθιππος ἐν τῷ λοιμῷ νοσήσας.

ἐξοργιστῆ ἐναντίον του γι' αὐτὴ τὴν ἀποτυχία καὶ ὁ Περικλῆς προσ-
παθοῦσε νὰ τοὺς παρηγορήσῃ καὶ νὰ τοὺς δώσῃ θάρρος. Ἄλλὰ δὲν
μπόρεσε νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργὴν τοὺς οὔτε νὰ τοὺς μεταπέισῃ, ὡς τὴ
στιγμὴ πού πῆραν στὰ χέρια τοὺς τὴν ψῆφο καὶ τὴ χρησιμοποίησαν
ἐναντίον του. Μὲ τὴν ψῆφο τοὺς αὐτὴν ἔγιναν κύριοι τῆς τύχης του,
τοῦ ἀφαίρεσαν τὴ στρατηγία καὶ τὸν καταδίκασαν σὲ χρηματικὸ
πρόστιμο, πού μερικοὶ τὸ κατεβάζουν σὲ δεκαπέντε τάλαντα, ἐνῶ
ἄλλοι τὸ ἀνεβάζουν σὲ πενήντα. Στὴ δίκῃ κατήγορός του ἦταν ὁ
Κλέων, ὅπως γράφει ὁ Ἰδομενέας· ὁ Θεόφραστος ὅμως λέει πὼς
ἦταν ὁ Σιμμίας, ἐνῶ ὁ Ἡρακλείδης ἀπὸ τὸν Πόντο ἀναφέρει σὰν
κατήγορο τὸν Λακρατίδα.

Τὰ δημόσια ἀτυχήματά του ἐμελλαν γρήγορα νὰ τελειώσουν, γιατί
ὁ λαὸς μὲ τὸ χτύπημα πού τοῦ ἔδωσε ἔβγαλε τὸ ἄχτι του, ὅπως ἡ
μέλισσα ὅταν πληγνῶν βγάζει τὸ κεντρί της.

Ἄλλὰ ἡ κατάστασι τοῦ σπιτιοῦ του δὲν ἦταν καθόλου καλὴ.
Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του εἶχαν θεριστῆ ἀπὸ τὴν ἐπιδημία,
ἐνῶ ἀπὸ καιρὸ τώρα φιλονικίες εἶχαν ξεσπάσει στὴν οἰκογένειά του.
Ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τὰ γνήσια παιδιὰ του, ὁ Ξάνθιππος, πού ἦταν
ἀπὸ φύσιν σπάταλος καὶ εἶχε παντρευτῆ μιὰ νέα καὶ ἄσωτη γυναίκα,
τὴν κόρη τοῦ Τεισάνδρου καὶ ἐγγονὴ τοῦ Ἐπιλύκη, ἦταν δυσαρεστη-
μένος ἀπὸ τίς αὐστηρὲς οἰκονομίαι τοῦ πατέρα του, πού τοῦ ἔδινε
πάντοτε λίγα καὶ μετρημένα. Αὐτὸς λοιπὸν ἔστειλε κάποτε καὶ πῆρε
ἀπὸ ἓνα φίλο του χρήματα, ἀπὸ μέρος τάχα τοῦ Περικλῆ. Ὅταν ὅμως
ὑστερα ζητοῦσε τὰ χρήματά του, ὁ Περικλῆς ὄχι μόνον ἀρνήθηκε, ἀλλὰ
καὶ τὸν κατάγγειλε. Τότε ὁ νεαρὸς ὁ Ξάνθιππος δυσαρεστήθηκε γι'
αὐτὸ καὶ κακολογοῦσε τὸν πατέρα του. Καὶ πρῶτα, γιὰ νὰ τὸν γελοιο-
ποιήσῃ, ἔλεγε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τίς συναναστροφὰς πού εἶχε ὁ πατέ-
ρας του στὸ σπίτι καὶ τίς συζητήσεις του μὲ τοὺς σοφιστὰς. Ἔτσι,
λόγου χάριν, διηγῆθηκε πὼς, ὅταν ἓνας ἀθλητὴς τοῦ πεντάθλου χτύ-
πησε μὲ τὸ ἀκόντιό του, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, τὸν Ἐπίτιμο ἀπὸ τὰ
Φάρσαλα καὶ τὸν σκότωσε, ὁ πατέρας του πέρασε μιὰ μέρα ὀλόκληρη
συζητώντας μὲ τὸν Πρωταγόρα, ἂν, κατὰ τὴν πιὸ σωστὴ λογικὴ,
πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὑπαίτιος τοῦ δυστυχήματος τὸ ἀκόντιο ἢ ὁ ἀκον-
τιστὴς ἢ οἱ ἀθλοθέτες.

Ἔστερ' ἀπὸ λίγου καιροῦ ὁ Ξάνθιππος πέθανε ἀπὸ τὴν ἐπιδημία.

1 ΚΕΦ. 36

*Οἰκογενειακὰ
ἀτυχήματα
τοῦ Περικλῆ.
Ἡ ἐδυστυχία
του.*

7 Ἀπέβαλε δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν ὁ Περικλῆς τότε καὶ τῶν κηδεστῶν
 8 καὶ φίλον τοὺς πλείστους καὶ χρησιμωτάτους πρὸς τὴν πολιτείαν. Οὐ
 μὴν ἀπεῖπεν οὐδὲ προῦδωκε τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς
 ὑπὸ τῶν συμφορῶν, ἀλλ' οὐδὲ κλαίων οὔτε κηδεύων οὔτε πρὸς τάφου
 9 τῶν γνησίων υἱῶν ἀποβαλεῖν Πάραλον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καμφθεῖς,
 ἐπειράτο μὲν ἐγκαρτερεῖν τῷ ἥθει καὶ διαφυλάττειν τὸ μεγαλόψυ-
 χον, ἐπιφέρων δὲ τῷ νεκρῷ στέφανον ἠτήθη τοῦ πάθους πρὸς τὴν
 ὄψιν, ὥστε κλαυθμὸν τε ῥῆξαι καὶ πλῆθος ἐκχέαι δακρύων, οὐδέποτε
 τοιοῦτον οὐδὲν ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ πεποιηκώς.

ΚΕΦ. 37

1 Τῆς δὲ πόλεως πειρωμένης τῶν ἄλλων στρατηγῶν εἰς τὸν πό-
 λεμον καὶ ῥητόρων, οὐδείς βάρους ἔχων ἰσόρροπον οὐδ' ἀξίωμα πρὸς
 τοσαύτην ἐχέγγυον ἡγεμονίαν ἐφαίνετο· ποθοῦσης δ' ἐκεῖνον καὶ κα-
 λούσης ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ τὸ στρατήγιον, ἀθυμῶν καὶ κείμενος οἶκοι
 2 διὰ τὸ πένθος ὑπ' Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν ἄλλων ἐπέισθη φίλων προελ-
 θεῖν. Ἀπολογησαμένον δὲ τοῦ δήμου τὴν ἀγνωμοσύνην τὴν πρὸς
 αὐτόν, ὑποδεξάμενος αὐθις τὰ πράγματα καὶ στρατηγὸς αἰρεθείς,
 ἠτήσατο λυθῆναι τὸν περὶ τῶν νόθων νόμον, ὃν αὐτὸς εἰσηνήχει
 3 πρότερον, ὡς μὴ παντάπασιν ἐρημία διαδοχῆς [τὸν οἶκον] ἐκλίποι
 τοῦνομα καὶ τὸ γένος. Εἶχε δ' οὕτω τὰ περὶ τὸν νόμον. Ἀκμάζων ὁ
 Περικλῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ πρὸ πάντων πολλῶν χρόνων καὶ παίδας ἔχων
 ὥσπερ εἴρηται γνησίους, νόμον ἔγραψε, μόνους Ἀθηναίους εἶναι τοὺς
 4 ἐκ θυγατρῶν Ἀθηναίων γεγονότας. Ἐπεὶ δὲ τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυ-
 πτίων δωρεὰς τῷ δήμῳ πέμπαντος τετρακισμυρίου πυρῶν μεδίμνους
 ἔδει διανεμέσθαι τοὺς πολίτας, πολλαὶ μὲν ἀνεφύοντο δίκαι τοῖς νό-
 θοις ἐκ τοῦ γραμματός ἐκείνου τέως διαλανθάνουσι καὶ παρορωμένοις,
 πολλοὶ δὲ καὶ συκοφαντήμασι περιέπιπτον. Ἐπράθησαν οὖν ἀλόγους

Ἄλλὰ καὶ τὴν ἀδερφή του ἔχασε τότε ὁ Περικλῆς καὶ πάρα πολλοὺς 7
 συγγενεῖς καὶ φίλους, ποὺ ἦταν πολὺ χρήσιμοι στὴν πολιτικὴ του. 8
 Καὶ ὅμως δὲν ἀπελπίστηκε καὶ δὲν ἄφησε νὰ λυγίσῃ ἀπὸ τίς συμφορὲς
 τὸ φρόνημά του καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του. Καὶ ποτὲ δὲν τὸν 9
 εἶδε κανεὶς νὰ κλαίῃ· οὔτε ὅταν συνόδευε τοὺς νεκροὺς οὔτε ὅταν πῆ-
 γαινε στὸν τάφο κανενὸς ἀπὸ τοὺς δικούς του, ὥσπου τέλος ἔχασε
 καὶ τὸ παιδί του τὸν Πάραλο, τὸ μόνο ποὺ τοῦ εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὰ
 γνήσια παιδιά του. Τότε λύγισε πιά. Προσπαθοῦσε νὰ συγκρατήσῃ τὸ
 συνηθισμένο γαλήνιο ὕφος του καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀξιοπρέπειά
 του, μὰ, ὅταν πλησίασε γιὰ νὰ ἀποθέσῃ πάνω στὸ νεκρὸ παιδί του
 ἓνα στεφάνι καὶ τὸ ἀντίκρισε, νικῆθηκε ἀπὸ τὴ συμφορὰ· ζέσπασε σὲ
 λυγμούς καὶ ἔχυσε ἄφθονα δάκρυα, πράμα ποὺ δὲν εἶχε κάμει ποτὲ
 σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ ὡς τότε.

Ἡ πόλη ὅμως, ἀφοῦ δοκίμασε τοὺς ἄλλους στρατηγούς καὶ πολι- 1
 τικούς γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμο, εἶδε πῶς κανεὶς δὲν εἶχε ἀνά-
 λογη βαρύτητα οὔτε κύρος ἰκανὸ νὰ δώσῃ τὴν ἐγγύησιν ποὺ ἀπαι-
 τοῦσε μιὰ τόσο μεγάλη ἐξουσία σ' ἐκεῖνες τίς περιστάσεις. Γιὰ τοῦτο
 ὁ λαὸς ἀποζητοῦσε τὸν Περικλῆ. Τὸν καλοῦσε πάλι στὸ βῆμα καὶ
 στὴ στρατηγία. Ἄλλ' αὐτὸς ἔμενε στὸ σπιτί του, καταθλιμμένος ἀπὸ
 τὸ πένθος του. Μόνον ὅταν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ οἱ ἄλλοι του φίλοι πῆ-
 γαν καὶ τὸν παρακάλεσαν, πείστηκε νὰ ἐμφανιστῇ. Καί, ἀφοῦ ὁ λαὸς 2
 ζήτησε συγγνώμη γιὰ τὴν ἀγνωμοσύνη ποὺ τοῦ ἔδειξε, δέχτηκε πάλι
 τὴν ἐξουσία καὶ ἐκλέχτηκε στρατηγός. Ἐπρότεινε τότε νὰ καταργηθῇ
 ὁ νόμος γιὰ τοὺς μὴ γνήσιους πολίτες (ποὺ ἄλλοτε αὐτὸς εἶχε προ-
 τείνει), γιὰ νὰ μὴ χαθῇ ὀλότελα τὸ ὄνομα καὶ τὸ γένος του ἀπὸ ἔλ-
 λειψιν διαδοχῆς. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ νόμου εἶναι 3
 καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὅταν ὁ Περικλῆς ἦταν στὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς
 του σταδιοδρομίας, πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, καὶ εἶχε παιδιά γνήσια,
 εἶχε προτείνει νόμο, νὰ θεωροῦνται γνήσιοι Ἀθηναῖοι ὅσοι ἔχουν γεν-
 νηθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ὅταν ὅμως ὁ βασιλιάς τῶν 4
 Αἰγυπτίων ἔστειλε στὴν Ἀθήνα ὡς δωρεὰ σαράντα χιλιάδες μεδί-
 μνους σιτάρι καὶ ἔπρεπε νὰ μοιραστῇ στοὺς πολίτες, πολλὰ δίκες
 εἶχαν κινηθῇ ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ νόμου, γιὰτὶ πολλοὶ ἀμφισβητοῦσαν
 τὸ δικαίωμα τῆς διανομῆς στοὺς μὴ γνήσιους πολίτες, ποὺ ὡς τότε
 ζέφευγαν καὶ ἔμεναν ἀπαρατήρητοι· ἀρκετοὺς μάλιστα τοὺς συκο-

ΚΕΦ. 37

Ἀνάκληση
 τοῦ Περικλῆ
 στὴ στρατη-
 γία. Ὁ νόμος
 γιὰ τοὺς γνή-
 σιους Ἀθη-
 ναίους.

ὀλίγω πεντακισχιλίων ἐλάττους, οἱ δὲ μείναντες ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ
 κριθέντες Ἀθηναῖοι μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τεσσαράκοντα τὸ
 5 πλῆθος ἐξητάσθησαν. Ὅντος οὖν δειοῦ τὸν κατὰ τοσοῦτων ἰσχύ-
 σαντα νόμον ὑπ' αὐτοῦ πάλιν λυθῆναι τοῦ γράφαντος, ἡ παροῦσα δυ-
 στυχία τῷ Περικλεῖ περὶ τὸν οἶκον, ὡς δίκην τινὰ δεδωκότι τῆς ὑπε-
 ροψίας καὶ τῆς μεγαλαυχίας ἐκείνης, ἐπέκλασε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ
 δόξαντες αὐτὸν νεμεσητά τε παθεῖν ἀνθρωπίνων τε δεῖσθαι, συνεχώ-
 ρησαν ἀπογράψασθαι τὸν νόμον εἰς τοὺς φράτορας, ὄνομα θέμενον τὸ
 6 αὐτοῦ. Καὶ τοῦτον μὲν ὕστερον ἐν Ἀργινοῦσαις καταναυμαχίσαντα
 Πελοποννησίους ἀπέκτεινεν ὁ δῆμος μετὰ τῶν συστρατῆγων.

ΚΕΦ. 38

1 Τότε δὲ τοῦ Περικλέους ἔοικεν ὁ λοιμὸς λαβέσθαι λαβὴν οὐκ
 ὀξεῖαν ὥσπερ ἄλλων οὐδὲ σύντονον, ἀλλὰ βληχρᾶ τινι νόσῳ καὶ μῆκος
 ἐν ποικίλαις ἐχούσῃ μεταβολαῖς διαχρωμένῃ τὸ σῶμα σχολαίως καὶ
 2 ὑπερεῖπουσαν τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ γοῦν Θεόφραστος ἐν τοῖς
 Ἠθικοῖς διαπορήσας εἰ πρὸς τὰς τύχας τρέπεται τὰ ἦθη καὶ κινού-
 μενα τοῖς τῶν σωμάτων πάθεσιν ἐξίσταται τῆς ἀρετῆς, ἰστόρηκεν
 3 ὅτι νοσῶν ὁ Περικλῆς ἐπισκοπομένῳ τινὶ τῶν φίλων δείξειε περιά-
 πτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχίλῳ περιηρημένον, ὡς σφόδρα κακῶς
 4 ἔχον ὁπότε καὶ ταύτην ὑπομένοι τὴν ἀβελτερίαν. Ἦδη δὲ πρὸς τῷ τε-
 λευτᾷ ὄντος αὐτοῦ, περικαθήμενοι τῶν πολιτῶν οἱ βέλτιστοι καὶ τῶν
 φίλων οἱ περιόντες λόγον ἐποιοῦντο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δυνάμεως,
 ὅση γένοιτο, καὶ τὰς πράξεις ἀμετροῦντο καὶ τῶν τροπαίων τὸ
 πλῆθος· ἐννέα γὰρ ἦν ἂ στρατηγῶν καὶ νικῶν ἔστησεν ὑπὲρ τῆς πό-
 4 λεως. Ταῦθ' ὡς οὐκέτι συνιέντος, ἀλλὰ καθηρημένου τὴν αἴσθησιν
 αὐτοῦ, διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους· ὁ δὲ πᾶσιν ἐτύγγαχε τὸν νοῦν προσε-
 σχηκῶς, καὶ φθεγξάμενος εἰς μέσον ἔφη θαυμάζειν ὅτι ταῦτα μὲν

φαντοῦσαν πῶς δὲν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καταδικάστηκαν καὶ πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σχεδὸν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔμειναν ὡς πολῖτες καὶ θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἦταν λοιπὸν φοβερό, ὁ νόμος αὐτὸς ποὺ ἐφαρμόστηκε γιὰ τόσα ἄτομα, νὰ καταργηθῆ τώρα ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιο ποὺ τὸν πρότεινε. Ἀλλὰ ἡ σημερινὴ οἰκογενειακὴ δυστυχία τοῦ Περικλῆ, ποὺ ἦταν σὰν τιμωρία γιὰ τὴν ὑπεροψία καὶ τὴν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπειδὴ νόμισαν ὅτι ἀρκετὰ τιμωρήθηκε ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τώρα εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ βρῆ τὴν ἐπιείκεια ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τὴν ἄδεια νὰ γράψῃ τὸ μὴ γνήσιο παιδί του στὸ μητρώο τῶν πολιτῶν καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ ὄνομά του.

Καὶ αὐτὸν ὅμως ἀργότερα, ἂν καὶ νίκησε στὶς Ἀργινοῦσες τοὺς Πελοποννησίους στὴ ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν καταδίκασαν σὲ θάνατο μαζί μὲ τοὺς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 38 - 39)

Τότε φαίνεται πῶς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τὸν Περικλῆ. Ἡ ἀρρώστια δὲν παρουσίασε ὀξὺτητα καὶ ὄρμη, ὅπως σὲ ἄλλους. Ἦταν ἥπια, ἀλλὰ μακροχρόνια, εἶχε διάφορες φάσεις καὶ τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγὰ σιγὰ τὸ σῶμα καὶ τοῦ ἐρείπωνε τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ Θεόφραστος στὰ «Ἡθικά» του, διερευνώντας ἂν οἱ χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μὲ ὅσα τοὺς παρουσιάζει κάθε φορὰ ἡ τύχη καὶ ἂν ἀλλοιώνωνται ἀπὸ τὰ πάθη τοῦ σώματος καὶ χάνουν τὴν ἀρετὴ τους, διηγεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἀρρωστος, ἔδειξε σὲ κάποιον φίλο του ποὺ ἤρθε νὰ τὸν δῆ ἕνα φυλαχτὸ ποὺ τοῦ εἶχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στὸ λαιμό, σὰ νὰ τοῦ ἔδινε νὰ καταλάβῃ σὲ ποιά σοβαρὴ κατάσταση βρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀνοησία.

Ἐνῶ αὐτὸς πλησίαζε πιά στὸ θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς φίλους του εἶχαν ἐπιζῆσει μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ δύναμη ποὺ εἶχε καὶ ἀπαριθμοῦσαν τὶς πράξεις καὶ τὰ πολλά του τρόπαια· καὶ ἦταν ἐννιά τὰ τρόπαια ποὺ εἶχε στήσει ἀπὸ μέρος τῆς Ἀθήνας σὰ στρατηγὸς καὶ νικητῆς. Τὰ ἔλεγαν αὐτὰ μεταξὺ τους, μὲ τὴν ἰδέα πῶς αὐτὸς εἶχε χάσει τὶς αἰσθήσεις του καὶ δὲν καταλάβαινε πιά. Καὶ ὅμως ἐκεῖνος πρόσεχε σὲ ὅλα

ΚΕΦ. 38

Ὁ Περικλῆς προσβάλλεται ἀπὸ τὴν ἐπιδημία. Ἐγκώμιο τῶν ἀρετῶν του.

ἐπαινοῦσιν αὐτοῦ καὶ μνημονεύουσιν, ἃ καὶ πρὸς τύχης ἐστὶ κοινὰ καὶ γέγονεν ἤδη πολλοῖς στρατηγοῖς, τὸ δὲ κάλλιστον καὶ μέγιστον οὐ λέγουσιν. « Οὐδεὶς γάρ », ἔφη, « δι' ἐμὲ τῶν ὄντων Ἀθηναίων μέλαν ἱμάτιον περιεβάλετο. »

ΚΕΦ. 39

- 1 Θανμαστός οὖν ὁ ἀνὴρ οὐ μόνον τῆς ἐπιεικειᾶς καὶ προδότητος, ἦν ἐν πράγμασι πολλοῖς καὶ μεγάλας ἀπεχθειᾶς διετήρησεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ φρονήματος, εἰ τῶν αὐτοῦ καλῶν ἠγεῖτο βέλτιστον εἶναι τὸ μῆτε φθόνῳ μῆτε θυμῷ χαρίσασθαι μηδὲν ἀπὸ τηλικαύτης δυνάμεως,
- 2 μηδὲ χρήσασθαι τινι τῶν ἐχθρῶν ὡς ἀνηκέστῳ. Καί μοι δοκεῖ τὴν μειρακιώδη καὶ σοβαρὰν ἐκείνην προσωνυμίαν ἐν τοῦτο ποιεῖν ἀνεπίφθονον καὶ πρέπουσαν, οὕτως εὐμενὲς ἦθος καὶ βίον ἐν ἐξουσίᾳ καθαρὸν καὶ ἀμίαντον Ὀλύμπιον προσαγορεύεσθαι, καθάπερ τὸ τῶν θεῶν γένος ἀξιοῦμεν αἴτιον μὲν ἀγαθῶν, ἀναίτιον δὲ κακῶν πεφυκὸς ἄρχειν καὶ βασιλεύειν τῶν ὄντων, οὐχ ὥσπερ οἱ ποιηταὶ συνταράττοντες ἡμᾶς ἀμαθεστάταις δόξαις ἀλίσκονται τοῖς αὐτῶν μυθεύμασι, τὸν μὲν τόπον, ἐν ᾧ τοὺς θεοὺς κατοικεῖν λέγουσιν, ἀσφαλὲς ἔδος καὶ ἀσάλευτον καλοῦντες, οὐ πνεύμασιν, οὐ νέφεσι χρώμενον, ἀλλ' αἰθρία μαλακῆ καὶ φωτὶ καθαρωτάτῳ τὸν ἅπαντα χρόνον ὁμαλῶς περιλαμπόμενον, ὡς τοιαύτης τινὸς τῷ μακαρίῳ καὶ ἀθανάτῳ διαγωγῆς μάλιστα πρεπούσης, αὐτοὺς δὲ τοὺς θεοὺς ταραχῆς καὶ δυσμενείας καὶ ὀργῆς ἄλλων τε μεστοὺς παθῶν ἀποφαινόντες, οὐδ' ἀνθρώποις
- 3 νοῦν ἔχουσι προσσηκόντων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἑτέρας δόξει πραγματείας εἶναι.

Τοῦ δὲ Περικλέους ταχεῖαν αἴσθησιν καὶ σαφῆ πόθον Ἀθηναίοις ἐνειργάζετο τὰ πράγματα. Καὶ γὰρ οἱ ζῶντος βαρυνόμενοι

ὅτα ἔλεγαν, τοὺς ἔκοψε τὴν ὁμιλία τους καὶ τοὺς εἶπε πῶς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καὶ μνημονεύουν τὰ ἔργα του ἐκεῖνα πού καὶ ἡ τύχη βοήθησε νὰ γίνουν καὶ πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοὶ στρατηγοί, δὲν ἀναφέρουν ὅμως τὸ καλύτερο καὶ τὸ σπουδαιότερο, ὅτι «Κανεῖς Ἀθηναῖος δὲ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας του.»

Ἦταν, ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὄχι μόνο γιὰ τὴ μετριότητα καὶ τὴν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σὲ τόσο πολλὲς περιστάσεις καὶ σὲ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πῶς τὸ καλύτερο ἀπ' ὅλα τὰ προτερήματά του εἶναι τὸ ὅτι, ἂν καὶ εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτὲ δὲν παρασύρθηκε οὔτε ἀπὸ φθόνου οὔτε ἀπὸ θυμὸ καὶ ποτὲ δὲν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του· σὰν ἐχθρὸ ἀσυμφιλίωτο. Καὶ νομίζω πῶς ἡ ἀλαζονικὴ καὶ βαριά ἐκείνη προσωινία πού τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τὸν εἶπαν «Ὀλύμπιο», μόνο γιὰ τοῦτο εἶναι ἀποδεχτὴ καὶ σωστὴ, γιατί δόθηκε σὲ ἄνθρωπο πού εἶχε τόσο ἥρεμο χαρακτῆρα καὶ ἐζήσε ζωὴ τόσο καθαρὴ καὶ ἀμίαντη παρ' ὅλη τὴ μεγάλη ἐξουσία πού εἶχε στὰ χέρια του. Τὸ ἴδιο πιστεύομε πῶς συμβαίνει καὶ στὸ γένος τῶν θεῶν. Πιστεύομε πῶς οἱ θεοὶ εἶναι αἵτιοι τοῦ καλοῦ καὶ ὄχι τοῦ κακοῦ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι κύριοι καὶ βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δὲν πιστεύομε τὰ λόγια τῶν ποιητῶν πού μᾶς ταράζουν μὲ τίς τόσο ἀνόητες δοξασίες τους, ὅπως φαίνεται καθαρὰ στὰ ἴδια τους τὰ ποιήματα. Μᾶς λένε πολὺ σωστά ὅτι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν εἶναι ἓνα μέρος σταθερὸ καὶ ἀσάλευτο, πού δὲν ἔχει ἀνέμους οὔτε νέφη, παρὰ καταυγάζεται αἰῶνια καὶ ἀδιατάραχτα ἀπὸ καθαρὴ ξαστεριά καὶ λαμπρότατο φῶς, γιατί ἓνα τέτοιο εἶδος ζωῆς ἀρμόζει προπάντων σὲ μακάρια καὶ ἀθάνατα ὄντα· καὶ ὅμως αὐτοὺς τοὺς θεοὺς μᾶς τοὺς παρουσιάζουν γεμάτους ἀπὸ ταραχὴ καὶ μίσος καὶ ὀργὴ καὶ ἀπὸ ἄλλα ταπεινὰ πάθη, πού δὲν ἀρμόζουν οὔτε σὲ ἀνθρώπους μυαλωμένους. Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σὲ ἄλλου εἴδους πραγματεία.

Ὅταν ὁ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα αἰσθητὴ στοὺς Ἀθηναίους τὴν ἔλλειψή του καὶ ὅλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μὲ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη καὶ ὅσοι αἰσθάνονταν βαριά τὴ δύναμή του, ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε, γιατί τοὺς ἐπισκίαζε, ἀμέσως μόλις αὐτὸς ἔλειψε καὶ δοκίμασαν ἄλλους πολιτικούς καὶ ἄλλους ἀρχηγούς, συμφωνοῦσαν ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε φανῆ ἄλλος ἄνθρωπος μὲ χαρακτῆρα

1 ΚΕΦ. 39

Χαρακτηρισμός τοῦ Περικλῆ. Ὁ θάνατός του. Τὰ ἐπακόλουθα.

2

3

τὴν δύναμιν ὡς ἀμάρουσαν αὐτούς, εὐθὺς ἐκποδῶν γενομένου πει-
 ρώμενοι ῥητόρων καὶ δημαγωγῶν ἑτέρων, ἀνωμολογοῦντο μετριώ-
 4 τερον ἐν ὄγκῳ καὶ σεμνότερον ἐν προότῃ μὴ φῦναι τρόπον. Ἡ δ'
 ἐπίφθονος ἰσχὺς ἐκείνη, μοναρχία λεγομένη καὶ τυραννὶς πρότερον,
 ἐφάνη τότε σωτήριον ἔργον τῆς πολιτείας γενομένη· τοσαύτη φθορὰ
 καὶ πλῆθος ἐπέκειτο κακίας τοῖς πράγμασι, ἦν ἐκεῖνος ἀσθενῆ καὶ
 ταπεινὴν ποιῶν ἀπέκρουπτε καὶ κατεκώλυεν ἀνίκηστον ἐν ἐξουσίᾳ
 γενέσθαι.

πιό μετρημένο στην περηφάνια του και πιο σεβαστό στην πραότητα του. Ἄλλὰ ἡ δύναμή του ἐκείνη πού προκαλοῦσε τὸ φθόνο καὶ τὴν ἄ-
 ἔλεγαν πρωτύτερα μοναρχία καὶ τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο
 στήριγμα ἦταν γιὰ τὴν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο εἶχε εἰσχωρήσει
 στὴν πολιτικὴ ζωὴ ἡ διαφθορὰ καὶ πόσο μεγάλη φαυλότητα ὑπῆρχε,
 πού ἐκεῖνος τὴν περιορίζε καὶ τὴν ἐλάττωνε σὲ σημεῖο πού νὰ εἶναι
 κρυμμένη, καὶ τὴν ἐμπόδιζε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ μεταβληθῇ σὲ
 ἐξουσία, πού τότε θὰ ἦταν ἀθεράπευτη.

Ημερομηνία: ...
 Ονοματεπώνυμο: ...
 Τμήμα: ...
 Θέμα: ...
 Ημερομηνία: ...
 Ονοματεπώνυμο: ...
 Τμήμα: ...
 Θέμα: ...
 Ημερομηνία: ...
 Ονοματεπώνυμο: ...
 Τμήμα: ...
 Θέμα: ...

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 15

Κεφ. 3. *Ἀκαμαντίδα φυλή*, μία ἀπὸ τὶς δέκα φυλὲς τῆς Ἀττικῆς μετὰ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τὸ 507 π.Χ.

στὸ δῆμο τοῦ Χολαργοῦ, ποὺ ἀνῆκε στὴν Ἀκαμαντίδα φυλή. Ἄγνωστη ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἴσως στὰ Β.Δ. τῆς Ἀττικῆς.

Ξάνθιππος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ. Νίκησε τοὺς Πέρσες στὴ Μυκάλῃ (ποὺ εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σάμο) τὴν ἴδια μέρα ποὺ κέρδισε ὁ Πausanίας τὴ νίκη στὶς Πλαταιεὺς (479 π.Χ.).

ἡ Ἀγαρίστη, ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ, δὲν ἦταν ἐγγονὴ παρὰ ἀνεψιὰ τοῦ Κλεισθένη (κόρη τοῦ ἀδερφοῦ του Ἴπποκράτη), ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος.

ὁ Κλεισθένης, ποὺ ἀνῆκε στὴν παλαιὰ καὶ ἀρχοντικὴ οἰογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτὸς μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ἐξουσία τῶν Πεισιστρατιδῶν στὴν Ἀθήνα (τὸ 510 π.Χ.). Ἐδιώξε τὸν Ἴππία, τὸ γιὸ τοῦ Πεισιστράτου, καὶ ἐγκαθίδρυσε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα (τὸ 508 π.Χ.).

Κεφ. 4. *Δάμων*. Ἀθηναῖος μουσικὸς τοῦ 5 π.Χ. αἰ., ποὺ εἶχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καὶ ἐμπειροῦ στὴν πολιτικὴ.—Ὁ Πλούτ. προσθέτει τὴ γραμματικὴ λεπτομέρεια ὅτι τὸ ὄνομα *Δάμων* προφέρεται μὲ βραχύχρονη τὴν πρώτη συλλαβή, δηλ. ὅπως προφέρομε καὶ ἐμεῖς σήμερα (*Δά-μων*), ἐνῶ ἂν ἦταν μακρόχρονη, θὰ προφερόταν *Δαά-μων*, γιατί οἱ ἀρχαῖοι τὸ μακρόχρονο φωνῆεν τὸ πρόφεραν σὲ διπλάσιο χρόνο περίπου ἀπὸ ὅσο τὸ βραχύχρονο (ἀπὸ τὸ *δαμάω*, *δαμάζω*, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ *δήμος*).

Ἀριστοτέλης, ὁ μεγάλος φιλόσοφος ποὺ γεννήθηκε στὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τὸ 384 π.Χ., διδάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτῆς τῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στὴν Ἀθήνα (τῆς « περιπατητικῆς »). Πέθανε τὸ 322 π.Χ. στὴ Χαλκίδα. Ἐγράψε πολλὰ φιλοσοφικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα.

Πυθοκλείδης, ἀπὸ τὴ νῆσο Κέα, φιλόσοφος καὶ μουσικὸς.

Πλάτων ὁ κωμικὸς. Ἐζῆσε τὸν 4 π.Χ. αἰ., (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). Ἐγράψε πολλὰς κωμωδίας

ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώζονται μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα.

Χείρων, ὁ κωμικὸς Πλάτων φαντάζεται ὅτι ὁ σοφὸς Κένταυρος Χείρων πού διδάξε τὸν Ἀχιλλεῖα, ἦταν δάσκαλος καὶ τοῦ Περικλῆ.

Σελ. 17

Ζήνων, ἀπὸ τὴν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, σπουδαῖος Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ 5 π.Χ. αἰ., μαθητῆς τοῦ Παρμενίδη.

Παρμενίδης, ἔξοχος Ἑλληνας φιλόσοφος τοῦ 5 π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, ὅπου ὑπῆρχε ὀνομαστὴ σχολὴ φιλοσόφων (Ἑλεατικὴ σχολή).

Τίμων ὁ Φλειάσιος (δηλ. ἀπὸ τῆ Φλειούντα, πόλη ΒΔ τῆς Νεμέας). Ἔζησε κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 3. π.Χ. αἰ. καὶ ἔγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα καὶ ἓνα ἔμμετρο ἔργο πού ἐπιγράφεται «Σίλλοι» (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στὸ ὁποῖο σατύριζε πολλοὺς φιλοσόφους· σ' αὐτὸ σατυρίζει καὶ τὸ φιλόσοφο Ζήνωνα μὲ τοὺς στίχους πού παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ἱκανὸς καὶ νὰ ὑποστηρίξει καὶ νὰ κατακρίνη μὲ ἐπιχειρήματα τὸ ἴδιο πράγμα.

Ἀναξαγόρας, μεγάλος φιλόσοφος· γεννήθηκε στὶς Κλαζομενές τῆς Μ. Ἀσίας τὸ 500 π.Χ., ἔζησε στὴν Ἀθήνα καὶ πέθανε στὴ Λάμψακο τὸ 428. Ἐγράψε σύγγραμμα «Περὶ φύσεως», ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι τὸ αἶτιο πού κινεῖ ὅλα τὰ στοιχεῖα στὴ φύση εἶναι ὁ ἄπειρος «νοῦς».

Κεφ. 5. *μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη*· ἐννοεῖ τὴν ἐξέταση τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Σελ. 19

Ἴων, λυρικὸς καὶ τραγικὸς ποιητῆς τοῦ 5. π.Χ. αἰ. ἀπὸ τῆ Χίο.

ἓνα σατυρικὸ μέρος· στοὺς ἀρχαίους δραματικούς διαγωνισμοὺς ἔπαιζαν τρεῖς τραγωδίες μαζὶ (τριλογία) καὶ στὸ τέλος ἓνα σατυρικὸ δράμα πού ξεκούραζε κάπως τοὺς θεατῆς μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού εἶχαν εὐθύμη ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἴωνα πρέπει καὶ ἡ

ἀρετή τῶν ἀνθρώπων νά ἔχη βέβαια τή σοβαρότητά της, ἀλλά νά ἐκδηλώνεται μέ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, βλ. σημ. παραπάνω.

Κεφ. 6. μετεωρολογικά φαινόμενα· Βλ. παραπάνω μετεωρολογική ἐπιστήμη.

Θουκυδίδης, γιός τοῦ Μελησία, ἀπό τὸ δῆμο Ἀλωπεκίης, γαμπρός τοῦ Κίμωνα· αὐτὸς ἦταν πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ. Δὲν πρέπει νά κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μέ τὸν ἱστορικό Θουκυδίδη. Ἔζησαν καί οἱ δύο τὴν ἴδια ἐποχῆ.

Σελ. 21

ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων· οἱ ἀρχαῖοι μέ τὸ χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν ὀρισμένα συνθήματα στὸ στρατό, σὲ ἀθλητικὲς ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντις πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιὰ νά προλέγουν τὰ μέλλοντα, ἔλεγαν πῶς καί ἀπὸ τὸν ἦχο τῶν μετάλλινων δίσκων μποροῦσαν νά προφητεύουν.

ἡλιακὰ ρολόγια (ἀρχ. *γνώμονες*), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴ μέτρηση τῆς ὥρας. Σὲ μιὰν ἐπιφάνεια στηριζόταν ἕνας στυλίσκος (δείκτης) πού ἡ σκιά του, ὅπως μετατοπίζεται ἀνάλογα μέ τὴ θέση τοῦ ἡλίου, ἔδειχνε τὴν ὥρα. Καί ἡ σκιά αὐτῆ (κατὰ τὴ θέση, τὸ μέγεθος ἢ τὴν ἔνταση πού εἶχε) ἦταν γιὰ τοὺς μάντις σημάδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλεγαν πῶς μποροῦσαν νά προβλέψουν τὰ μέλλοντα.

Κεφ. 7. Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἄρχοντας μέ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 538 π.Χ. ὡς τὸ θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολὺ ἡλικιωμένοι· τὴν ἐποχῆ πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἐτῶν, δηλ. κατὰ τὸ 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι πού εἶχαν γνωρίσει τὸν Πεισίστρατο θὰ ἦταν περίπου ἐξηντάρηδες· αὐτοὶ πού πρόφτασαν νά παρακολουθήσουν τὴ δράση του θὰ ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τὸ 467 π.Χ.

καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίστηκε, δηλ. τὸ 471 π.Χ.

τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατεῖες· ἀπὸ τὸ 467 π.Χ. εἶχε ἀνατεθῆ τὸν Κίμωνα ἢ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν

Περσῶν· νίκησε στὸν Εὐρυμέδοντα τὸ 468 π.Χ. καὶ ἡ ἐκστρατεία του στὴ Θάσο ἔγινε τὸ 465.

φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τὴν ὑποψία ὅτι θέλει νὰ γίνῃ τύραννος, γιατί τότε θὰ τὸν ἐξοστράκιζαν· ἔτσι εἶχε ἐξοστρακιστῆ καὶ ὁ πατέρας του Ξάνθιππος τὸ 484 π.Χ.

Σελ. 23

πρὸς τὴν ἀγορά· ἀγορὰ λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συκεντρῶνόνταν οἱ πολῖτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ῥήτορες κτλ. Περίφημη ἦταν στὴν Ἀθήνα ἡ ἀγορὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ποῦ εἶχε πολλὰ γλυπτὰ ἔργα.

τὴν ὥρα ποῦ θὰ ἄρχιζαν νὰ πίνουν· τὸ δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μὲ « σπονδές », δηλ. ἔχυναν λίγο ἀνέρωτο κρασί (« ἄκρατον οἶνον ») πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἰνοποσία (ὁ πότος ἢ συμπόσιο) μὲ νερωμένο κρασί καὶ ἄρχιζαν φαιδρές συζητήσεις, τραγούδια, χοροὶ κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο· δηλ. κατὰ τὸν Πλούτ. ὁ ἀληθινὰ ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νὰ δείχνῃ τὴν ἀρετὴ του στὶς κοινωνικὲς του σχέσεις καὶ νὰ μὴ μένη κλεισμένος στὸν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Κριτόλαος, ἀπὸ τὴ Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ 2. π.Χ., ποῦ εἶχε πάρει μέρος σὲ μιὰν ἀποστολὴ στὴ Ρώμη καὶ ἔκαμε γνωστὴ στοὺς Ρωμαίους τὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία.

« Σαλαμινία », καὶ ἡ « Πάραλος » ἦταν τὰ δύο ἱερὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, ποῦ ἀναλάβαιναν σπουδαῖες ἀποστολές. Πρόσεξε τὴν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ μὲ τὴ « Σαλαμινία ».

ὁ Ἐφιάλτης, ποῦ εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία τῶν δημοκρατικῶν μετὰ τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ περιόρισε τὰ δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἄφθονο καὶ ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας· μεταφορικὴ ἔκφραση (πῶς θὰ λέγαμε τὸ νόημα αὐτὸ μὲ κυριολεξία ;)

τὴν Εὐβοία τὴ δάγκωνε κτλ., μεταφορικὲς ποιητικὲς ἐκφράσεις, δηλ. πολεμοῦσε στὴν Εὐβοία (βλ. κεφ. 23, 3) καὶ καταπίεζε τὰ νησιά ποῦ ἀνήκαν στὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἄγνωστος ὁ ποιητὴς τῶν στίχων αὐτῶν.

Κεφ. 8. σὰν ἓνα μουσικὸ ὄργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως

ένα ἔγχορδο μουσικὸ ὄργανο μὲ τὸ τέντωμα τῶν χορδῶν του δυναμῶναι τὸν ἦχο του, ἔτσι καὶ ὁ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε, χρησιμοποιοῦσε τὶς διδασκαλίαι τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἔδινε στὸ λόγο του περισσύτερη δύναμη.

Σελ. 25

« βροντοῦσε καὶ ἄστραφε » ἔτσι λέει γιὰ τὸν Περικλῆ ὁ μεγάλος κωμικὸς ποιητὴς Ἀριστοφάνης στὴν κωμωδία του ποῦ ἔχει τὸν τίτλο « Ἀχαρνεῖς ».

ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. κεφ. 6. Ὁ ἀριστοκρατικὸς αὐτὸς πολιτικὸς διατηροῦσε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν Ἀρχίδαμο, τὸ βασιλεῖα τῆς Σπάρτης (469 - 427 π.Χ.). Τὸ ἀριστοκρατικὸ κόμμα τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντοτε φιλικὸ πρὸς τὴ Σπάρτη.

τὰ ψηφίσματά του· μερικὰ ἀπὸ τὰ ψηφίσματα ποῦ πρότεινε ὁ Περικλῆς καὶ δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται παρακάτω στὰ κεφ. 10,4· 17,1· 20,2· 30,2 κτλ.

τὴν Αἴγινα· ἡ Αἴγινα ἦταν ἰσχυρὸς ἀντίπαλος γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, γιατί παλαιότερα εἶχε τὰ πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ διεκδικοῦσε νὰ ξαναπάρῃ τὴν παλαιὰ τῆς δύναμη. Γι' αὐτό, ὅπως βρισκόταν στὴν εἴσοδο τοῦ Σαρωνικοῦ, ἦταν μιὰ « τσίμπλα » στὰ μάτια τοῦ Πειραιᾶ (μεταφορικὴ ἔκφραση· πῶς θὰ λέγαμε στὴν κυριολεξία ;)

βλέπω τώρα καθαρὰ τὸν πόλεμο νὰ ἔρχεται τρέχοντας κτλ.· προσωποποίηση τοῦ πολέμου.

Στησίμβροτος ἱστοριογράφος ἀπὸ τὴ Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ. Ἐγραψε ἓνα ἔργο γιὰ τὸ Θεμιστοκλῆ, τὸν Περικλῆ καὶ τὸν πολιτικὸ Θουκυδίδη.

Σελ. 27

Κεφ. 9. κληρουχίαι κτλ. Κληρουχία λεγόταν ἡ διανομὴ μὲ κλῆρο μιᾶς νικημένης χώρας σὲ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οἱ κληρουχίαι ὑπῆρχαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Περικλῆ, αὐτὸς ὅμως τὶς ὀργάνωσε πρὸ συστηματικὰ καὶ τὶς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τὰ χρήματα ποῦ ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο οἱ ἄποροι πολίτες, γιὰ νὰ ἀγοράζουν εἰσιτήρια τοῦ θεάτρου σὲ μεγάλες γιορτές, ὥστε νὰ μὴ στεροῦνται καὶ αὐτοὶ τὶς πνευματι-

κές ψυχαγωγίες, αφού όλα τα αγαθὰ πρέπει νὰ εἶναι κοινὰ γιὰ ὅλους τοὺς πολῖτες σὲ μιὰν ἀληθινὴ δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις: τέτοιες ἀποζημιώσεις ἐπαιρναν οἱ πολῖτες γιὰ τὶς μέρες ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀφήνουν τὴν ἐργασία τους, γιὰ νὰ λάβουν μέρος σὲ δημόσιες ὑπηρεσίες (στὰ δικαστήρια σὰ δικαστές, στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ στὸ στρατό).

Δαμωνίδης, ἴσως εἶναι ὁ Δάμων (κεφ. 4,1) ἀπὸ τὴν Οὔνη, ποὺ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς (λέγεται καὶ "Οα ἢ 'Οή). "Ἀγνωστο ποῦ ἀκριβῶς ἦταν. "Ἴσως πρὸ πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖον Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (βλ. σημ. κεφ. 4.) τὰ ἀναφέρει αὐτὰ στὸ ἔργο του « Ἀθηναίων Πολιτεία ».

δὲν εἶχε κληρωθῆ· πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴν κυβερνητικὴ ἐξουσία τὴν εἶχαν οἱ 9 ἄρχοντες, δηλ. ἓνας « ἄρχων » (ποὺ λεγόταν καὶ ἐπάνυμος), ἓνας « πολέμαρχος », ἓνας « βασιλεὺς » (ποὺ εἶχε κυρίως ἱερατικὰ καθήκοντα) καὶ 6 « θεσμοθέτες ». Τοὺς ἄρχοντες αὐτοὺς τοὺς ὄριζαν μὲ κληρο ἀπὸ ἓναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπὸ τὶς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἀρχόντων διαρκοῦσε ἓνα χρόνο. Μετὰ τὴ λήξῃ τῆς θητείας τους, ἂν ὁ λαὸς ἐπιδοκίμαζε τὴ δράση τους, γίνονταν ἰσόβια μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

μὲ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη, βλ. σημ. κεφ. 7.

Σελ. 29

ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνα ἔγινε τὸ 461 π.Χ.

Κεφ. 10. μὲ μεγάλο στρατό· τὸ 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲ στρατό ἀπὸ 11500 ἄντρες μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας (ποὺ ἦταν ἀρχαία πόλις τῆς Α. Βοιωτίας, κοντὰ πρὸς τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρατάχτηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας.

στὶς δύο πόλεις. δηλ. τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Σπάρτη.

Ἐλληνική, ἀδερφὴ τοῦ Κίμωνα ἀπὸ ἄλλη μητέρα, ποὺ εἶχε ἀνακατευτῆ στὰ πολιτικά.

Σελ. 31

ὅταν αὐτὸς δικαζόταν ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἐγινε τὸ 463 π.Χ., ὅταν εἶχε ὑποτάξει τὴ Θάσο καὶ γύρισε στὴν Ἀθήνα· κατηγορήθηκε πὼς εἶχε δωροδοκηθῆ ἀπὸ τὸ βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιὰ νὰ μὴν πειράξῃ τὴ χώρα του.

Ἰδομενέας, ἀπὸ τὴ Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου). Ἔζησε τὸν 3. π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καὶ ἔγραψε βιβλίον « Περὶ δημαγωγῶν », πὺ περιέχει πολλές ἀνεύθυνες διηγήσεις καὶ συκοφαντικὲς κακολογίες γιὰ διάφορα πολιτικὰ πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στὸ ἔργο του « Ἀθηναίων Πολιτεία ».

στὴν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τὸ Κίτιο τῆς Κύπρου τὸ 449 π.Χ., πολεμώντας τοὺς Πέρσες.

Κεφ. 11. Θουκυδίδης, ὁ πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ (βλ. σημ. κεφ. 6).

Σελ. 33

ἔμενε διαρκῶς μέσα στὴν πόλη, ἐνῶ ὁ προκατόχος του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατεῖες τὸν περισσότερο καιρὸ (βλ. κεφ. 7,3).

ὅπως συμβαίνει σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πὺ ἔχει στὸ ἐσωτερικὸ του κάποιον ράγισμα κρυφὸ κτλ. παρομοίωση (ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα τῆς).

χαλάρωσε τὸ χαλινὸ ἀπὸ τὸ λαό, μεταφορικὴ ἔκφραση (σὲ ποιά περίπτωση χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικὰ ἡ ἔκφραση αὐτή;)

μὲ εὐγενικὲς εὐχαριστήσεις, δηλ. μὲ ἐκδηλώσεις πὺ εἶχαν καλλιτεχνικὸ περιεχόμενο, ἱκανὲς νὰ ψυχαγωγῆσουν τὸ λαό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν μορφώσουν.

χιλίους κληρῶν, βλ. σημ. κεφ. 9 γιὰ τὶς κληρουχίες.

Χερσόνησος, ἡ βόρεια ἢ εὐρωπαϊκὴ χερσόνησος τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τὸ 447 π.Χ. 1.000 ἐποίκους Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικὸς λαὸς κοντὰ στὸ Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἑλληνικὴ πόλη στὸν Ταραντικὸ κόλπο,

τὸ 510 π.Χ. καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς Κροτωνιάτες καὶ τὸ 444 π.Χ. με φροντίδα τοῦ Περικλῆ ἀνοικοδομήθηκε καὶ μετονομάστηκε «Θούριοι».

Σελ. 35

Κεφ. 12. *πῆρε ἀπὸ τῆ Δῆλο τὰ κοινὰ χρήματα* κτλ. Οἱ συμμαχικὲς πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιὰ τὴν κοινὴ σωτηρία καὶ γιὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικὲς εἰσφορές. Τὰ ποσὰ αὐτὰ ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τὰ διαθέτουν γιὰ τὴν παρασκευὴ ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τὰ φύλαγαν στὴ Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἑλληνοταμίαι. Ἀλλὰ τὸ 454 π.Χ. κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλῆ τὸ κοινὸ συμμαχικὸ ταμεῖο μεταφέρθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στὸν ὀπισθόδρομο τοῦ Παρθενῶνα μετὰ τὴ δικαιολογία ὅτι ἐκεῖ ἦταν πιὸ ἀσφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναοὺς: δηλ. γιὰ τὸν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Γιὰ μερικὰ κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσὰ: γιὰ τὰ Προπύλαια, ἴσως πῶς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα καὶ γιὰ τὸν Παρθενῶνα ἀκόμη περισσότερα.

Σελ. 37

ὁ ἐργατικὸς λαὸς κτλ. δηλ. οἱ θῆτες αὐτοί, ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ ἔχουν ὄπλισμό οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ὡς «ψιλοί», δηλ. στρατιῶτες μετὰ ἐλαφρὸ ὄπλισμό (ἀκόντια, τόξα καὶ σφενδόνες, χωρὶς ἀσπίδα).

ἔβενος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπὸ τὴν Ἀφρική καὶ τὴν Ἰνδίες.

Κεφ. 13. *ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα*: εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τὸ ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα ποὺ ἐλάμπρυναν τὴν Ἀθήνα, συντελέστηκαν σὲ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατὰ τὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνὸς μόνο ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτὸς μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ Φειδία καὶ τῶν ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τὴν Ἀκρόπολη τὸ λαμπρότερο καλλιτεχνικὸ κέντρο τῶν αἰῶνων. Ἄν λάβῃ κανεὶς ὑπόψιν τοῦ ὅτι μαζὶ μετὰ τοὺς ἐξαιρετικοὺς αὐτοὺς καλλιτέχνες, τὴν ἴδιαν ἐποχὴ εἶχαν ἀναφανῆ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καὶ ποιητὲς ποὺ γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νὰ καταλάβῃ γιὰτὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ ὀνομάστηκε «χρυσὸς αἰώ-

νας » και γιατί ως σήμερα οι άνθρωποι μιλοῦν γιά τὸ « ἀρχαῖο ἐλληνικὸ θαῦμα ».

Σελ 41

ὁ Ζεύξης (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεῦξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων· γεννήθηκε στὴν Ἡράκλεια τῆς Ἰταλίας, ἦρθε μετὰ τὸ 438 π.Χ. στὴν Ἀθήνα καὶ φιλοτέχνησε πολλὰ ἔργα, πού δὲ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στίς εἰκόνες του τὴ φωτοσκίαση (δηλ. τὴν ἐναλλαγὴ φωτὸς καὶ σκιάς).

Ἀγάθαρχος, ἀπὸ τῆ Σάμο, πού ἔζησε στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ διάστημα 460 - 430 π.Χ. καὶ φημίζεται ὡς σκηνογράφος.

τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ εἶχε τὴν ὁμορφιά τοῦ κλασικοῦ ἔργου, σὰ νὰ εἶχε δοκιμαστῆ ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ εἶχε ἐπιβληθῆ, ἐνῶ μόλις τότε κατασκευάστηκε. (Πρόσεξε τὴν ἀντίθεση : τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου — τὴ δροσερότητα ἐνὸς πρόσφατου καὶ νέου ἔργου).

Φειδίας, ὁ μεγαλύτερος Ἀθηναῖος γλύπτης, καὶ ἀνδριαντοποιὸς (5. π.Χ. αἰ.), ἀπὸ τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ Περικλῆ. Εἶχε τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῶν ἔργων πού ἔγιναν στὴν Ἀκρόπολη καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἀττικὴ. Περὶφημα ἔργα του εἶναι τὸ κολοσσιαῖο ὄρειχάλκινο ἄγαλμα τῆς « Προμάχου Ἀθηνᾶς », πού εἶχε στηθῆ στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὸ χρυσολεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς μέσα στὸν Παρθενῶνα, στὸ σηκὸ τοῦ ναοῦ· ἐπίσης τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία.

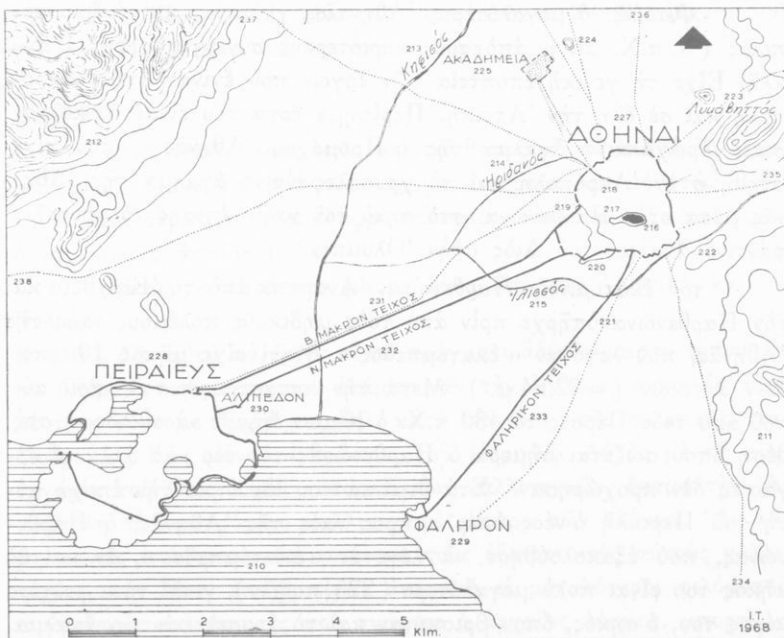
τὸν ἐκατόμπεδο Παρθενῶνα. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ Ἐρεχθεῖο καὶ τὸν Παρθενῶνα ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τοὺς μηδικοὺς πολέμους ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, πού λεγόταν « ἐκατόμπεδος », γιὰτὶ εἶχε μῆκος 100 ποδῶν ἀττικῶν (=32,84 μ.). Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 480 π.Χ. ὁ Κίμων ἄρχισε νὰ οἰκοδομῆ στὴ θέσση ὅπου σώζεται σήμερα ὁ Παρθενῶνας τὸν νέο ναὸ ἀλλὰ οἱ ἐργασίες δὲν προχώρησαν. Στὰ θεμέλια του ἰδρύθηκε τὴν ἐποχὴ αὐτῆ τοῦ Περικλῆ ὁ νέος ὑπέρλαμπρος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Παρθενῶνας, πού ἐξακολούθησε νὰ λέγεται « ἐκατόμπεδος », ἀν καὶ τὸ μῆκος του εἶναι πολὺ μεγαλύτερο (225 ποδῶν), γιὰτὶ τὸ κυριότερο μέρος του, ὁ σηκός, ὅπου βρισκόταν καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα, εἶχε μῆκος 108 ποδῶν. Παρθενῶνας λεγόταν στὴν ἀρχὴ μόνο τὸ

δυτικό τμήμα, ο οπισθόδομος. Ἀργότερα ὅμως ἔτσι ὀνομάστηκε ὅλος ὁ ναός καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι γνωστὸς ὡς σήμερα.

Καλλικράτης, Ἀθηναῖος ἀρχιτέκτονας τοῦ 5. π.Χ. αἰ. Συνεργάστηκε μὲ τὸν Ἴκτινο στὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Παρθενώνα. Λέγεται ὅτι αὐτὸς ἔδωσε τὰ σχέδια καὶ τοῦ μικροῦ, ἀλλὰ κομποῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς Ἀκρόπολης. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ὁ Πλούτ., ὁ Καλλικράτης ἐργάστηκε καὶ στὴν οἰκοδόμησιν τῶν μακρῶν τειχῶν τῆς Ἀθήνας.

Ἴκτινος, Ἕλληνας ἀρχιτέκτονας τοῦ 5. π.Χ. αἰ. Πιστεῦεται ὅτι αὐτὸς ἔδωσε τὸ σχέδιον τοῦ Παρθενώνα, ποὺ τὸ ἐφάρμοσε ὁ Καλλικράτης. Περίφηρα ἔργα τοῦ Ἴκτινοῦ ἦταν καὶ ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα στὴ Φιγαλία, καθὼς καὶ τὸ τελεστήριον στὴν Ἐλευσίνα.

τὸ τελεστήριον στὴν Ἐλευσίνα, ἦταν ναός τῆς Δήμητρας ποὺ ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί σ' αὐτὸν γινόταν ἡ τέλεση, δηλ. ἡ μύηση τῶν πιστῶν ὀνομάζεται καὶ ἀνάκτορο, γιατί ἦταν κατοικία τῆς

Τὸ μακρὸ τεῖχος

Δήμητρας. Τὸ σχέδιο τοῦ ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ Ἰκτίνου, τὸ ἐφάρμοσαν ὅμως οἱ ἀρχιτέκτονες Κόροιβος καὶ Μεταχένης.

ποὺ ὑψώνονται ἀπὸ τὸ ἔδαφος, δηλ. ἀπὸ τὸ στυλοβάτη.

μὲ τὰ ἐπιστύλια, δηλ. μὲ μαρμάρινα δοκάρια ποὺ τὰ τοποθέτησε ἐπάνω ἀπὸ τοὺς στύλους.

Ἐυπέτη, δῆμος τῆς Κεκροπίδας φυλῆς.

διάζωμα· ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἐπιστύλιο τοποθετεῖται ἓνα τμημα στενόμακρο σὰ ζώνη ποὺ στολίζεται μὲ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αὐτὸ λέγεται διάζωμα.

καὶ τοὺς ἐπάνω στύλους· ἐπειδὴ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ εἶχε μεγάλο ὕψος, στήθηκαν δύο σειρὲς ἀπὸ στύλους, ἡ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη· ἔτσι ἐπάνω ἀπὸ τοὺς στύλους ποὺ ὑψώνονται ἀπὸ τὸ στυλοβάτη στήθηκαν οἱ ἐπάνω στύλοι, ποὺ ἐστήριζαν τὴν ὄροφή. Δηλαδή ἡ σειρά τοῦ συγκροτήματος τῶν στύλων ἦταν· οἱ στυλοβάτες, οἱ κάτω στύλοι, τὸ ἐπιστύλιο, τὸ διάζωμα καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ οἱ ἐπάνω στύλοι.

τὸ φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου (δηλ. τοῦ ναοῦ)· ἡ στέγη εἶχε ἓνα μεγάλο ἄνοιγμα (« ὄπαϊον »), γιὰ νὰ φωτίζεται ὁ ναός.

τὸ μακρὸ τεῖχος· δύο μακρὰ τεῖχη εἶχαν οἰκοδομηθῆ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνος· τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ ἔκωνε τὸν περίβολο τῆς πόλης μὲ τὸ Φάληρο καὶ τὸ ἄλλο μὲ τὸν Πειραιά. Τώρα, μὲ πρόταση τοῦ Περικλῆ, οἰκοδομήθηκε ἓνα ἐνδιάμεσο, κοντὰ στὸ πειραικὸ τεῖχος, ὥστε τὰ δύο αὐτὰ νὰ κλείνουν ὀλόγυρα τὸν Πειραιά. Τὸ ἄλλο τεῖχος, τὸ φαληρικὸ, ἀχρηστεύτηκε.

Κρατίνος, ἀρχαῖος κωμικὸς ποιητὴς τοῦ 5. π.Χ. αἰ. Ἔγραψε 21 κωμωδίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες πολὺ λίγα ἀποσπάσματα σώζονται.

τὸ Ὀδείο, θέατρο κατὰλληλο γιὰ μουσικὴ στοὺς ΝΑ προποδες τῆς Ἀκρόπολης· τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴν ἀρχὴ γιὰ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων. Ἦταν ξύλινο κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του καὶ πυρπολήθηκε τὸ 86 π.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας μὲ τὸ στρατὸ του εἶχε κυριέψει τὴν Ἀθήνα.

Σελ. 43

κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς ποὺ εἶχε στήσει ὁ Ξέρξης τὸ 480 π.Χ., γιὰ νὰ παρακολουθῆ τὴ ναυμαχία στὴ Σαλαμίνα. Πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι τὸ

᾽Ωδεῖο εἶχε ὄροφὴ κωνικὴ γιὰ ἀκουστικούς λόγους.

ὁ σκινοκέφαλος Δίας, δηλ. ὁ Περικλῆς· οἱ κωμικοὶ ποιη-
τὲς τὸν ὀνόμασαν σκινοκέφαλο, γιὰτὶ εἶχε κεφάλι μακρουλὸ σὰν τὴ
ρίζα τοῦ σκίνου ποὺ εἶναι φυτὸ βολβόριζο σὰν τὸ κρεμμύδι.

τώρα πιά ποὺ γλίτωσε ἀπ' τὸν ἐξοστρακισμό· ὁ Περικλῆς ζέ-
φυγε ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ ἐξοστρακιστῆ καί, ἀντίθετα, κατόρθωσε
νὰ ἐξοστρακιστῆ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τὸ 443 π.Χ., τὴν
ἐποχὴ ποὺ κατασκευάστηκε τὸ ᾽Ωδεῖο.

ἀθλοθέτης· κάθε χρόνο διορίζονταν μὲ κλῆρο δέκα « ἀθλο-
θέτες », δηλ. ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, ποὺ εἶχαν ὡς ἔργο τους νὰ ἐπο-
πτεύουν τοὺς διάφορους ἀγῶνες ποὺ γίνονταν κατὰ τὰ Παναθήναια.
Λέγονται καὶ ἀγωνοθέτες.

τὰ Προπύλαια στὴν Ἀκρόπολη ἦταν ἡ ἐπιβλητικὴ πύλη
καὶ τὰ παράπλευρα οἰκοδομήματα ποὺ χτίστηκαν κατὰ τὰ ἔτη 437-
432 π.Χ. πάνω στὴ βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσο-
δος στὴν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηναῖς· τὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος
σῴζεται μὲ τὴν ἐπιγραφή: « Οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Ἀθηναία τὴν Ὑ-
γεία. Τὸ κατασκεύασε ὁ Πύρρος Ἀθηναῖος ». Φαίνεται ὅμως πὼς
τὸ ἄγαλμα αὐτὸ ἔγινε ἀργότερα, ὅταν ἔπαψε ἡ ἐπιδημία καὶ οἱ Ἀ-
θηναῖοι θέλησαν νὰ δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στὴ θεά, ποὺ βοή-
θησε νὰ σταματήσῃ τὸ κακό.

τὸ χρυσὸ ἄγαλμα, δηλ. τὸ χρυσελεφάντινο.

στὴ στήλη, ὄχι στὸ βᾶθρο τοῦ ἀγάλματος, παρὰ σὲ ἰδιαι-
τερὴ στήλη.

Σελ. 45

Κεφ. 14. κατόρθωσε νὰ ἐξοστρακίσῃ τὸ Θουκυδίδη, βλ. σημ. παρα-
πάνω στὴ φρ. τώρα ποὺ γλίτωσε ἀπὸ τὸν ἐξοστρακισμό.

Κεφ. 15. τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἔνν. στὴ Θράκη καὶ στὴν Καρία.
τῶν βασιλείων, ὅπως τοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἰγύπτου Ψαμμήτι-
χου, ποὺ εἶχε ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ εἶχε φιλι-
κὲς σχέσεις μὲ τοὺς Ἀθηναίους.

τῶν δυναστῶν, ὅπως οἱ δυνάστες τῆς Καρίας ποὺ ἀπὸ τὴν
ἐποχὴ τοῦ Κίμωνα εἶχαν ἐξαναγκαστῆ νὰ γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀ-
θηναίων.

σὰ μιὰ μουσική ἀπαλή καὶ ἄτονη, ὅταν οἱ χορδὲς τῶν ὄργων εἶναι χαλαρωμένες.

Σελ. 47

τέντωνε τὰ λουριά, μεταφορική ἔκφραση (πρβλ. καὶ τὴ φρ. χαλάρωνε τὸ χαλινό, σημ. κεφ. 11).

Κεφ. 16. νέους Πεισιστράτιδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, ὅπως ἦταν οἱ γιοὶ τοῦ Πεισιστράτου Ἰππίας καὶ Ἰππαρχος.

Τηλεκλείδης, κωμικὸς ποιητὴς τοῦ 5. π.Χ. αἰ., λίγο νεώτερος ἀπὸ τὸν Κρατίνο. Στὶς κωμωδίες του σατύριζε τὸν Περικλῆ καὶ ἄλλους συγχρόνους του. Ἀπ' αὐτὲς σώθηκαν ἄρκετὰ ἀποσπάσματα.

ἀπ' τις πόλεις τοὺς φόρους, δηλ. τοὺς φόρους ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν οἱ συμμαχικὲς πόλεις γιὰ τὴν κοινὴ ἄμυνα.

καὶ πετρόχιστα τείχη, τὸ μακρὸ τεῖχος (βλ. σημ. κεφ. 13).

Σελ. 49

ἐπὶ σαράντα ὀλόκληρα χρόνια, δηλ. ἀπὸ τὸ 469 - 429.

ἀνάμεσα ἀπὸ ἄντρες, ὅπως : ὁ Ἐφιάλτης, (βλ. σημ. κεφ. 7) ὁ Λεωκράτης, στρατηγὸς ποὺ ὑπόταξε τὴν Αἴγινα τὸ 458 π.Χ., ὁ Μυρωνίδης, ποὺ κέρδισε πολλὲς νίκες (τὸ 458 π.Χ. νίκησε τοὺς Κορινθίους στὴ Μεγαρίδα, τὸ 455 τοὺς Βοιωτοὺς κτλ.), ὁ Κίμων, βλ. σημ. σελ. 195, ὁ Τολμίδης στρατηγὸς ποὺ τὸ 455 π.Χ. ἔκαψε τὸν πολεμικὸ λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στὸ Γύθειο· ὁ Θουκυδίδης, (βλ. σημ. κεφ. 6).

μετὰ τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη, δηλ. τὸ 443 π.Χ.

δὲν ταίριαζαν μετὰ τὴ σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, (βλ. σημ. κεφ. 4).

Σελ. 51

εἶχε σκεπάσει τὸ κεφάλι του· ὑπῆρχε συνήθεια νὰ σκεπάζουν τὸ κεφάλι ὅσοι περίμεναν τὸ θάνατο.

Σελ. 53

Κεφ. 17. μέσο τῆς Λοκρίδας, ἐνν. τῆς δυτικῆς.

Οἰταῖοι, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας πού εἶναι κοντά στό ὄρος

Οὔτη.

Κεφ. 18. *Τολμίδης, Ἀθηναῖος στρατηγός, πού ὀδήγησε τὸν Ἀθηναϊκὸ στόλο τὸ 455 π.Χ. στὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἔκαψε τὸν πολεμικὸ λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στὸ Γύθειο· πέθανε στὴν Κορώνεια τὸ 447 π.Χ., ἐνῶ πολεμοῦσε μὲ τοὺς Βοιωτοὺς.*

Σελ. 57

Κεφ. 19. *Χερρόνησος, (βλ. σημ. κεφ. 11).*

τὸν ἰσθμὸ, ἀνάμεσα στὸ Μέλανα κόλπο καὶ στὴν Προποντίδα.

οἱ Οἰνιάδες, λαὸς καὶ πόλη τῆς Ἀκαρνανίας, στὴ δεξιὰ ἔχθη τοῦ Ἀχελώου.

Σελ. 59

Κεφ. 20. *Σινώπη, πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στὴν παραλία τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἀποικία τῶν Μιλησίων.*

Λάμαχος, ὀνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός· κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο ἔλαβε μέρος μαζί μὲ τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ τὸ Νικία στὴν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι στὴ Σικελία καὶ ἔπεσε στὶς Συρακοῦσες τὸ 414 π.Χ.

νὰ ἀρχίσουν πάλι τίς ἐπιχειρήσεις στὴν Αἴγυπτο· οἱ προηγούμενες ἐπιχειρήσεις στὴν Αἴγυπτο ἔγιναν τὸ 459 καὶ 449 π.Χ. ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νὰ τὴν ἀποσπάσουν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἀλλὰ δὲν τὸ κατόρθωσαν.

Τυρρηγία (ἢ Ἐτρουρία), χώρα τῆς Ἰταλίας πού ὀρίζεται δυτικὰ ἀπὸ τὸ τυρρηρικὸ πέλαγος, ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸν ποταμὸ Τίβερην, πρὸς Β. ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα καὶ πρὸς Ν. ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Λατίου.

Καρχηδόνα, μεγάλη παραλιακὴ πόλη τῆς Β. Ἀφρικῆς στὴ χερσόνησο πού εἶναι ἀπέναντι στὴ Σικελία. Ἰδρύθηκε τὸν 7. π.Χ. αἰ. ἀπὸ τοὺς Φοίνικες. Οἱ Καρχηδόνιοι εἶχαν προσπαθήσει πολλὰ φορὲς νὰ ὑποτάξουν τίς ἐλληνικὲς ἀποικίες τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Κεφ. 21. *Ἱερὸς πόλεμος· ὁ πόλεμος τῶν Φωκέων πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν ὀνομάστηκε ἱερὸς, γιατί εἶχε αἰτία τὴ διοίκηση τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν (τὸ 448 π.Χ.). Τοὺς Φωκεῖς ὑποστήριζαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τοὺς Δελφοὺς οἱ Σπαρτιατές·*

τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν τὴ μαντεία πρῶτοι κτλ. Κανονικά, ὅταν πήγαιναν δύο ἢ περισσότεροι μαζί στὸ μαντεῖο, ἡ σειρά ὀριζόταν μὲ κλῆρο· οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως ἀπόχτησαν τὸ δικαίωμα νὰ παίρνουν τὴ μαντεία πρῶτοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους (« προμαντεία », πρώτη μαντεία).

χάλκινος λύκος· ἓνα ἀπὸ τὰ ἀφιερῶματα τῶν Δελφῶν ἦταν τὸ χάλκινο ἄγαλμα τοῦ λύκου, κοντὰ στὸ βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Τὸ εἶχαν ἀφιερῶσει οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν, γιατί, κατὰ τὴν παράδοση, ἓνας λύκος τοὺς εἶχε ὀδηγήσει νὰ βροῦν τοὺς θησαυροὺς ποὺ εἶχε κλέψει κάποιος ἀπὸ τὸ μαντεῖο καὶ τοὺς εἶχε κρύψει στὸν Παρνασσό.

Σελ. 61

Κεφ. 22. *ἀποστάτησαν οἱ Εὐβοεῖς, τὸ 446 π.Χ., ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν στὴν Κορώνεια.*

ποὺ ἦταν πολὺ νέος· Ὁ πατέρας τοῦ Πλειστῶνακτα, ὁ Πausανίας, πέθανε τὸ 467 π.Χ. Ἐπομένως αὐτὸς τὸ 446 θὰ ἦταν 20-21 ἐτῶν.

Γύλιππος, στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν· τὸ 414 π.Χ. πολέμησε καὶ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους ποὺ εἶχαν πολιορκήσει τὶς Συρακοῦσες.

Κεφ. 23. *Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἐρεσό τῆς Λέσβου (372 - 287 π.Χ.). Ἐγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πιὸ ἀξιόλογο ἔχει τὸν τίτλο « Χαρακτῆρες ».*

Σελ. 63

Ἱπποβότες, πλούσιοι γαιοκτῆμονες τῆς Εὐβοίας, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν πρώτη τάξη τῶν πολιτῶν. Αὐτοὺς τώρα (τὸ 446 - 445 π.Χ.) νικά ὁ Περικλῆς καὶ τοὺς ἐξορίζει ἀπὸ τὴ Χαλκίδα.

Ἰστιαία (ἀρχ. Ἐστίαια ἢ Ἰστίαια), ἀρχαιότατη πόλη κατὰ τὰ βόρεια παράλια τῆς Εὐβοίας.

Κεφ. 24. συμφωνία ειρήνης. Τὸ 445 π.Χ. ἔγινε ἔνορκη συμφωνία ειρήνης (ἀρχ. « σπονδαί ») γιὰ 30 χρόνια. Ἡ συμφωνία ὅμως αὐτὴ κράτησε μόνο ὡς τὸ 431 π.Χ. πού ἄρχισε ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Κεφ. 25. Μίλητος, μεγάλη καὶ πλούσια πόλη στὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, κοντὰ στὸ στόμιο τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ.

Πριήνη, ἀρχαία πόλη τῆς Ἰωνίας, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ νῆσο Σάμο. Τὴν Πριήνη διεκδικοῦσαν ἡ Σάμος καὶ ἡ Μίλητος.

νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους στὴν Ἀθήνα· οἱ Σάμιοι ἦταν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ λύνουν τίς διαφορὲς τους στὴν Ἀθήνα.

στὴ Λῆμνο, ὅπου ὑπῆρχαν κληροῦχοι Ἀθηναῖοι (βλ. καὶ σημ. κεφ. 9 γιὰ τίς κληρουχίες).

Πισσοῦθνης, ἀνεψιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, σατράπης τῶν Σάρδεων.

χρυσὰ περσικὰ νομίσματα, πού ὀνομάζονταν δαρεικοὶ στατήρες· ὁ δαρεικὸς ἰσοδυναμοῦσε πρὸς 20 ἀττικὲς δραχμὲς καὶ εἶχε στὴ μία ὀψὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Δαρείου τοῦ Α' καὶ στὴν ἄλλη διάφορα σχήματα.

Σελ. 65

ἡ Τραγία (συνήθως στὸν πληθ. οἱ Τραγίαις), νησάκι πρὸς Ν. τῆς Σάμου (σήμερα λέγεται Σαμιοπούλα).

Κεφ. 26. πρὸς τὴν ἔξω θάλασσα, δηλ. πρὸς τὸ τμήμα τῆς Μεσογείου πού εἶναι πρὸς Ν. τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Στησίμβροτος, βλ. σημ. κεφ. 8.

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴ Σάμο. Αὐτὸς ἦταν στρατηγὸς τῶν Σαμίων κατὰ τὴν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· ὁ Μέλισσος νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, γιὰτὶ ἔλειπε ὁ Περικλῆς.

Ἀριστοτέλης, βλ. σημ. κεφ. 4.

Σελ. 67

Κεφ. 27. τὸ « ἄσπρο κουκί » στὴν ἀρχαία Ἀθήνα χρησιμοποιοῦσαν τὰ κουκιά ὡς κλήρους· σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν περίπτωσι, ἀνάμεσα στὰ

ὄχι τὸ κουκιά ἔβαζαν ἓνα ἄσπρη, ποὺ ἦταν τὸ « τυχερό », δηλ. κέρδιζε ἐκεῖνος ποὺ τοῦ τύχαινε κατὰ τὴν κλήρωση.

« ἄσπρη μέρα », δηλ. εὐχάριστη· με' αὐτὴ τὴ σημασία εἶναι συνηθισμένη καὶ σήμερα ἡ ἔκφραση : « μιὰν ἄσπρη μέρα δὲν εἶδε στὴ ζωὴ του », ποὺ λέγεται γιὰ κάποιον ποὺ ἔζησε βασανισμένος.

Ἐφορος, ἱστοριογράφος ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας (405 - 330 π.Χ.). Ἐγραψε « Ἱστορίες », ποὺ ἀρχίζαν ἀπὸ τὴν ἀθροδο τῶν Ἑρακλειδῶν καὶ ἔφταναν ὡς τὰ γεγονότα τοῦ 340 π.Χ.

Ἀρτέμων, μηχανικός ἀπὸ τὴς Κλαζομενές· λέγεται πὼς βρῆκε νέου εἴδους πολιορκητικὰς μηχανάς.

Ἡρακλείδης, ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου, φιλόσοφος καὶ ἱστορικός τοῦ 4. π.Χ. αἰ. Ἐγραψε πολλὰ ἔργα, ἀλλ' ἀπ' αὐτὰ σώζονται μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα.

Ἀνακρέων, λυρικός ποιητὴς τοῦ 6. π.Χ., ἀπὸ τὴν Ἰωνία τῆς Μ. Ἀσίας. Ὅταν ἡ πατρίδα του ὑποτάχθηκε στοὺς Πέρσες (τὸ 545 π.Χ.) ἔφυγε καὶ ἔζησε στὰ Ἄβδηρα τῆς Θράκης, στὴ Σάμο καὶ τέλος στὴν Ἀθήνα. Ἀπὸ τὰ ποιήματά του μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα σώζονται.

Σελ. 69

Κεφ. 28. *ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν.* Ὑπῆρχε συνήθεια νὰ συγκεντρώνωνται τὰ λείψανα τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου καὶ νὰ γίνεται ἐπίσημη ταφή τους στὸν Κεραμεικό. Κατὰ τὴν τελετὴ ἓνας ὁμιλητὴς, ποὺ τὸν ὀριζε ἡ πόλη, ἐκφωνοῦσε τὸν « ἐπιτάφιο λόγο », δηλ. ἐγκωμίαζε τοὺς ἥρωες ποὺ ἔπεσαν γιὰ τὴν πατρίδα καὶ παρακινοῦσε τοὺς πολίτες νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμά τους. Βλ. καὶ κεφ. 8. 9.

Ἴων, τραγικός ποιητὴς ἀπὸ τὴ Χίο, ποὺ ἔζησε ἀρκετὸν καιρὸ στὴν Ἀθήνα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κίμωνα καὶ τοῦ Περικλῆ. Ἐγραψε τραγωδίες, ποιήματα καὶ ἓνα βιβλίον με' ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις.

Ἀγαμέμνων, ὁ ὁμηρικός βασιλιάς τῶν Μυκηναῶν, ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων στὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τροίας, ποὺ κράτησε δέκα χρόνια.

Κεφ. 29. *μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ*· πραγματικά, μεσολάβησαν 6 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440 - 439 π.Χ.) ὡς τὴν ἐπο-

χή αὐτῆ πού ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν Κόρινθο (433 π.Χ.).

Σελ. 71

γιὰ νὰ ἐκτεθῆ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τὸ ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νὰ στείλῃ τὸ γιὸ τοῦ Κίμωνα μὲ λίγα πλοῖα, ἐπίτηδες γιὰ νὰ μὴν κατορθώσῃ τίποτε τὸ ἀξιόλογο καὶ νὰ μειωθῆ, δὲν εἶναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης πού ἐγράψε τὴν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μὲ μεγάλη ἀμεροληψία δὲν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση τοῦ Περικλῆ. Γράφει μάλιστα ὅτι μαζί μὲ τὸ γιὸ τοῦ Κίμωνα εἶχαν σταλθῆ καὶ δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μὴ γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους πού δὲν εἶχαν καὶ τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τὰ ὀνόματα τῶν παιδιῶν τοῦ Κίμωνα εἶχαν δοθῆ ἀπὸ τὶς πόλεις πού αὐτὸς ἀντιπροσώπευε στὴν Ἀθήνα ὡς πρόξενος.

καὶ τοὺς ὄρκους, δηλ. τὴν ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης γιὰ 30 χρόνια (βλ. σημ. κεφ. 24. γιὰ τὴ συμφωνία εἰρήνης).

Ποτίδαια, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντὰ στὸν Ἴσθμὸ τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στὸ Θερμαϊκὸ κόλπο.

τὸ « μεγαρικὸ ψήφισμα »· ἔτσι λεγόταν τὸ ψήφισμα (πού εἶχε ἐγκριθῆ κατὰ πρόταση τοῦ Περικλῆ), σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχαν ἀποκλεισθῆ ἀπὸ τὰ λιμάνια καὶ τὶς ἀγορὲς πού ἦταν στὴν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 73

Κεφ. 30. τὰ « ἱερὰ λιβάδια » (ἀρχ. ἢ « ἱερὰ ὄργας »), ἔκταση ἀνάμεσα στὴν Μεγαρίδα καὶ τὴν Ἀττικὴ, ἀφιερωμένη στὴ θεὰ Δῆμητρα καὶ τὴν Κόρη της (τὴν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτὴ ἦταν γόνιμη, ἀλλὰ ἔμενε ἀκαλλιέργητη καὶ κανεὶς δὲν εἶχε δικαίωμα κατοχῆς.

Θριάσιες πύλες· ἦταν ἡ ΒΔ πύλη τῆς Ἀθήνας, κοντὰ στὸν Κεραμεικὸ, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν « Ἱερὰ ὁδὸ » πού ὀδηγοῦσε στὸν κάμπο τῆς Ἐλευσίνας (« Θριάσιον πεδῖον ») καὶ στὴν πόλη τῆς Ἐλευσίνας. Κατὰ τὸν 4. π.Χ. αἰ. ἡ πύλη αὐτὴ ἀντικαταστάθηκε μὲ δύο νέες πύλες, πού ὀνομάστηκαν « Δίπυλον ».

Κεφ. 31. μᾶλλον ἀπὸ ὑπεροψία κτλ. Εἶναι ὀλότελα ἄδικη ἢ κατη-

γορία αυτή. Ὁ Περικλῆς στήν περίπτωση ἐκείνη δὲν εἶχε κινηθῆ οὔτε ἀπὸ ὑπεροψία οὔτε ἀπὸ φιλοπόλεμη διάθεση. Ἐβλεπε πράγματι ὅτι ἡ ὑποχώρηση θὰ ἦταν ὁμολογία ἀδυναμίας καὶ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ νέες ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης καὶ σὲ νέες ὑποχωρήσεις τῆς Ἀθήνας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκμηδένιση τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 75

Κεφ. 33. τὸ « κυλώνειον ἄγος ». Ὅταν ἦταν στήν Ἀθήνα ἐπώνυμος ἄρχοντας ὁ Μεγακλῆς (ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν), ὁ Κύλων ἐπιχείρησε νὰ γίνῃ τύραννος, ἀλλὰ τὸ κίνημά του δὲν πέτυχε (612 π.Χ.). Αὐτὸς τότε κατόρθωσε νὰ φύγῃ, οἱ ὀπαδοὶ του ὅμως θανατώθηκαν, ἀν καὶ εἶχαν παραδοθῆ μὲ ἔνορκη διαβεβαίωση ὅτι δὲ θὰ πειραχτοῦν. Ὅταν ἔπειτα ἔπεσε ἐπιδημία στήν Ἀθήνα, πιστεύτηκε ὅτι ἦταν τιμωρία γιὰ τὸ ἔγκλημα (τὸ « κυλώνειον ἄγος ») καί, γιὰ νὰ καθαριστῆ ἡ πόλις, ἐξορίστηκαν οἱ Ἀλκμεωνίδες. Ἀπὸ τὸ γένος αὐτῶν καταγόταν ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ Ἀγαρίστη.

Σελ. 77

εἰσβάλλουν στήν Ἀττικὴ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος μπῆκε στήν Ἀττικὴ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 431 π.Χ.

στὶς Ἀχαρνές, κοντὰ στὸ σημερινὸ Μενίδι.

ὅπως ἓνας καραβοκύρης κτλ. Πρόσεξε τὴν παρομοίωση καὶ ἀνάλυσε τὰ στοιχεῖα τῆς.

οἱ χοροὶ στὶς κωμωδίες ὅπως καὶ στὶς τραγωδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορὸς (ὄμιλος προσώπων) ποὺ τραγουδαῖ ὀρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μὲ τὴν ὑπόθεση. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ κωμικοὶ ποιητὲς μὲ τὰ τραγούδια τοῦ χοροῦ στὶς κωμωδίες τοὺς σατύριζαν τὸν Περικλῆ γιὰ τὴ φαινομενικὴ ἀδράνεια του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Σελ. 79

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός ἀντιπολιτευτῆκε μὲ βιαιότητα τὸν Περικλῆ καὶ ὑπερίσχυσε μετὰ τὸ θάνατο ἐκείνου. Ἐπεσε στήν Ἀμφίπολι, πολεμῶντας τοὺς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Ἐομπίπος, Ἀθηναῖος κωμικὸς ποιητής, παλαιότερος τοῦ

Ἄριστοφάνη. Οἱ στίχοι αὐτοὶ λέγονται ἀναπαιστικοί, γιατί ἀπαρτίζονται ἀπὸ ἀνάπαιστους, δηλ. ἀπὸ τρισύλλαβα κομμάτια (πόδια), πὸ τὸ καθένα ἔχει τὶς δύο πρῶτες συλλαβές ἄτονες καὶ τὴν τρίτη τονισμένη. Ὁ ἀνάπαιστος στὴν ἀρχαία ποίησή εἶχε τὶς δύο πρῶτες συλλαβές βραχύχρονες καὶ τὴν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οἱ σάτυροι, ἦσαν συνοδοὶ τοῦ Διονύσου. Ὀνομάζει τὸν Περικλῆ « βασιλιά τῶν σατύρων », γιατί αὐτοὶ ἦταν φημισμένοι γιὰ τὴ δειλία καὶ μαλθακότητά τους.

σὰν τοῦ Τέλητα· αὐτὸς ἦταν κάποιος Ἀθηναῖος, ὀνομαστός γιὰ τὴ δειλία του.

σ' ἔχει δαγκώσει, δηλ. σ' ἔχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πὸ ἀπευθύνει μὲ δηκτικότητα ἐναντίον σου.

Κεφ. 34. ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἀττική, τὸν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

κληρουχίες, βλ. σημ. κεφ. 9.

ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ « λοιμὸς », πὸ ἔπεσε στὴν Ἀθήνα τὸ δεῦτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) καὶ προξένησε μεγάλη φθορὰ στὸ στρατό. Κατὰ τὰ τρία χρόνια πὸ κράτησε ἡ ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὀπλίτες καὶ 600 ἵπποις. Ἀλλὰ καὶ στὸν πληθυσμὸ ἦταν πολλὰ τὰ θανατηφόρα κρούσματα.

Σελ. 81

Κεφ. 35. ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου· ἦταν μερικὴ ἔκλειψη καὶ ἔγινινε στὶς 3 Αὐγούστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδαυρος· τὴν ὀνομάζει « ἱερή », γιατί ὁ τόπος ἦταν ἀφιερωμένος στὸν Ἀσκληπιό.

Σελ. 83

Ἰδομενέας, βλ. σημ. κεφ. 10.

Θεόφραστος, βλ. σημ. κεφ. 23.

Ἡρακλείδης, βλ. σημ. κεφ. 27.

Κεφ. 36. ἀπὸ τὰ γνήσια παιδιὰ του· τὰ παιδιὰ τοῦ Περικλῆ ἀπὸ τὴν πρώτη σύζυγό του (πὸ τὸ ὄνομά της εἶναι ἄγνωστο), ὁ Ἐάνθιππος καὶ ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ὡς γνήσιοι πολῖτες Ἀθηναῖοι, γιατί εἶχαν καὶ τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναῖους. Ἀπὸ τὴ δεύτερη σύζυγό του, τὴν Ἀσπασία (ἀπὸ τὴ Μίλητο) ἀπόκτησε ἕνα γιό, πὸ

ονομάστηκε και αυτός Περικλῆς· ἀλλὰ αὐτὸς σύμφωνα μὲ τὸ νόμο δὲν μποροῦσε νὰ θεωρηθῆ ὡς γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του ἦταν ξένη.

ἀπὸ τίς αὐστηρὲς οἰκονομίες τοῦ πατέρα του· γι' αὐτὲς ἔγινε λόγος στὸ κεφ. 16, 4 - 6.

ἀθλητὴς πεντάθλου, αὐτὸς ποὺ ἀγωνίζεται τὸ πένταθλο, δηλ. τοὺς πέντε ἄθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καὶ πάλη).

Πρωταγόρας, σοφιστὴς ἀπὸ τὰ Ἀβδηρα (485 - 415 π.Χ.), ποὺ εἶχε ἔρθει πολλὲς φορὲς στὴν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καὶ ἀγωνοθέτες), οἱ ἄρχοντες ποὺ εἶχαν ἔργο τους νὰ διευθύνουν τοὺς ἀγῶνες καὶ νὰ ἀνακηρύττουν τοὺς νικητές.

Σελ. 85

ἀπὸ τὰ γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

Κεφ. 37. Ἀλκιβιάδης, ὁ ὀνομαστὸς Ἀθηναῖος στρατηγός (448 - 404 π.Χ.) εἶχε ἀπὸ τὴ μητέρα του συγγενικούς δεσμούς μὲ τὸν Περικλῆ. Ἄλλωστε αὐτὸν εἶχε κηδεμόνα στὰ παιδικὰ του χρόνια.

ἐκλέχτηκε στρατηγός, τὸ 429 π.Χ.

καὶ εἶχε παιδιά γνήσια, ἀπὸ τὴν πρώτη σύζυγό του, βλ. σημ. παραπάνω.

ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων, ὁ Ψαμμήτιχος, τὸ 450 π.Χ. ἔστειλε στὴν Ἀθήνα ὡς δωρεὰ 40.000 μεδίμνους σιτάρι. Ὁ μέδιμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας γιὰ στερεὰ στὴν ἀρχαία Ἀθήνα καὶ ἰσοδυναμεῖ περίπου πρὸς 52 σημερινὲς λίτρες.

Σελ. 87

καταδικάστηκαν καὶ πουλήθηκαν ὡς δούλοι· σύμφωνα μὲ τὸ νόμο αὐτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὴν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρὶς νὰ ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τοὺς πουλοῦσαν ὡς δούλους.

τὸ μὴ γνήσιο παιδί του, δηλ. τὸ παιδί ποὺ εἶχε ἀποκτήσει ἀπὸ τὴν Ἀσπασία καὶ στὸ ὅποιο ἔδωσε τὸ ὄνομά του Περικλῆς. ἀργότερα, δηλ. τὸ 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σὲ θάνατο τοὺς στρατηγούς ποὺ νίκησαν τὸ σπαρτιατικὸ στόλο στὶς Ἀργινοῦσες (νησάκια ἀνάμεσα στὴ Λέσβο καὶ τὰ μικρασιατικὰ παρά-

λια), γιατί δὲν μπόρεσαν νὰ περισυλλέξουν τοὺς νεκροὺς ἐξαιτίας τῆς θαλασσοταραχῆς. Μόνο ὁ Σωκράτης, ποὺ ἦταν πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας, ἀντιτάχτηκε σ' αὐτὴ τὴν καταδίκη.

Κεφ. 38. ἡ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τὸν Περικλῆ, τὸ φθινόρωπο τοῦ 429 π.Χ.

Θεόφραστος, βλ. σημ. σελ. 107. Τὸ σύγγραμμα «Ἠθικά» τοῦ Θεοφράστου δὲν ἔχει σωθῆ.

Σελ. 89

Κεφ. 39. ὅλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μὲ μεγάλο πόθο. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημιούργησε κενὸ ποὺ τὸ αἰσθάνθηκαν ὅλοι. Τότε οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐχθροὶ του κατάλαβαν τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ποὺ ἐπὶ σαράντα χρόνια ἐργάστηκε ὅσο κανεὶς ἄλλος γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ μὲ τὸ ἐξαιρετικὸ πνεῦμα του ἐσφράγισε μιὰν ἐποχὴ ποὺ ὑπῆρξε ἡ λαμπρότερη περίοδος τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας.

Εξώφυλλο ΣΟΦΙΑΣ ΖΑΡΑΜΠΟΥΚΑ

ΕΚΔΟΣΙΣ Γ', 1975 (V) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 78.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2510 / 17-12-74
ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε. Φιλαδελφείας 4' Αθήναι

